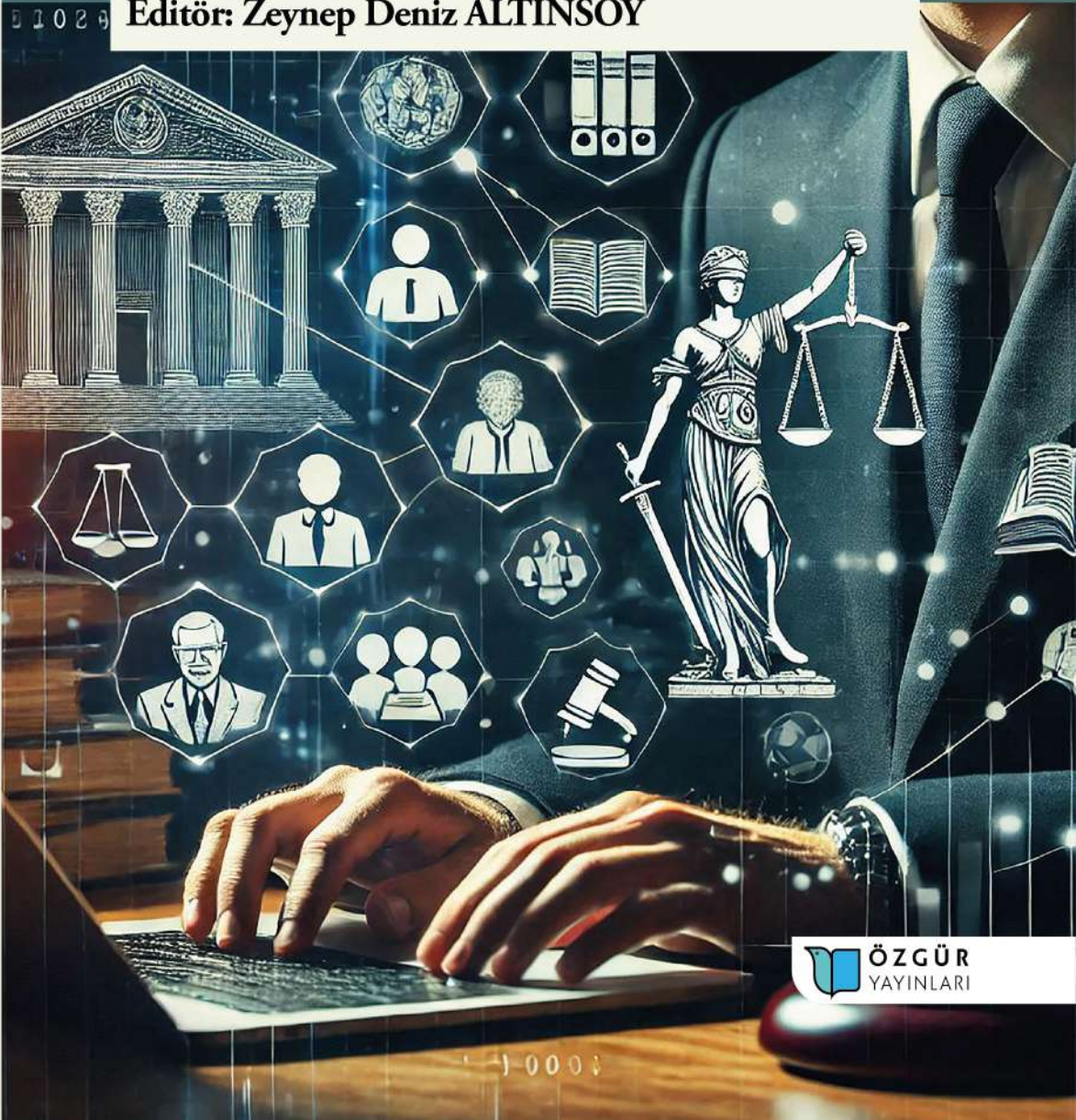

Rusya ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku: Normlar, İhlaller, Tepkiler

Editör: Zeynep Deniz ALTINSOY

ÖZGÜR
YAYINLARI

Rusya ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku: Normlar, İhlaller, Tepkiler

Editör:

Zeynep Deniz ALTINSOY

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Rusya ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku: Normlar, İhlaller, Tepkiler

Editor: Zeynep Deniz ALTINSOY

Language: Turkish

Publication Date: 2025

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-625-8554-93-9

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub1140>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Altınoy, Z. D. (ed) (2025). *Rusya ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku: Normlar, İhlaller, Tepkiler*. Özgür

Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub1140>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Ön Söz

Bu kitap, güvenlik ve insan hakları kavramlarının uluslararası ilişkiler disiplininde geçirdiği dönüşümü, Rusya örneği üzerinden yeniden düşünme ihtiyacından doğmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik anlayışının askeri tehditler ve devlet merkezli yaklaşımlarla sınırlı kalamayacağı giderek daha görünür hâle gelmiş; bireylerin, toplumsal yapıların ve normatif değerlerin güvenliğin merkezine yerleştiği yeni bir tartışma alanı ortaya çıkmıştır. Buna karşın, son yıllarda yaşanan bölgesel çatışmalar, otoriterleşme eğilimleri ve uluslararası insan hakları mekanizmalarının aşınması, bu dönüşümün ne denli kırılgan olduğunu da açık biçimde göstermektedir. Bu çalışma, tam da bu kırılganlıkların kesişim noktasında konumlanmaktadır.

Rusya, tarihsel mirası, jeopolitik konumu ve siyasal yapısı nedeniyle güvenlik ve insan hakları tartışmalarının en çarpıcı örneklerinden birini sunmaktadır. Devlet egemenliği vurgusunun güçlü olduğu bir siyasal gelenekte, bireysel hakların korunması, uluslararası normlarla uyum ve güvenliğin insani boyutu sıklıkla ikincil plana itilmiştir. Buna ek olarak, dijitalleşme, gelir eşitsizliği ve bölgesel farklılıklar gibi yapısal dinamikler, güvenlik ve insan haklarının günlük yaşamda nasıl deneyimlendiğini daha da karmaşık hâle getirmiştir. Bu kitap, Rusya'yı yalnızca bir "ülke örneği" olarak değil; çağdaş uluslararası sistemin temel çelişkilerini görünür kılan bir analitik mercek olarak ele almaktadır.

Editör olarak bu çalışmayı bir araya getirirken temel amacım, güvenlik ve insan haklarını birbirinden kopuk iki alan olarak değil; karşılıklı etkileşim içinde, zaman zaman da gerilimli bir ilişki içinde ele alan bir perspektif sunmaktır. Bu nedenle kitapta, kavramsal ve teorik analizlerden başlayarak, dijital alan, sosyoekonomik eşitsizlikler, uluslararası hukuk mekanizmaları ve silahlı çatışmalar gibi farklı düzlemlerde üretilmiş çalışmalar bir araya getirilmiştir. Her bir bölüm, kendi içinde bağımsız bir katkı sunmakla birlikte, kitap bütününde güvenliğin askeri, hukuki, ekonomik ve insani boyutlarının birbirini nasıl tamamladığını ya da kimi zaman nasıl çeliştiğini ortaya koymaktadır.

Bu kitabın hazırlanma sürecinde özellikle disiplinlerarası bir yaklaşım benimsenmiştir. Uluslararası ilişkiler, uluslararası hukuk, siyaset bilimi ve sosyoloji literatürlerinden beslenen bölümler, güvenlik ve insan haklarının tek bir kuramsal çerçeveye açıklanamayacağını açıkça göstermektedir. Aynı

zamanda, Rusya bağlamında yapılan analizlerin yalnızca betimleyici değil; eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısıyla ele alınmasına özen gösterilmiştir. Amaç, mevcut politikaları veya uluslararası tepkileri tekrar etmekten ziyade, bu süreçlerin ardındaki yapısal nedenleri ve uzun vadeli sonuçları tartışmaya açmaktır.

Bu eser, herhangi bir ideolojik savunma ya da karşıtlık üretme iddiası taşımamaktadır. Aksine, güvenlik ve insan hakları alanındaki tartışmaların çoğu zaman siyasal kutuplaşmaların gölgesinde kaldığı bir dönemde, akademik mesafeyi ve analitik açıklığı koruma çabasının bir ürünüdür. Kitabın temel varsayımı, güvenliğin kalıcı olabilmesinin, insan haklarının korunmasıyla doğrudan bağlantılı olduğudur. İnsan haklarını dışlayan veya onları ikincil gören güvenlik yaklaşımlarının, uzun vadede ne devletler ne de toplumlar için sürdürülebilir olmadığı düşüncesi, bu çalışmanın ortak zeminini oluşturmaktadır.

Bu kitap, başta uluslararası ilişkiler, güvenlik çalışmaları ve insan hakları alanında çalışan akademisyenler olmak üzere; lisansüstü öğrenciler, araştırmacılar ve politika yapım süreçlerini eleştirel biçimde takip etmek isteyen tüm okurlar için kaleme alınmıştır. Aynı zamanda, Rusya'yı yalnızca jeopolitik bir aktör olarak değil; toplumsal, hukuki ve insani boyutlarıyla anlamaya çalışan okuyucular için de bir başvuru kaynağı olmayı hedeflemektedir.

Son olarak, bu eserin ortaya çıkmasında katkı sunan tüm yazarlara, titiz akademik çalışmaları ve yapıcı iş birlikleri için içtenlikle teşekkür ederim. Her bir bölüm, güvenlik ve insan hakları literatürüne özgün bir perspektif kazandırmakta; kitabın bütününde ise bu katkılar, çağdaş uluslararası düzenin karşı karşıya olduğu temel sorunları daha net görmemize imkân tanımaktadır. Bu kitabın, güvenlik ve insan hakları arasındaki ilişkinin yeniden düşünülmesine ve daha insani, daha kapsayıcı bir güvenlik anlayışının tartışılmasına mütevazı da olsa bir katkı sunmasını diliyorum.

Sunuş

Bu editörlü kitap, uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik ve insan hakları kavramlarının geçirdiği dönüşümü, Rusya örneği üzerinden çok boyutlu, disiplinlerarası ve eleştirel bir perspektifle ele almaktadır. Soğuk Savaş döneminde büyük ölçüde devlet merkezli ve askeri tehditlere indirgenen güvenlik anlayışı, günümüzde dijitalleşme, sosyoekonomik eşitsizlikler, insani krizler ve uluslararası normların aşınmasıyla birlikte yeniden tanımlanmaktadır. Bu eser, söz konusu dönüşümü kuramsal, hukuki, sosyolojik ve normatif boyutlarıyla bir araya getirerek, güvenlik ve insan hakları arasındaki karmaşık ilişkiyi bütüncül biçimde analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Kitabın kuramsal çerçevesini oluşturan ilk bölümde Hüsamettin İnaç ve Rahman Aghazada, güvenlik kavramının uluslararası ilişkiler literatüründeki farklı tanımlarını ve yaklaşımlarını sistematik biçimde ele almaktadır. Yazarlar, realizm ve neorealizm gibi geleneksel teorilerin devlet merkezli ve askeri güvenlik anlayışı ile inşacı ve post-pozitivist yaklaşımların güvenliği sosyal olarak inşa edilen bir süreç olarak ele alan perspektiflerini karşılaştırmalı biçimde sunmaktadır. Ayrıca Kopenhag Okulu, insani güvenlik ve siber güvenlik yaklaşımları üzerinden güvenlik çalışmalarında yaşanan genişleme ve derinleşme süreci analiz edilerek, kitabın kavramsal zemini sağlamlaştırılmaktadır.

Bu teorik arka plan, Gökhan Dönmez ve Emiliya Uzun tarafından kaleme alınan çalışma ile dijitalleşme bağlamında somutlaştırılmaktadır. Yazarlar, Rusya’da dijital alanın gençlerin insan hakları farkındalığı üzerindeki etkisini ele alarak, sosyal ağların ve çevrimiçi platformların hak bilinci, hukuki farkındalık ve siyasal katılım üzerindeki dönüştürücü rolünü incelemektedir. Çalışma, dijital alanın bir yandan küresel insan hakları normlarına erişim sağlarken, diğer yandan devlet kontrolü, sansür ve algoritmik filtreleme yoluyla yeni sınırlılıklar ürettiğini ortaya koymakta; dijital yurttaşlığın çelişkili doğasına dikkat çekmektedir.

Kitabın sosyoekonomik boyutunu derinleştiren bölümde Emiliya Uzun ve Yılmaz Ulvi Uzun, Rusya’da gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki ilişkiyi bölgesel ve kurumsal perspektiflerden analiz etmektedir. Sovyet sonrası piyasa dönüşümünün yarattığı yapısal eşitsizliklerin, bireylerin eğitim, sağlık, adalete erişim ve sosyal güvenlik gibi temel hakları kullanabilme

kapasitesini nasıl belirlediği ayrıntılı biçimde ortaya konulmaktadır. Yazarlar, bölgesel farklılıkların insan haklarının fiilen uygulanmasında merkezi bir rol oynadığını göstererek, ekonomik eşitsizliklerin normatif ve siyasal sonuçlarına dikkat çekmektedir.

Eserin uluslararası hukuk ve insan hakları rejimiyle ilişkisini ele alan bölümde Gül Seda Acet İnce, Rusya'nın Avrupa İnsan Hakları sistemi ve Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmalarıyla yaşadığı süreci “kopuş” kavramı çerçevesinde analiz etmektedir. Rusya'nın 1996 yılında Avrupa Konseyi'ne üyeliğiyle başlayan entegrasyon sürecinin, 2014 Kırım ilhakı ve 2022 Ukrayna savaşı sonrasında kurumsal bir kopuşa dönüştüğü ortaya konulmaktadır. Bu bölüm, devlet egemenliği ile evrensel insan hakları normları arasındaki gerilimi ve uluslararası insan hakları rejiminin siyasi krizler karşısındaki sınırlarını görünür kılmaktadır.

Kitabın insani ve normatif boyutunu tamamlayan son bölümde Hilal Zorba Bayraktar, Rusya-Ukrayna krizini insani güvenlik ve insan hakları perspektifinden ele almaktadır. Yazar, krizin yalnızca geleneksel güvenlik anlayışıyla açıklanamayacağını; savaşın siviller üzerinde yarattığı ağır insan hakları ihlallerinin ve insani yıkımın merkezde değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, güvenlik çalışmalarının insan odaklı bir bakış açısıyla yeniden düşünülmesine önemli bir katkı sunmaktadır.

Sonuç olarak bu editörlü kitap, Hüsamettin İnaç, Rahman Aghazada, Gökhan Dönmez, Emiliya Uzun, Yılmaz Ulvi Uzun, Gül Seda Acet İnce ve Hilal Zorba Bayraktar'ın katkılarıyla; güvenlik ve insan hakları alanında hem kuramsal hem de ampirik açıdan güçlü bir bütünlük sunmaktadır. Eser, Rusya örneği üzerinden uluslararası sistemde güvenlik anlayışının, insan hakları rejimlerinin ve insani krizlerin nasıl iç içe geçtiğini ortaya koyarak, literatüre kalıcı ve eleştirel bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

İçindekiler

Ön Söz	iii
Sunuş	v

Bölüm 1

Uluslararası İlişkilerde Güvenlik	1
<i>Hüsamettin İnaç</i>	
<i>Rahman Aghazada</i>	

Bölüm 2

Rusya’da Dijital Alanın Gençlerin İnsan Hakları Farkındalığı Üzerindeki Etkisi	15
<i>Gökhan Dönmez</i>	
<i>Emiliya Uzun</i>	

Bölüm 3

Rusya’da Gelir Eşitsizliği ve İnsan Hakları İlişkisi: Bölgesel ve Sosyoekonomik Perspektifler	37
<i>Emiliya Uzun</i>	
<i>Yılmaz Ulvi Uzun</i>	

Bölüm 4

Bir Kopuşun Hikayesi: Rusya’nın, Avrupa İnsan Hakları Düzeni ve BM İnsan Hakları Sisteminden Uzaklaşma Süreci	59
<i>Gül Seda Acet İnce</i>	

Bölüm 5

İnsan Hakları ve İnsani Güvenlik Perspektifinden Rusya-Ukrayna Krizi	77
<i>Hilal Zorba Bayraktar</i>	

Uluslararası İlişkilerde Güvenlik 8

Hüsamettin İnaç¹

Rahman Aghazada²

Özet

Uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik kavramı, teorik ve pratik düzeyde merkezi bir konumda yer almakla birlikte, üzerinde uzlaşılan tek bir tanıma sahip değildir. Geleneksel yaklaşımlar, pozitivist epistemolojiye dayanarak güvenliği nesnel ve evrensel bir olgu olarak ele alırken; inşacı ve post-pozitivist perspektifler, güvenliğin sosyal olarak inşa edilen bir süreç olduğunu ileri sürmektedir. Soğuk Savaş döneminde güvenlik çalışmaları, devlet merkezli analizler ve askeri tehditler ekseninde yoğunlaşmış; realizm ve neorealizm, uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle devletlerin hayatta kalma amacı doğrultusunda güç mücadelesine girdiğini savunmuştur. Bu çerçevede, askeri kapasite, ittifaklar ve caydırıcılık stratejileri geleneksel güvenlik anlayışının temel bileşenleri olarak öne çıkmıştır. 1990'lardan itibaren güvenlik kavramı, ekonomik, çevresel, insani ve siber güvenlik gibi yeni boyutları içerecek şekilde genişlemiştir. Kopenhag Okulu, güvenliği askeri alanın ötesine taşıyarak ekonomik istikrar, kimlik politikaları ve birey güvenliği gibi unsurları kapsayan çok boyutlu bir çerçeve geliştirmiştir. İnsani güvenlik yaklaşımı, bireylerin temel haklarının korunmasını vurgularken; siber güvenlik, dijitalleşmenin artmasıyla devletler ve özel sektör için kritik bir alan haline gelmiştir. Bu dönüşüm, güvenlik çalışmalarında genişleme ve derinleşme süreçlerini beraberinde getirmiştir. Her ne kadar geleneksel yaklaşımlar bu genişlemeyi analitik belirsizlik gerekçesiyle eleştirse de günümüzde güvenlik çok boyutlu bir olgu olarak kabul edilmektedir. Devletlerin yanı sıra uluslararası örgütler, özel sektör ve sivil toplum aktörleri de güvenlik politikalarının şekillenmesinde etkin rol oynamaktadır. Dolayısıyla, uluslararası güvenliğin sağlanabilmesi için iş birliğine dayalı, kapsamlı ve çok aktörlü stratejilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

- 1 Prof.Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, husamettin.inac@dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-6922-2010>
- 2 Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, rahman.aghazada@ogr.dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8236-1536

1. Giriş: Güvenlik Kavramı

Güvenlik, uluslararası ilişkiler disiplininin en temel konularından biri olmakla birlikte, sosyal bilimlerdeki birçok kavram gibi kesin ve üzerinde uzlaşmış bir tanıma sahip değildir. Farklı kuramsal yaklaşımlar, güvenliği çeşitli perspektiflerden ele alarak alternatif güvenlik anlayışları geliştirmiştir. Bu çerçevede, güvenliğin genelgeçer bir tanımının olup olmaması gerektiği konusunda dahi akademik bir uzlaşıdan söz etmek mümkün değildir. Geleneksel güvenlik yaklaşımları, genellikle pozitivist temellere dayanarak güvenlik kavramına evrensel ve nesnel bir tanım kazandırılması gerektiğini savunmaktadır. Buna karşılık, inşacı ve post- pozitivist yaklaşımlara dayanan eleştirel güvenlik çalışmaları, güvenlik kavramının sosyal yaşamın diğer olgularında olduğu gibi genelgeçer ve nesnel bir biçimde tanımlanamayacağını ileri sürmektedir (Baysal, 2022).

Güvenlik kavramı etimolojik olarak incelendiğinde, “güven” kökünden türediği ve “güvende olma hali” anlamına geldiği görülmektedir. Bu bağlamda güvenlik, genel olarak “tehdidin yokluğu” şeklinde tanımlanabilir. Ancak Ole Wæver (1995), bu tanımlamaya karşı çıkarak, tehdidin olmadığı bir ortamda güvenlik kavramına da ihtiyaç duyulmayacağını savunmuş; güvenliği, mevcut bir tehdidin varlığına rağmen, bu tehdide karşı gerekli önlemlerin alınmış olduğu durum olarak açıklamıştır. Bununla birlikte, güvenlik olgusunu daha kapsamlı bir çerçevede ele almak, tehdidin ne olduğu, korunması gereken unsurların neler olduğu ve koruma sorumluluğunun kime ait olduğu gibi daha ayrıntılı soruları gündeme getirmektedir. Bu tür sorulara verilen farklı yanıtlar, güvenlik çalışmalarında derin görüş ayrılıklarına yol açmakta ve bu ayrılıkların bir sonucu olarak çeşitli güvenlik kuramlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Baysal, 2022, s. 4).

Uluslararası ilişkilerde güvenlik, devletlerin, uluslararası örgütlerin ve diğer aktörlerin tehditlerden korunmasını ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Soğuk Savaş dönemine kadar güvenlik çalışmaları büyük ölçüde askeri tehditlere ve devlet merkezli analizlere odaklanmışken, 20. yüzyılın sonlarından itibaren ekonomik, çevresel ve insani güvenlik gibi yeni boyutlar da güvenlik tartışmalarının merkezine yerleşmiştir (Buzan, 1991, s. 19). Bu gelişmeler, güvenlik çalışmalarında geleneksel ve genişletilmiş yaklaşımlar arasında bir ayrımın oluşmasına neden olmuştur.

Geleneksel güvenlik anlayışı, realist ve neorealist teorilerin etkisi altında şekillenmiştir (İnaç 2005 s. 47). Realist perspektife göre güvenlik, uluslararası sistemin anarşik yapısı nedeniyle devletlerin kendi çıkarlarını koruma amacıyla güç mücadelesine girdiği bir alan olarak görülmektedir. Bu bağlamda, devletler güvenliklerini sağlamak için askeri güçlerini artırır

ve ittifaklar kurarlar. Bu yaklaşım, Soğuk Savaş döneminde ABD ve SSCB arasında yaşanan silahlanma yarışı ile kendini göstermiştir.

Güvenlik kavramı 1990'lardan itibaren genişleyerek askeri tehditlerin yanı sıra ekonomik, çevresel, siber ve insani güvenliği de içeren bir çerçeveye oturtulmuştur. Örneğin, Barry Buzan ve arkadaşları tarafından geliştirilen Kopenhag Okulu, güvenliği sadece askeri bir mesele olmaktan çıkararak, ekonomik istikrar, çevresel değişimler, kimlik politikaları ve bireylerin güvenliği gibi daha geniş bir çerçevede ele almaktadır. Bu genişletilmiş güvenlik anlayışı, özellikle küreselleşme ile birlikte devlet dışı aktörlerin ve uluslararası örgütlerin güvenlik politikalarındaki rolünü artırmıştır (İnaç, 2021, s. 48).

İnsani güvenlik, genişletilmiş güvenlik yaklaşımlarından biri olarak bireylerin temel haklarını ve yaşam standartlarını korumayı amaçlamaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1994 yılında yayımlanan İnsani Güvenlik Raporu, güvenliğin yalnızca devlet merkezli bir mesele olmadığını, bireylerin sağlık, ekonomik refah ve temel haklarını da kapsayan bir çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (UNDP, 1994, s. 3). Bu bağlamda, savaşlar, iç çatışmalar, salgın hastalıklar ve doğal afetler gibi unsurlar da güvenlik tehditleri arasında sayılmaktadır.

Siber güvenlik, özellikle 21. yüzyılda dijitalleşmenin artmasıyla birlikte önemli bir güvenlik alanı haline gelmiştir. Devletler ve özel sektör kuruluşları, siber saldırılar nedeniyle ulusal güvenlikten ekonomik istikrara kadar geniş bir yelpazede tehditlerle karşı karşıya kalmaktadır. Uluslararası arenada bu konuda iş birliğini artırmak amacıyla NATO ve Avrupa Birliği gibi örgütler, siber güvenlik stratejileri geliştirmekte ve ortak savunma mekanizmaları oluşturmaktadır (Rid, 2013, s. 15).

Uluslararası güvenlik, küresel güç dengeleri ve uluslararası iş birliği çerçevesinde sürekli değişen bir yapı sergilemektedir. Geleneksel ve genişletilmiş güvenlik anlayışları arasında giderek artan bir etkileşim söz konusu olup, özellikle hibrit tehditler ve devlet dışı aktörlerin güvenlik üzerindeki etkisi, uluslararası ilişkilerde güvenliğin dinamik yapısını daha da karmaşık hale getirmektedir (Baysal, 2022, s. 6). Günümüzde uluslararası güvenlik politikaları, sadece devletlerin değil, uluslararası örgütlerin, özel sektörün ve sivil toplum kuruluşlarının da ortak çabalarıyla şekillenmektedir.

Uluslararası güvenlik, sadece askeri tehditlerden ibaret olmayıp, ekonomik krizler, çevresel sorunlar, siber saldırılar ve insani krizler gibi pek çok faktörü içeren kapsamlı bir alan haline gelmiştir. Güvenlik çalışmalarındaki bu dönüşüm, devletlerin yanı sıra küresel aktörlerin de güvenliği sağlama

konusundaki sorumluluklarını artırmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası güvenliğin sağlanabilmesi için çok boyutlu ve iş birliğine dayalı politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

2. Uluslararası İlişkilerde Güvenliğin Dönüşümü

Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenlik kavramının kavramsallaştırılması, geleneksel yaklaşımdan uzaklaşarak inşacı ve post-yapısalcı perspektifleri de içerecek şekilde dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, güvenliğin tanımlayıcı unsurlarına ilişkin sorulara verilen yanıtların çeşitlenmesiyle mümkün olmuştur. Literatürde bu değişim süreci, genel olarak güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi olarak tanımlanmaktadır (Krause ve Williams, 1996).

Geleneksel güvenlik anlayışı, devlet merkezli ve askeri odaklı bir perspektife dayanmakta olup, güvenlik kavramını büyük ölçüde ulusal egemenliğin korunması çerçevesinde ele almaktadır (Baysal, 2002, s. 8). Bu bağlamda, geleneksel güvenlik yaklaşımı güvenlik sorunsalını devlet merkezli bir bakış açısıyla değerlendirirken, askeri güvenliği temel belirleyici olarak kabul etmektedir. Örneğin, Walt (1991, s. 212) güvenliği “askeri gücün kontrolü ve kullanımı” şeklinde tanımlarken, Miller (2001, s. 16) ulusal güvenliğe yönelik temel tehditlerin diğer devletlerden kaynaklandığını ve bu tehditlerin askeri karşılık gerektirdiğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede, korunması gereken asli unsur devlet ve onun egemenliği iken, tehdit unsuru diğer devletler ve onların askeri kapasiteleri olarak değerlendirilmektedir. Güvenliği sağlama konusunda meşru aktör ise devlet ve onun silahlı kuvvetleri olarak kabul edilmektedir. Güvenliği sağlamaya yönelik meşru yöntemler bağlamında kuvvet kullanımı, silahlanma politikaları ve sınır güvenliğinin güçlendirilmesi gibi stratejiler öne çıkarken, güvenlik uğruna feda edilebilecek unsurlar ise bireylerin seyahat özgürlüğünün kısıtlanması, ekonomik refahın zayıflaması ve hatta toplumun belirli kesimlerinin can kaybı yaşaması şeklinde değişkenlik gösterebilmektedir. Geleneksel güvenlik anlayışı, güvenliği nesnel ve mutlak bir olgu olarak ele almakta, güvenlik meselelerini verili bir gerçeklik olarak görmektedir. Bu yaklaşım, güvenliğin sosyal ve siyasi bir inşaa sürecinin ürünü olmadığı ve doğrudan maddi unsurlarla tanımlanabileceği varsayımına dayanmaktadır.

1970’lerden itibaren Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenlik kavramının ele alınışında önemli bir genişleme ve derinleşme süreci gözlemlenmiştir (Krause & Williams, 1996). Bu iki süreç birbirine paralel olarak ilerlemiş, güvenliğin kapsamının genişlemesi ve referans nesnelerinin çeşitlenmesi akademik tartışmalara yön vermiştir. Güvenliğin derinleşmesi, güvenliğin sağlanacağı referans nesnesine ilişkin alternatif yaklaşımların ortaya

çıkmasıyla şekillenmiştir. Geleneksel güvenlik anlayışında referans nesnesi devlet ve onun egemenliği olarak kabul edilmekte, güvenlik kavramı büyük ölçüde milli güvenlik ekseninde değerlendirilmektedir. Ancak 1970'lerden itibaren bu çerçeve sorgulanmaya başlanmış ve güvenlik çalışmalarında devlete alternatif farklı referans nesneleri ele alınmaya başlanmıştır (Krause & Williams, 1996, s. 230).

Kopenhag Okulu akademisyenleri, bu dönüşümün temel nedeninin geleneksel güvenlik anlayışının yalnızca devlet merkezli bir perspektife dayanması ve askeri güvenliği öncelikli olarak ele almasıyla ilgili olduğunu ifade etmektedir (Buzan vd., 1998, s. 2; Bilgin, 2010). Bu doğrultuda güvenlik kavramı bireyden küresel ekosisteme kadar farklı referans nesnelerini içerecek şekilde genişlemiştir. Literatüre giren yeni referans nesneleri arasında bireyler, topluluklar ve uluslararası sistem gibi farklı analiz düzeylerindeki aktörlerin yanı sıra çevre, gezegen, ekonomik refah ve kültür gibi unsurlar da yer almaktadır.

Güvenlik kavramının genişleme süreci, esasen “tehdit” anlayışına dair farklı yaklaşımların geliştirilmesiyle şekillenmiştir. Ancak, bu genişlemeyi sadece tehdit türlerinin artışıyla sınırlı görmek, güvenlik olgusunun karmaşıklığını göz ardı etmek olur. Tehditlerin çeşitlenmesinin yanı sıra, güvenlik çalışmalarının odağında yer alan yeni konu ve temaların da bu genişleme sürecine önemli katkıları olmuştur. Geleneksel askeri güvenliğin ötesine geçerek, ekonomik, toplumsal, siyasi ve çevresel alanları kapsayacak şekilde güvenlik anlayışı genişlemiştir (Krause & Williams, 1996). Kopenhag Okulu'nun geliştirdiği güvenlik sektörleri yaklaşımı, bu genişleme sürecini anlamada kilit bir rol oynamaktadır. Bu yaklaşıma göre güvenlik, beş temel sektörde ele alınmaktadır: askeri, ekonomik, toplumsal, siyasi ve çevresel güvenlik (Delanty 2005, s. 49). Ancak güvenlik kavramının genişlemesi yalnızca bu beş sektörle sınırlı kalmamış; göç, enerji güvenliği ve salgın hastalıklar gibi yeni konular da güvenlik çalışmalarının kapsamına dâhil edilmiştir. Bu bağlamda, güvenliğin kapsamı yalnızca tehdit algılarındaki değişimle değil, aynı zamanda yeni güvenlik temalarının akademik ve politik söylemde yer edinmesiyle de genişlemektedir.

Güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesi süreci, özellikle geleneksel güvenlik yaklaşımlarını benimseyen akademisyenler tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin temelinde, güvenlik çalışmalarının odak noktasının ve metodolojisinin genişlemesi ve derinleşmesiyle birlikte belirsizleşeceği, bunun da alanı tutarsız ve pratik açıdan alakasız bir hale getireceği düşüncesi yer almaktadır (Krause & Williams, 1996, s. 230; Buzan vd., 1998, s. 2). Mearsheimer (1995, s. 92), alternatif yaklaşımların güvenliği analiz etmek

için net ve tutarlı bir çerçeve sunmadığını belirtirken, Walt (1991, s. 123) bu yaklaşımların hem analitik olarak hatalı hem de siyasi olarak sorumsuz olduğunu savunmaktadır. Ayrıca Walt, güvenlik çalışmalarının geleneksel askeri perspektiften uzaklaşarak AIDS, yoksulluk, uyuşturucu kullanımı, çevresel sorunlar, çocuk istismarı ve ekonomik durgunluk gibi konuları da içine alacak şekilde genişlemesinin, alanın sınırlarını belirsizleştireceğini ve bu durumun kritik güvenlik sorunlarına etkili çözümler geliştirmeyi zorlaştıracağını ileri sürmektedir (Walt, 1991, s. 123).

3. Uluslararası İlişkilerde Geleneksel Güvenlik Kavramı

Güvenlik kavramı, uluslararası ilişkiler disiplininde merkezi bir yer tutmaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışı, özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca devlet merkezli bir yaklaşımla ele alınmış ve ulusal güvenliğin sağlanması, devletlerin birincil hedefi olarak görülmüştür (Budak 2019, s. 74). Bu yaklaşımda, tehditler genellikle askeri ve siyasi düzlemde değerlendirilmiş, devletlerin egemenliklerini koruma amacı doğrultusunda güç dengesi, caydırıcılık ve savunma stratejileri ön plana çıkmıştır. Geleneksel güvenlik anlayışı, temelini realizm ve neo-realist kuramlardan almaktadır. Realizme göre uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir ve devletler kendi güvenliklerini sağlamak için güçlerini artırmak zorundadır. Neo-realizm ise devletlerin rasyonel aktörler olarak ulusal çıkarlarını maksimize etmeye çalıştığını ve güvenliğin, sistem içindeki güç dağılımına bağlı olarak şekillendiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, devletlerarası ilişkilerde askeri kapasite, ittifaklar ve savunma mekanizmaları geleneksel güvenlik anlayışının temel bileşenleri olarak kabul edilmektedir (Bilgin, 2007). Soğuk Savaş dönemi, geleneksel güvenlik anlayışının en belirgin olduğu süreçlerden biri olarak değerlendirilmektedir. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet, nükleer silahlanma yarışı ve iki kutuplu dünya düzeni, devletlerin güvenlik politikalarını belirleyen temel unsurlar olmuştur. Güvenlik, büyük ölçüde askeri güce dayandırılmış ve tehdit algıları, karşılıklı caydırıcılık stratejileri çerçevesinde şekillenmiştir.

Geleneksel güvenlik yaklaşımında askeri tehditler ön planda olmakla birlikte, devletler arasında doğrudan savaşın yaşanmadığı ancak silahlanma ve tehdit algılarının sürdüğü bir “güvensizlik ikilemi” ortaya çıkmıştır. Güvensizlik ikilemi, bir devletin güvenliğini artırmaya yönelik aldığı önlemlerin diğer devletler tarafından tehdit olarak algılanmasıyla daha da derinleşmiş ve uluslararası istikrarsızlığı artırmıştır. Geleneksel güvenlik anlayışı, devlet merkezli bir yapıya sahip olduğu için bireylerin, toplumların veya küresel aktörlerin güvenlik algılarına yeterince yer vermemektedir. Ekonomik, çevresel ve insan güvenliği gibi unsurlar geleneksel güvenlik

yaklaşımı içinde genellikle ikincil öneme sahiptir. Bu nedenle, özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren güvenlik kavramının daha geniş bir perspektifle ele alınması gerektiği yönünde eleştiriler artmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren geleneksel güvenlik anlayışının yanı sıra, güvenliğin daha geniş bir çerçevede ele alınmasını savunan yaklaşımlar gelişmeye başlamıştır. Kopenhag Okulu gibi teorik yaklaşımlar, güvenliği askeri tehditlerin ötesinde toplumsal, ekonomik ve çevresel faktörleri içerecek şekilde değerlendirmiştir. Buna rağmen, geleneksel güvenlik anlayışı özellikle devletler arası savaşlar, terörizm ve bölgesel çatışmalar gibi konular bağlamında uluslararası ilişkilerde önemini korumaktadır. Geleneksel güvenlik kavramı uluslararası ilişkiler teorisinin temel taşlarından biri olup, özellikle devlet merkezli ve askeri odaklı bir anlayışa sahiptir. Soğuk Savaş dönemi boyunca hâkim olan bu yaklaşım, günümüzde daha kapsamlı güvenlik anlayışları ile desteklenmekle birlikte, devletlerin ulusal çıkarlarını koruma çabaları nedeniyle önemini sürdürmektedir. Küresel güvenlik ortamındaki değişimler ve yeni tehdit unsurları, geleneksel güvenlik anlayışının güncellenmesini ve farklı yaklaşımlarla birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası İlişkiler disiplininin temel odağı, uluslararası politikayı analiz etmektir. Bu bağlamda, siyasal düzen ve güvenlik arasındaki ilişkiye odaklanan klasik realizm, güvenlik kavramı üzerine teorik düşünciyi şekillendiren başlıca yaklaşımlardan biri olarak öne çıkmaktadır (İnaç, 2018, s. 309). Disiplin içinde yaygın kabul gören kurucu varsayımlardan biri, uluslararası politikanın merkezi bir otoritenin bulunmadığı bir ortamda işlediğidir. Literatürde “anarşi” olarak tanımlanan bu yapısal unsur, klasik realizmde sabit ve bencil bir insan doğası (animus dominandi – hükmetme arzusu) anlayışıyla birleşerek, uluslararası politikayı güç mücadelesi ve çıkar çatışmaları ekseninde şekillenen bir alan hâline getirmektedir. Bu çerçevede, uluslararası sistemin doğası gereği sürekli bir güç mücadelesine sahne olduğu ileri sürülmektedir. Diğer bir ifadeyle, uluslararası alan, Thomas Hobbes'un toplumsal sözleşme öncesi betimlediği doğa durumuna benzemektedir. Ancak Hobbes'un tasvirinde, bireylerin güvensizlik duygusu toplumsal sözleşmeye ve dolayısıyla merkezi bir otoritenin (Leviathan/devlet) kurulmasına yol açarken, uluslararası düzlemde devletlerin hissettiği güvensizlik yalnızca savunma tedbirleri ve caydırıcılık mekanizmalarına yönelmelerine neden olmaktadır (Jackson, 2005, s. 45). Bu doğrultuda, devletler için temel öncelik hayatta kalmak olup, bu amacı gerçekleştirmek adına güç elde etmek en temel hedef hâline gelmektedir.

Uluslararası ilişkilerde devletler, güvenliklerini maksimize etmek adına güçlerini artırmaya çalışırken, aynı zamanda diğer devletler için güvensizlik ortamı yaratmaktadır. Bu durum, literatürde “güvenlik ikilemi” olarak

tanımlanan ve karşılıklı güvensizliğin derinleşmesine neden olan bir sarmala yol açmaktadır. Anarşik uluslararası sistemde devletlerin bu tür bir güvensizlik döngüsüne hapsolması, uluslararası politikanın kaçınılmaz trajik ve karamsar yönünü gözler önüne sermektedir. Başka bir ifadeyle, devletlerin yönetim biçimleri tarihsel süreçte değişebilse de uluslararası sistemde merkezi bir otoritenin, yani Hobbesçu anlamda bir “Leviathan”ın yokluğu, anarşik yapının sürekliliğini sağlamaktadır. Bu durum, uluslararası politikayı bir “tekrar alanı” hâline getirmekte, yani belirli temel dinamiklerin zaman içinde değişmeden kaldığını göstermektedir. Yüzyıllardır değişmeyen bu karamsar tablo içinde, dönüşen temel unsur ise devletlerarası sistemdeki güç dağılımıdır. Bu bağlamda, uluslararası sistem büyük güçlerin yükseliş ve çöküşlerine bağlı olarak çok kutuplu veya iki kutuplu bir yapıya evrilebilmektedir. Tek kutuplu sistemin ise büyük güçler tarafından dengelenmeye çalışılacağı öngörüsü nedeniyle teorik olarak uzun ömürlü olmayacağı varsayılmıştır. Ancak güç dağılımındaki değişimler devletlerin politikalarını etkileyebilse de uluslararası sistemin temel dinamikleri –hayatta kalma mücadelesi, güvenlik arayışı ve güç dengesi– büyük ölçüde değişmemektedir (Waltz, 2000, s. 32). Bunun başlıca sebebi, uluslararası politikayı şekillendiren belirleyici unsurun yapısal olarak devam eden anarşi olmasıdır.

Böylesi bir ortamda devleti temel aktör konumuna yerleştiren iki önemli unsur bulunmaktadır. İlk olarak, devlet, toplum içindeki anarşiyi sona erdiren ve vatandaşlarının güvenliğini temin eden bir yapı olarak evrensel bir meşruiyete sahiptir. İkinci olarak, anarşik bir uluslararası sistemde varlığını sürdürmek zorunda olması, devleti sürekli güvenlik kaygıları doğrultusunda hareket etmeye yöneltmektedir. Bu bağlamda, devlet hem güvenliği sağlayan bir özne hem de güvenliği sağlanması gereken bir nesne olarak konumlanmaktadır. Devlet açısından en büyük tehdit ise savaş olasılığıdır; zira Waltz’ın ifade ettiği gibi (2000, s. 35), “Savaşlar, onları engelleyecek hiçbir şey olmadığı için vardır.” Bu durum, askerî güç ve kuvvet kullanımının incelenmesini Güvenlik Çalışmaları disiplininin merkezine yerleştirmektedir.

Geleneksel güvenlik anlayışı, esas itibarıyla realizmin güvenlik perspektifinden türemiş olup, güvenlik çalışmalarının devletin iç ve dış tehditlerden korunmasına odaklanan bir çerçevede şekillendiği görülmektedir. Bu doğrultuda, güvenlik kavramı sıklıkla “Ulusal Güvenlik Çalışmaları” veya “Stratejik Çalışmalar” gibi terimlerle anılmakta ve büyük ölçüde askerî tehditlerle ilişkilendirilmektedir. Bu yaklaşım, devletin korunmasını merkeze almakta ve güvenliği öncelikli olarak devlet temelli bir mesele olarak ele almaktadır. Realizmin bütüncül devlet anlayışı çerçevesinde, devletin toplumsal ve ideolojik açıdan homojen bir yapı olduğu varsayılmakta ve bu doğrultuda devlet ile toplum arasında doğal bir uyum bulunduğu kabul

edilmektedir. Bu bağlamda, devletin ulusal çıkarları doğrudan temsil ettiği düşüncesi verili bir gerçeklik olarak kabul edilmekte ve dolayısıyla devletin güvenliğine yönelik her türlü önlemin, ulusun veya halkın güvenliğiyle örtüştüğü varsayılmaktadır. Keith Krause ve Michael Williams'ın da belirttiği üzere, geleneksel güvenlik anlayışında güvenlik, öncelikli olarak belirli bir devletin vatandaşı olmakla ilişkilendirilirken, güvensizlik ise diğer devletlerin vatandaşlarından kaynaklanan bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, güvenlik kavramının devlet merkezli bir perspektiften ele alınmasını pekiştirmekte ve bireysel ya da toplumsal güvenlikten ziyade devletin bekasına öncelik veren bir anlayışı yansıtmaktadır (Uzgel, 2004).

4. Güvenliğe Geleneksel Bakış: Realist ve Liberal Kuramda Devlet Merkezli ve Askeri Odaklı Güvenlik Anlayışı

Geleneksel güvenlik denildiğinde akla ilk gelen kuram realizm olmakla birlikte, liberalizm de devleti merkeze alan güvenlik yaklaşımları doğrultusunda bu çerçevede değerlendirilebilir.

Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kuramlarından biri olan Realizm, güvenlik meselesini her zaman merkezi bir konu olarak ele almıştır. Literatürde geleneksel güvenlik yaklaşımı olarak ifade edilen perspektif, çoğu zaman realist güvenlik anlayışıyla özdeşleştirilmektedir. Bu yaklaşım, devlet merkezli olup askeri güvenliğe öncelik vermektedir. Realizm, tek bir bütünsel kuramdan ziyade, kendi içinde farklılaşan teorik yaklaşımları barındıran bir çatı teori olarak değerlendirilebilir. Klasik realizm, yapısal realizm (neorealizm) ve neoklasik realizm, realizm düşüncesi içinde öne çıkan başlıca kuramsal yönelimlerdir. Ancak, bu farklı kuramlar arasında bazı temel ortak önermeler bulunmaktadır (Sula, 2022; Dunne ve Schmidt, 2020, s. 138-141). Realizmin güvenlik anlayışına ilişkin bu ortak önermelerden ilki, devlet merkezciliktir. Tüm realist kuramlara göre uluslararası ilişkilerin temel aktörleri devletlerdir ve güvenlik kavramı, öncelikle devlet güvenliği çerçevesinde ele alınmaktadır. İkinci ortak önerme, materyal unsurlara verilen önemin altını çizmektedir. Bu bağlamda, güvenlik çalışmalarında özellikle askeri güç başta olmak üzere devletlerin maddi kapasite ve kabiliyetleri ön plana çıkmaktadır. Üçüncü olarak, tüm realist kuramlar uluslararası sistemin anarşik bir yapıya sahip olduğu ön kabulünü paylaşmaktadır. Bu varsayım, realist güvenlik çalışmalarının temel dayanaklarından birini oluşturmakta ve devletlerin güvenlik ihtiyacını, uluslararası sistemin anarşik doğasıyla ilişkilendirmektedir. Realist perspektife göre, anarşik yapı, devletler arasındaki çatışmayı kaçınılmaz hale getirmekte ve bu bağlamda devletlerin birincil hedefi, kendi varlıklarını sürdürmek olmaktadır (Sula, 2022).

Dolayısıyla, realist güvenlik anlayışında korunması gereken temel referans nesnesi, devletin bekasıdır.

Yapısal Realizm, Klasik Realizmi analiz düzeyi üzerinden eleştirerek ortaya çıkmış ve uluslararası ilişkilerde meydana gelen olay ve sonuçların sistemik faktörler çerçevesinde açıklanmasının daha isabetli olacağını savunmuştur. Devlet merkezli bir yaklaşım olmaya devam etmekle birlikte, Klasik Realizmin devlete ve insan doğasına odaklanmasını indirgemeci bir bakış açısı olarak değerlendirmiştir (İnaç, 2022, s. 203). Yapısal Realizme göre, anarşik bir yapıya sahip olan uluslararası sistemde devletler, güvenliklerini sağlamak ya da güçlerini artırmak gibi benzer hedeflere sahip aktörlerdir. Bu doğrultuda, devletlerin davranışlarını belirleyen temel unsur, içinde bulundukları sistemin yapısıdır. Ancak, bu yapının belirlenmesinde en önemli etken, devletlerin göreceli kabiliyetleridir. Anarşik sistem içerisinde devletler, sahip oldukları kabiliyetler doğrultusunda konumlanmakta olup, süper güçlerin sayısı sistemin genel yapısını şekillendirmektedir. Bu bağlamda, tek bir süper gücün bulunduğu sistem tek kutuplu, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi iki süper gücün var olduğu sistem iki kutuplu, ikiden fazla süper gücün bulunduğu sistem ise çok kutuplu olarak tanımlanmaktadır. Realist kuram içerisindeki tartışmalardan biri de farklı kutupluluk türlerinin devletler arası çatışmayı önleme noktasında farklı etkiler yaratıp yaratmadığına odaklanmaktadır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde Yapısal Realizmin akademik literatürde güçlü bir konumda olduğu görülmektedir. Bu dönemde güvenlik çalışmaları, uluslararası ilişkilerin temel araştırma alanlarından biri olarak öne çıkmış ve özellikle nükleer silahlanma ile nükleer caydırıcılık gibi konulara yoğunlaşmıştır. Stratejik çalışmalar olarak da anılan bu literatür içerisinde, ilk vuruş ve ikinci vuruş yeteneği gibi kavramlara dayalı analizler geliştirilmiş ve pozitivist metodolojilerle sayısal çalışmalar önemli bir yer edinmiştir (Sula, 2022). Bu durumun ortaya çıkmasında, özellikle 1960'lardan itibaren etkisini artıran davranışçı dalganın belirleyici olduğu söylenebilir.

Liberalizm, Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkışından bu yana temel kuramlarından biri olmanın yanı sıra, diğer birçok akademik alanda da etkili olmuştur. Bu kuram, insan doğasının özünde iyi olduğu ve insan aklının rasyonel düşünme yoluyla daha iyi bir toplumsal düzen inşa edebileceği inancına dayanmaktadır. Bu çerçevede, Liberal teori birey özgürlüğünü merkeze alan bir perspektife sahiptir. Liberalizmin temel varsayımlarından biri, mutlak anlamda pozitif bir barışın sağlanabileceği ve çatışmanın kaçınılmaz bir olgu olmadığıdır. Realizm gibi Liberal teori de kendi içinde farklı argümanlara dayanan çeşitli yaklaşımlar barındırmaktadır. Bu yaklaşımlar Cumhuriyetçi Liberalizm, Ticari Liberalizm ve Düzenleyici

Liberalizm olarak sınıflandırılmaktadır. Güvenlik bağlamında ele alındığında, Cumhuriyetçi Liberalizm demokratik yönetimlerin silahlı çatışmaları azalttığı hipotezini öne sürerken, Ticari Liberalizm serbest ticarete dayalı ekonomik karşılıklı bağımlılığın çatışmaları önleyici bir rol oynadığını savunmaktadır. Öte yandan, Düzenleyici Liberalizm uluslararası kurumların iş birliğini teşvik ederek silahlı çatışmaları azaltabileceği görüşünü test etmeye odaklanmaktadır (Sarı, 2022, s. 26).

5. Sonuç:

En temel anlamıyla güvenlik, tehdit algılarına karşı geliştirilen tepkiler bütünüdür. Uluslararası güvenlik ise uluslararası sistemi belirleyenlerin tehdit algılarına ve bu algılara karşı ortaya koyulan tepkiler tarafından belirlenir. Bu bağlamda değişen tehdit algılarına göre değişen tepkiler farklı güvenlik politikalarının şekillenmesine vesile olur. Zamanın, zeminin ve aktörlerin değişmesi tüm bu parametreleri yeniden okumayı zorunlu hale getirir. Uluslararası güvenlikle dünya düzeni kavramları arasında güçlü bir rabita mevcuttur.

Bu bağlamda güvenlik kavramı, uluslararası ilişkiler disiplininde merkezi bir yer tutmaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışı, özellikle Soğuk Savaş dönemi boyunca devlet merkezli bir yaklaşımla ele alınmış ve ulusal güvenliğin sağlanması, devletlerin birincil hedefi olarak görülmüştür. Bu yaklaşımda, tehditler genellikle askeri ve siyasi düzlemde değerlendirilmiş, devletlerin egemenliklerini koruma amacı doğrultusunda güç dengesi, caydırıcılık ve savunma stratejileri ön plana çıkmıştır. Geleneksel güvenlik anlayışı, temelini realizm ve neo-realist kuramlardan almaktadır. Realizme göre uluslararası sistem anarşik bir yapıya sahiptir ve devletler kendi güvenliklerini sağlamak için güçlerini artırmak zorundadır. Neo-realizm ise devletlerin rasyonel aktörler olarak ulusal çıkarlarını maksimize etmeye çalıştığını ve güvenliğin, sistem içindeki güç dağılımına bağlı olarak şekillendiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, devletlerarası ilişkilerde askeri kapasite, ittifaklar ve savunma mekanizmaları geleneksel güvenlik anlayışının temel bileşenleri olarak kabul edilmektedir Soğuk Savaş dönemi, geleneksel güvenlik anlayışının en belirgin olduğu süreçlerden biri olarak değerlendirilmektedir. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki rekabet, nükleer silahlanma yarışı ve iki kutuplu dünya düzeni, devletlerin güvenlik politikalarını belirleyen temel unsurlar olmuştur. Güvenlik, büyük ölçüde askeri güce dayandırılmış ve tehdit algıları, karşılıklı caydırıcılık stratejileri çerçevesinde şekillenmiştir.

Güvenlik anlayışındaki dönüşüm, derinleşme ve genişleme eğilimlerinin yanı sıra, pozitivist bakış açısına alternatif olarak inşacı ve post-pozitivist

yaklaşımların güvenlik çalışmalarında giderek daha fazla önem kazandığını göstermektedir. Bu dönüşüm, geleneksel güvenlik anlayışını eleştiren bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Geleneksel güvenlik anlayışı, güvenlik meselelerini doğrudan veriler olarak kabul ederken; yeni yaklaşımlar, bu meselelerin belirli bir inşa sürecinin sonucu olduğunu savunmaktadır. Bu inşa sürecinde, güç ilişkileri, çıkar dinamikleri ve diğer toplumsal faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte, güvenliğin inşa sürecini belirleyen temel unsurlar konusunda literatürde kesin bir fikir birliği sağlanamamıştır. Farklı yaklaşımlar, söylem ve pratikler gibi unsurların bu süreçteki etkisini vurgulamakta ve güvenlik anlayışının daha kompleks ve çok boyutlu bir hale geldiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Baysal, B. (2022). Güvenlik kavramı ve güvenliğin dönüşümü. (1. Basım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bilgin, P. (2007). *Critical Theory, Security Studies: An Introduction*, New York: Routledge.
- Budak, A. (2019). Osmanlı modernleşmesi gazetecilik ve edebiyat. Bilge Kültür Sanat
- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder: Lynne Rienner Pub.
- Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- Delanty, G. (2005). *Avrupa'nın İcadı*. (H. İnaç, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Dunne, T. and Schmidt, B.C. (2020). Realism. İçinde J. Baylis, S. Smith, ve P. Owens (der.), *The Globalization of World Politics* (ss. 130-144). Oxford: Oxford University Press.
- Jackson, R. (2005). *Classical and Modern Thought on International Relations: From Anarchy to Cosmopolis*. New York: Palgrave Macmillan.
- İnaç H. ve F. Ünal (2013). The Construction of National Identity in Modern Times: Theoretical Perspective. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(11), 223-232.
- İnaç, H. (2005). Faşizmin ve Sosyalizmin Sosyopolitik Kökenleri. Bursa: Ekin Kitabevi
- İnaç, H. (2018). The Possibility of Multicultural Practice During The Age of Collective Identities In Line With Arab Spring, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 65, 306-315.
- İnaç, H. (2021). Uluslararası Güvenlik, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İnaç, H. (2022). New world order in post-pandemic process and Turkey. In A. S. İkiz (Ed.), *Turkey and the post-pandemic world order* (p. 199-225). Lexington Books.
- Krause, K., & Williams, M. (1996). Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods. *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229-254.
- Mearsheimer, J. (1995). A Realist reply. *International Security*, 20(1), 82-93.
- Rid, T. (2013). *Cyber War Will Not Take Place*. (1 sth. Edition). Oxford: Oxford University Press.
- Sarı, B. (2022). Liberalizm ve Güvenlik. (1. Basım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Sula, E. (2022). Realizm ve Güvenlik. (1. Basım). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- UNDP (1994). *Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security*. New York: United Nations Development Programme.
- Uzgel, İ. (2004). *Ulusal çıkar ve dış politika*. Ankara: İmge Yayınları.
- Wæver, O. (1995). Securitization and Desecuritization. İçinde R. D. Lipschutz (der.), *On Security* (ss. 46-86). New York: Columbia University Press.
- Walt, S. M. (1991). The Renaissance of Security Studies. *International Studies Quarterly*, 35(2), 211-239.
- Waltz, N. K. (2000). Structural realism after the cold war. *International Security*, 25(1), 5-41.

Rusya’da Dijital Alanın Gençlerin İnsan Hakları Farkındalığı Üzerindeki Etkisi

Gökhan Dönmez¹

Emiliya Uzun²

Özet

Bu makale, dijital alanın Rus gençliği arasında insan hakları farkındalığının oluşumu üzerindeki etkisini incelemektedir. Sosyal ağların ve çevrimiçi platformların haklara ilişkin bilginin edinilmesindeki rolü ile değer yönelimlerinin ve hukuki bilinçliliğin şekillenmesindeki işlevleri ele alınmaktadır. Devlet düzenlemelerinin ve kısıtlamalarının etkisine, algoritmik içerik filtrelemesine ve bilginin “parçalı/klip tarzı” algılanması olgusuna özellikle dikkat edilmiştir. Analiz, Rusya’daki deneyimi Avrupa ve Orta Asya’daki eğilimlerle karşılaştırarak bilgiye erişim, hukuki okuryazarlık ve gençlerin katılım düzeyindeki farklılıkları ortaya koymaktadır. Çalışma, dijital alanın aynı anda hem imkânlar hem de sınırlılıklar yarattığını göstermektedir: Gençler küresel insan hakları normlarına erişim sağlarken, bilgi parçalanmasıyla ve haklarını eleştirel biçimde kavrama ve koruma stratejileri geliştirme gerekliliğiyle karşı karşıya kalmaktadır. Çalışma, çağdaş dijital ortamın, insan haklarının yalnızca hukuki bir kategori değil, aynı zamanda çevrimiçi gerçeklikte pratik bir deneyim olarak algılandığı özgün bir yurttaşlık olgunluğu biçimi oluşturduğunu vurgulamaktadır.

Giriş

Son yirmi yılda Rusya’da dijital teknolojilerin hızlı gelişimi, çevrimiçi platformları gençler için yalnızca sosyalleşme alanı olarak değil, aynı zamanda siyasal bilinç, hukuki farkındalık ve vatandaşlık pratiklerini geliştiren merkezi bir mekân haline getirmiştir. Bu dönüşüm, dijital ortamın gençlerin bilgiye erişim, toplumsal katılım ve hak bilinci kazanımı üzerindeki belirleyici rolünü

- 1 Doçent Doktor, Bitlis Eren Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, gdonmez@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3332-2634
- 2 Doktora Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ameliya_@mail.ru ORCID: 0000-0002-3639-9311

ortaya koymaktadır. Ampirik araştırmalar, genç Rusların siyasi süreçler, toplumsal normlar ve hukuki kurumlar hakkında bilgi edinmek için giderek dijital platformlara yöneldiğini göstermektedir (Nevolina ve Krut’ko, 2023; VCIOM, 2024–2025). İletişim pratiklerindeki bu dönüşüm, dijital araçları yalnızca bilgi aktarımının kanalları olarak değil, aynı zamanda siyasal kimlik oluşumu ve insan haklarını anlama süreçlerini şekillendiren mekanizmalar olarak konumlandırmıştır. Dijital çağda insan haklarının önemi, çevrimiçi ifade özgürlüğü, veri gizliliği, bilgiye erişim ve dijital güvenlik gibi alanlarda hakların kullanımı ve ihlali biçimlerinin genişlemesiyle doğrudan ilişkilidir. Rus araştırmacılar, dijital alanın aynı anda sivil özgürlüklerin genişlemesine imkân tanırken, devlet ve şirket gözetimi, algoritmik filtreleme ve çevrimiçi denetimle ilişkili yeni riskler de yarattığını vurgulamaktadır (Nazarov, 2022). Bu süreçler, haklara ilişkin algıların dijital tehditlerin farkındalığıyla iç içe geçtiği özgün bir hak bilinci yapısının oluşmasına zemin hazırlamakta ve Rus gençliğinin siyasal-hukuki katılımını yeniden şekillendiren karmaşık bir sosyo-teknik manzara ortaya koymaktadır.

Bu araştırma kapsamında aşağıdaki temel sorular ele alınacaktır:

- (i) Dijital alan, Rus gençliği arasında insan haklarına ilişkin bakış açısı oluşumunu nasıl etkilemektedir?
- (ii) Devlet kontrolü, sansür ve platform moderasyonu mekanizmaları bu hakların yorumlanması ve hiyerarşisi üzerinde nasıl bir etkiye bulunmaktadır?
- (iii) Hangi gençlik grupları dijital kısıtlamalara karşı en kırılgan, hangileri ise hukukî söylemi benimseme ve geliştirmede en fazla etkinlik göstermektedir? Gibi önemli konuları ele alacaktır.

Metodolojik çerçeve açısından bu araştırma, Rusya’da internet ve dijital teknolojilerin gelişimi ile ilişkili normatif ve hukuki düzenlemelerin sistematik incelenmesini temel almakta, aynı zamanda gençlerin medya kullanım pratiklerine dair sosyolojik araştırmaların elde ettiği bulgular ile insan hakları konularına ilişkin çevrimiçi tartışmaların içerik analizini bütünleştirmektedir (VCIOM, 2024–2025). Bu çok boyutlu yaklaşım, dijital ortamın yapısı, devletin kamusal politika öncelikleri ve genç vatandaşların hak bilinci gelişim süreçleri arasındaki karmaşık etkileşimleri derinlemesine anlamayı mümkün kılmaktadır. Özellikle dijital platformların gençler için yalnızca bilgi edinme kanalları değil, aynı zamanda siyasal kimliklenme, toplumsal katılım ve hak savunusu pratiklerinin mekânları hâline gelmesi, bu alanın sosyo-politik ve hukuki açıdan incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Araştırma, çevrimiçi hak bilinci oluşumunun, devletin regülasyon ve gözetim mekanizmaları

ile gençlerin dijital etkileşim stratejileri arasındaki dinamik ilişki üzerinden şekillendiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece çalışma, dijital çağda insan haklarının algılanması ve uygulanması ile gençlerin çevrimiçi davranışları arasındaki karşılıklı bağıntıları hem normatif hem sosyolojik hem de içerik analizi perspektifleriyle bütüncül biçimde değerlendirmektedir. Bu kapsam, araştırmaya hem kuramsal derinlik hem de ampirik zenginlik kazandırarak, dijitalleşmenin gençlik, hak bilinci ve siyasal katılım üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır.

1. Gençliğin Siyasal-Hukuki Sosyalleşme Ortamı Olarak Dijital Alan

Dijital alan, günümüzde gençler açısından yalnızca bir iletişim mecrası olmanın ötesinde, gündelik yaşam pratiklerini yapılandıran kurucu bir toplumsal bağlam niteliği kazanmıştır . Bu bağlamda siyasal ve hukuki tasavvurların oluşumu ve yeniden üretimi, insan haklarının algılanma ve kavramsallaştırılma biçimleri ile devlet yurttaşlık ilişkilerine ilişkin normatif çerçeveler, büyük ölçüde çevrimiçi etkileşimler üzerinden şekillenmektedir (OHCHR, 2024). Kuramsal düzlemde çevrimiçi platformlar, özel ve kamusal alan arasındaki sınırların giderek geçirgenleştiği; hukuki normların ise ağırlıklı olarak kurumsal aktarım mekanizmalarından ziyade bireysel deneyim, söylem ve iletişim süreçleri aracılığıyla içselleştirildiği özgül bir dijital kamusal alanı olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, gençlerin görece yüksek düzeyde dijital yetkinliğe sahip olmalarına karşın çoğu zaman sınırlı bir hukukî okuryazarlık sergilemeleri, teknolojik beceriler ile insan haklarının normatif içeriğinin kavranışı arasında belirgin bir uyumsuzluğa işaret etmektedir (Posos Devrani, 2021). Bu durum, dijital sosyalleşme süreçlerine çelişkili bir nitelik kazandırmakta; bir yandan siyasal katılım ve öz ifade olanaklarının genişlemesini mümkün kılarken, diğer yandan bilgi manipülasyonlarına, hukuki belirsizliklere ve normatif aşınmaya karşı artan bir kırılganlığı da beraberinde getirmektedir (Gün, 2023).

1.1. Kuramsal Yaklaşımlar: Dijital Kamusal Alan ve İnsan Hakları

Dijital teknolojilerin hızla yaygınlaşması, bireylerin toplumsal, siyasi ve hukuki yaşantısının giderek çevrimiçi ortamlara taşınmasına yol açmış ve sosyalleşme ile hakların kullanımına dair yeni koşullar yaratmıştır. Bu bağlamda, *dijital yurttaşlık* (digital citizenship) kavramı, internet ve dijital platformların sivil, siyasi ve sosyal hakların gerçekleştiği bir alan olarak işlev gördüğü özgün bir yurttaşlık ve hukuki gerçeklik biçimi olarak öne çıkmaktadır (Kartashkin, 2022; Brodovskaya vd., 2019). Dijital yurttaşlık, aşağıdaki temel bileşenler üzerinden tanımlanabilir:

- (i) Dijital yetkinlik: Bilgi teknolojilerini etkin ve bilinçli kullanabilme kapasitesi,
- (ii) Dijital kimlik: Çevrimiçi ortamda bireysel ve toplumsal kimliklerin temsil biçimi,
- (iii) Dijital davranış: İnternet ortamındaki etik ve sorumlu etkileşim biçimleri,
- (iv) Dijital katılım kapasitesi: Toplumsal ve siyasi süreçlere dijital kanallar aracılığıyla etkin katılım,
- (v) Dijital sorumluluk: Çevrimiçi hak ve yükümlülüklerin farkındalığı ve uygulanması.

Buna ek olarak, dijital insan hakları kavramı da gelişmekte olup, bu alan bilgiye erişim hakkı, ifade özgürlüğü, çevrimiçi anonimlik ve mahremiyet hakları, “unutulma hakkı” gibi özgün hakları kapsamaktadır (Kartashkin, 2022: 951). Dijital kamusal alan, klasik sivil ve siyasi hakların çevrimiçi ortamda yeniden biçimlendiği bir alan olarak, gençlerin hak bilinci ve yurttaşlık kimliğinin oluşumunda kritik bir işlev görmektedir. Bu perspektif, dijital teknolojilerin yalnızca iletişim araçları olmanın ötesinde, gençlerin sosyo-politik ve hukuki farkındalıklarını şekillendiren etkileşimsel ve normatif bir ortam sağladığını göstermektedir.

1.2. Gençlik ve Dijital Alan: Dijital Sosyalleşme

Son yirmi yılda internetin ve dijital teknolojilerin hızla yaygınlaşması, genç kuşak için çevrimiçi alanı yalnızca bir eğlence veya iletişim aracı olmaktan çıkarak, bireylerin düşünce dünyalarının, değerlerinin ve yurttaşlık kimliğinin şekillendiği merkezi bir sosyalleşme ortamına dönüştürmüştür (Brodovskaya vd., 2019: 66). Dijital pratikler, gençlerin bilgiye erişimini, tartışmalara katılımını, fikirlerini ifade etmesini ve ortak ilgi alanları etrafında topluluklar oluşturmasını mümkün kılarken, aynı zamanda bireylerin toplumsal roller ve normları sanal ortamda deneyimlemelerini sağlayan bir öğrenme süreci sunmaktadır. Bu bağlamda, dijital sosyalleşme yalnızca bireysel bir deneyim değil, aynı zamanda gençlerin sosyal ve siyasi kimliklerini inşa ettikleri bir kolektif süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Araştırmalar, Rus gençliğinin çevrimiçi etkinliklerini kendi yurttaşlık ve toplumsal aidiyetlerinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Fikir ifade etme, bilgi paylaşımı, çevrimiçi tartışmalara katılma ve sosyal girişimlerde bulunma gibi faaliyetler, dijital sosyalleşmenin temel unsurlarını oluşturmakta; bireyin sanal ortamda toplumsal normları,

davranış kalıplarını ve hak anlayışını benimsemesini sağlayan dinamikleri harekete geçirmektedir (Brodovskaya vd., 2019:68).

Dijital sosyalleşme süreci, siyasal sosyalleşme ile sıkı bir şekilde ilişkilidir. Sosyal ağlar, video ve mesajlaşma platformları, tematik forumlar ve çevrimiçi topluluklar gençlere haklar, yasalar, politik süreçler ve toplumsal girişimler hakkında erişilebilir bilgi sunmakta; bu durum, gençlerin yurttaşlık sorumlulukları ve temel haklar konusunda bilinçlenmesini desteklemektedir. Aynı zamanda dijital alan, bireylerin eleştirel düşünme, toplumsal sorunları analiz etme ve kolektif eylemlere katılma kapasitesini geliştiren bir öğrenme ve deneyim alanı olarak da işlev görmektedir (Saoud vd., 2023). Özetle, dijital sosyalleşme, gençlerin hak bilinci ve siyasi farkındalık geliştirmesinde temel bir araç olarak ortaya çıkmakta ve çevrimiçi katılımı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde hakların kavranması ve uygulanması açısından belirleyici bir deneyim hâline getirmektedir.

1.3. Dijital Yetkinlik ile Hukuki Okuryazarlık Arasındaki Uçurum

Her ne kadar genç kuşak yüksek düzeyde dijital etkinliğe sahip olsa da dijital yetkinlik ile hukuki okuryazarlık arasında önemli bir fark ve uçurum gözlemlenmektedir. Genç kullanıcılar interneti, sosyal medya platformlarını ve çevrimiçi araçları teknik olarak etkin biçimde kullanabilmekte, dijital pratiklerde hızlı ve yaratıcı davranabilmektedir. Bununla birlikte, çoğu zaman çevrimiçi haklar, hukuki sorumluluklar, veri güvenliği, mahremiyet koruması ve dijital riskler konusunda yeterli bilgiye sahip değildirler (Gavrilova ve Bokov, 2024).

Hukuk ve sosyal bilim literatürü, dijital yurttaşlığın yalnızca teknik becerilerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda bireyin hukuki bilinç ve okuryazarlığının gelişmesini zorunlu kıldığını vurgulamaktadır. Dijital hukuki kültür, bireylerin çevrimiçi ortamda sahip oldukları hakları tanımalarını, yükümlülüklerini anlamalarını, korunma mekanizmalarını fark etmesini ve dijital davranışlarını bu çerçevede şekillendirmesini kapsar (Kartashkin, 2022: 956). Ancak normatif düzenlemelerin yetersizliği, dijital haklar konusundaki sistematik eğitimin eksikliği ve mevzuatın hızla değişen dijital ortamla uyum sağlama sürecindeki gecikmeler, gençlerin dijital haklarını etkin biçimde kullanabilme kapasitesini sınırlamaktadır.

Sonuç olarak, gençler arasında dijital yetkinlik ile hukuki okuryazarlık arasındaki bu uçurum, güvenlik yanılsamaları, dezenformasyon, mahremiyet ihlalleri ve manipülasyona açık olma risklerini artırmaktadır. Bu durum, dijital sosyalleşme ve hak bilincinin incelenmesini, çağdaş sosyo-politik ve hukuki eğilimleri anlamak açısından kritik bir alan hâline getirmektedir. Dolayısıyla

dijital yurttaşlık bağlamında gençlerin hak bilincinin güçlendirilmesi, yalnızca bireysel güvenlik ve katılım açısından değil, aynı zamanda toplumun demokratik ve hukuki kültürünün geliştirilmesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

2. Dijital Alanda Rusya’nın Devlet Politikası ve Normatif-Hukuki Çerçevesi

Rusya Federasyonu’nun dijital kalkınma alanındaki devlet politikası, çevrimiçi alanın işleyişini düzenleyen ve genç kuşağın yasallık, meşruiyet ile dijital etkileşimde korunmaya ilişkin algı ve tasavvurlarını şekillendiren kapsamlı bir hukuki ve kurumsal çerçeve oluşturmaktadır (Kochetkov ve Mamychyev, 2023). Dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla birlikte söz konusu düzenleyici yapı giderek daha karmaşık bir nitelik kazanmış; bilgi dolaşımının denetlenmesi, internet platformlarının faaliyet alanları, kişisel verilerin korunması ve dijital süreçlerin sürekliliği gibi çok boyutlu unsurları kapsar hâle gelmiştir. Bu bağlamda çevrimiçi alan, yalnızca yeni toplumsal ve siyasal imkânların üretildiği bir mecra olarak değil, aynı zamanda yüksek düzeyde düzenlenmiş ve belirgin normatif etkiler barındıran bir kamusal alan olarak algılanmaktadır (Morozova ve Smirnova, 2023).

Dijital mevzuatın kurumsal düzeydeki gelişimi, gençlerin maruz kaldığı bilgi ekosistemini doğrudan etkilemektedir. Bu etki, içerik erişiminin koşullarını, çevrimiçi iletişimin sınırlarını ve toplumsal yaşama katılım biçimlerini belirleyen temel çerçeveyi oluşturmaktadır. Özellikle siber güvenlik ve gizlilik alanlarına yönelik düzenlemeler, soyut hukukî normlar olmaktan çıkarak gündelik kullanıcı deneyiminin ayrılmaz bir parçasına dönüşmekte; bu süreç, dijital alanda hak ve özgürlüklerin nasıl algılandığını ve yorumlandığını önemli ölçüde biçimlendirmektedir (Elizarova, Nastich, ve Chekulaev, 2020).

2.1. Dijital Düzenlemenin Evrimi

2019 yılından itibaren Rusya’da haberleşme ve bilgi alanındaki hukuki sistem önemli bir dönüm noktasından geçmiştir: kamuoyunda “egemen internet yasası” olarak bilinen Federal Yasa No. 90-FZ (Haberleşme Federal Yasası ile Bilgi Teknolojileri ve Bilgi Koruması Üzerine Federal Yasada Değişiklik Yapılmasına Dair) yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, Rusya internet segmentinin merkezi biçimde yönetilmesine imkân tanıyan teknik ve örgütsel mekanizmaları düzenlemiştir özellikle, iletişim operatörlerinde trafik yönlendirme ve filtreleme ekipmanının kurulmasına yönelik gereklilikleri ve trafik değişim noktaları üzerindeki denetim işlevlerinin genişletilmesini kapsamaktadır.

Buna paralel olarak, 2019–2022 yılları arasında bilgi alanını düzenlemeye yönelik geniş bir dizi normatif değişiklik kabul edilmiştir: Federal Yasa No. 30-FZ ve No. 31-FZ (18 Mart 2019), “güvenilir olmayan” bilgilerin yayılmasına ilişkin sorumluluk getiren düzenlemeler (sahte haber yasaları); Federal Yasa No. 32-FZ (4 Mart 2022) ve buna bağlı olarak RF İdari Suçlar Kanunu’nun madde 20.3.3 ile Silahlı Kuvvetlerin “itibarını zedeleme” fiiline idari ve cezai sorumluluk öngören hükümler; ayrıca Federal Yasa No. 121-FZ (20 Temmuz 2012) ve Federal Yasa No. 255-FZ (14 Temmuz 2022) ile “yabancı ajan” statüsüne ilişkin süje listesini ve yükümlülükleri genişleten düzenlemeler (yabancı ajanlar ile ilgili normatif paket).

Bu hukuki yenilikler, dijital kamusal alana müdahale için devlet düzenleyicisine ve kolluk organlarına erişim kısıtlamaları, engellemeler ve çevrimiçi faaliyetlerin takibi açısından ek gerekçeler sunarak hukuki araçların kapsamını önemli ölçüde genişletmiştir

Hukuk ve insan hakları alanındaki eleştirel literatür, operatörlere getirilen teknolojik yükümlülükler ile “güvenlik tehditleri” kavramının nispeten geniş formülasyonlarının birleşiminin, ağda ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasına yönelik geniş bir takdir alanı yarattığını belirtmektedir (HRW, 2019; Freedom House, 2024). Buna karşılık devlet, altyapı dayanıklılığının sağlanması ve dış tehditlere karşı korunma gerekliliğini vurgulamakta bu durum ise güvenlik hedefleri ile açık bilgi alanı ilkeleri arasında yapısal bir gerilim oluşturmaktadır.

2.2. Gençlik İçin Bilgi Ortamına Normatif Düzenlemelerin Etkisi

Belirtilen normların bilgi ortamı üzerindeki etkisi yalnızca hukuki metinler aracılığıyla değil, aynı zamanda kullanıcıların deneyimleri ve pratikleri üzerinden de ortaya çıkmaktadır. İnterneti iletişim ve öz kimliklenmenin doğal bir alanı olarak algılayan genç kuşak için hukuki ve teknik kısıtlamalar, görünür bilgi paletinin daralması anlamına gelmektedir: bazı yabancı platformlara ve bağımsız kaynaklara erişim zorlaşmakta, alternatif arayışı ise rutin bir uygulama hâline gelmektedir (Freedom House, 2024; Brodovskaya vd., 2019: 67).

Bu değişiklikler, oto-sansür etkisini (chilling effect) güçlendirmektedir: ifadelerin hukuki ve toplumsal sonuçlarına ilişkin riskler belirginleştğinde, birçok genç çevrimiçi kamusal etkinliğini önceden sınırlamaya başlamaktadır; hassas konuların tartışılmasından kaçınmakta veya keskin eleştiri biçimlerini kullanmamaktadır. Bunun sonucunda ikili bir davranış modeli oluşmaktadır: “güvenli” etkinlikten oluşan kamusal kimlik ile daha az görünür kanallar

(VPN, kapalı sohbet grupları, anonim platformlar) üzerinden sürdürülen özel kimlik (HRW, 2025; Lokot, 2021).

Son olarak, normatif düzenlemeler ve hukuk uygulama pratikleri gençlik kitlesinin kutuplaşmasına katkıda bulunmaktadır: bir kesim resmî bilgi sınırlarına uyum sağlayarak riskleri en aza indirmekte, diğer kesim ise alternatif medya ortamlarına yönelmekte veya gizli iletişim ağları oluşturmaktadır. Bu durum gençliğin siyasi ve hukuki sosyalleşmesinin karakterini de etkilemektedir: yurttaşlık bilincinin oluşumu giderek güvenlik, risk ve dijital ortamda hayatta kalma taktikleri prizmasından geçmektedir (Saud vd., 2023).

2.3. Dijital Güvenlik, Mahremiyet ve Hak Algısı

Düzenleyici dönüşüm, mahremiyet ve bilgi güvenliğini doğrudan etkileyen teknik önlemlerle birlikte ilerlemektedir. Trafığın merkezi olarak yönlendirilmesi, filtreleme kapasitesinin genişletilmesi, verilerin saklanması ve yetkili kurumlara erişim sağlanmasına ilişkin gereklilikler; iletişim ve metadata üzerinde daha yoğun bir gözetimin ortaya çıkması için uygun koşullar yaratmaktadır. Bu durum, kullanıcılar açısından çevrimiçi mahremiyet ve anonimliğe dair yerleşik algıların sorgulanmasına yol açmaktadır (HRW, 2025; Lokot ve Wijermars, 2021).

Gençlerin bu duruma tepkileri ise çeşitlilik göstermektedir. Mahremiyet koruma araçlarına (VPN, şifreleme, anonim mesajlaşma) yönelik artan ilgi, sürekli gözetim karşısında hissedilen kaygı ve yorgunlukla yan yana var olmaktadır. Bununla birlikte dijital hakların mahremiyet hakkı, ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim hakkı insan haklarının bir parçası olarak algılanması, teknik koruma araçlarını kullanabilme becerisinden çok daha az kurumsallaşmıştır. Başka bir ifadeyle, “teknik öz-savunma” becerileri, bireyin kendi haklarına ilişkin hukuki ve kavramsal farkındalığından daha hızlı gelişmektedir (Gavrilova ve Bokov, 2024: 560; Kartashkin, 2022: 953).

Sonuç olarak devletin dijital düzenleme politikaları, iletişim ve ifade alanını tamamen ortadan kaldırmayan, ancak aynı zamanda kontrol ve ihtiyatlılık mantığını dayatan çelişkili bir ortam yaratmaktadır. Bu durum yalnızca gençlerin medya tüketim pratiklerini değil, aynı zamanda dijital çağda insan haklarına ilişkin algılarını da dönüştürmektedir.

3. Dijital Platformlar: İnsan Hakları Algısının Farkına Varılması ve Dönüşümünde Bir Faktör

Dijital platformlar, günümüzde yalnızca bilgi paylaşımının gerçekleştiği mecralar olmaktan çıkarak, genç kuşağın insan haklarına ilişkin algı ve tasavvurlarının oluşumunu ve dönüşümünü doğrudan etkileyen toplumsal aktörler hâline gelmiştir. Sosyal ağlar ve mesajlaşma uygulamaları, gençlerin hak ihlallerine ilişkin bilgiye erişmelerine, bu ihlalleri tartışmalarına ve kolektif dayanışma biçimleri geliştirmelerine imkân tanıyarak ortak deneyim ve görüş alışverişine dayalı bir etkileşim alanı oluşturmaktadır (Katırcı ve Bulut, 2024). Bu süreçte bilgi akışlarını düzenleyen ve içerik “balonları” üreten algoritmik yapılar, gençlerin hukukî bilgiyi algılama ve yorumlama biçimlerini önemli ölçüde şekillendirmekte ve dolayısı ile bu durum, hak ve normların parçalı, seçici ve zaman zaman çelişkili biçimde içselleştirilmesine yol açabilmektedir.

Bu bağlamda Telegram gibi platformlar, geleneksel medyada sınırlı ölçüde yer bulan hukukî ve siyasal meselelerin tartışıldığı alternatif bir söylem alanı olarak öne çıkmaktadır (Bawa vd. 2024). Söz konusu platformların kullanımı, gençlere haklarını tanıma ve bu haklara ilişkin farkındalıklarını artırma yönünde yeni imkânlar sunmakla birlikte, aynı zamanda dezenformasyonun yayılması ve hukukî meselelerin tek boyutlu ya da bağlamından kopuk biçimde algılanması risklerini de beraberinde getirmektedir.

3.1. Sosyal Ağların ve Mesajlaşma Uygulamalarının Hak İhlallerinin Görünür Kılınmasındaki Rolü

Dijital platformlar, gençlerin insan hakları ihlallerine dair bilgilerle ilk kez karşılaştığı başlıca mekânlardan biri hâline gelmiştir. Bu ihlaller; adaletsiz yargı kararları, polis şiddeti, yolsuzluk vakaları ya da aktivistler üzerindeki baskı gibi çok çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Platformlar, tanıklıkların anında yayılmasına olanak tanımaktadır: video kayıtları, fotoğraflar, belgeler ve olay yerindeki kişilerin yorumları bu görünürlüğü artırmaktadır.

Rusya'daki 2011, 2012, 2019 ve sonraki yılların protesto dalgaları bağlamında yürütülen social media and Protest Participation: Evidence from Russia başlıklı araştırma, VKontakte (VK) sosyal ağının yaygınlaşmasının protesto olasılığını artırdığını göstermiştir. Bu etki, sosyal ağların eleştirel içeriğin kaynağı olmasından ziyade, koordinasyon maliyetlerini düşürerek ve mobilizasyonu kolaylaştırarak ortaya çıkmıştır (Enikolopov, Makarin, Petrova, 2020).

Klasik sosyal ağların yanı sıra, Telegram gibi mesajlaşma uygulamaları ve kanallar sıklıkla sivil araştırmaların yürütüldüğü, kanıtların toplandığı

ve insan hakları girişimlerinin yayıldığı alanlar olarak işlev görmektedir. Sansür ve olası baskılar koşullarında, bu platformlar kullanıcılarına nispeten anonim kalma imkânı, video ve belgeleri paylaşma, eylemleri koordine etme olanağı sağlamaktadır (Herasimenka, 2022). Bir dizi araştırma, bu tür mesajlaşma uygulamalarının özellikle geleneksel medya ve kamusal kanallar kapalı olduğunda, örgütlenme ve mobilizasyon aracı hâline geldiğini vurgulamaktadır.

Dijital platformlar sosyal ağlardan mesajlaşma uygulamalarına kadar yalnızca iletişim kanalları olarak değil, aynı zamanda hak ihlallerine dair bilgilerin tespit edilmesi, belgelenmesi ve yayılmasında araçlar olarak işlev görmektedir. Bu durum, gençlerin hakların soyut bir kavram değil, günlük yaşamın bir parçası olduğunu görmelerine imkân sağlamaktadır.

3.2 Algoritmalar, Medya Balonları ve Hukuki Bilincin Parçalanması

Bilgi yayma imkânlarının yanı sıra, dijital platformlar algoritmik filtreleme mekanizmalarını da bünyesinde barındırmaktadır: her kullanıcı, önceki ilgi alanlarına, davranışlarına ve platform algoritmalarına göre uyarlanmış içerik almaktadır. Sonuç olarak, medya balonları katılımcıların sınırlı ve çoğu zaman tek taraflı konu, bakış açısı ve uyarıcılarla karşılaştığı kapalı bilgi alanları oluşmaktadır (Pariser, 2011).

Araştırmalar, algoritmaların izleyici kitlesinin çeşitlenmesini değil, segmentasyonunu güçlendirdiğini göstermektedir. Bu durum, farklı gençlik gruplarının insan haklarına dair farklı algılar geliştirmesine yol açmaktadır: bazı gruplarda sivil özgürlükler, azınlık hakları ve yolsuzluk karşıtlığı temaları öne çıkarken; diğerlerinde güvenlik, vatanseverlik ve “istikrar” temaları baskın olmaktadır. Bu, medya ortamına bağlı olarak hak, özgürlük ve sorumluluk kavramlarının farklı algılandığı “liberal-dijital balon” ve “resmî-patriyotik balon” fenomenini ortaya çıkarmaktadır (Kelm vd., 2023).

Bu tür algoritmik içerik seçimi, gençlerin hak ihlallerini fark etme, anlama ve bilinçli olarak kavrama yetisini de etkilemektedir. Balon, haklara dair materyalleri içermiyorsa veya bunları seçici şekilde yayıyorsa, hukuki farkındalık daralmaktadır. Sonuç olarak, dijital yurttaşlık evrensel bir farkındalık yerine parçalı bir yapıya dönüşmekte; her biri kendi normları, beklentileri ve rahatlamaları olan birden çok “mikro-yurttaşlık dünyası” ortaya çıkmaktadır.

3.3 Telegram: Alternatif Hukuki Söylem Alanı Olarak

Birçok genç Rus için Telegram, resmi medyaya kıyasla (en azından göreceli olarak) görüşlerin, belgelerin, soruşturma ve insan hakları materyallerine ilişkin bağlantıların özgürce paylaşılabilirdiği nadir alanlardan biri hâline gelmiştir. Herasimenka (2022) çalışmasında, muhalefet siyasetçisinin faaliyetleriyle bağlantılı bir hareketin, diğer kanallar kısmen engellendiğinde, iç iletişim, eylem koordinasyonu ve bilgi yaymak için bu mesajlaşma uygulamasını nasıl kullandığını açıklamaktadır

Bununla birlikte, Telegram evrensel bir çözüm değildir. Bir yandan bazı kısıtlamaları aşma ve belirli bir kitleye ulaşma imkânı sunarken, diğer yandan kendi dinamiklerine sahip bir araç olarak kalmaktadır: Kanallar anonim olabilir, moderasyon minimum düzeyde gerçekleşir ve izleyici kitlesi kutuplaşmış olabilir. Ayrıca, The Adaptive Strategies of Anti-Kremlin Digital Dissent in Telegram during the Russian Invasion of Ukraine çalışması göstermektedir ki (Bawa vd. 2024), 2022 sonrasında hükümet karşıtı kanalların, haklara ilişkin materyallerin ve sistem eleştirilerinin sayısı artmış olsa da içerik sıklıkla parçalıdır ve her zaman geniş bir algıya ulaşmamaktadır. Algoritmalar, güven düzeyi, dil ve estetik özellikler tüm bunlar, mesajları kimin göreceğini, nasıl algılayacağını ve hukuki bilincinin bir parçası olarak içselleştireceğini etkilemektedir.

Telegram, alternatif hukuki söylem için potansiyel olarak önemli bir alan olarak değerlendirilebilir; ancak etkisi tartışmalıdır: Gençlerin vatandaşlık bilincini ve bilgi düzeyini artırabileceği gibi, aynı zamanda radikalleşmeye, parçalanmaya ve medya balonlarının güçlenmesine de yol açabilir.

4. Gençliğin Dijital Aktivitesi ile Devlet Kontrolü Arasındaki Çelişkiler

Gençliğin dijital mekânla etkileşimi, çoğu zaman çevrimiçi pratikler ile devlet tarafından tesis edilen düzenleyici çerçeveler arasındaki yapısal gerilimler çerçevesinde şekillenmektedir. Yurttaşlık tutumlarının ifadesine veya iktidar eleştirisine yönelik çevrimiçi aktivizm biçimleri, giderek artan biçimde ifade özgürlüğünü sınırlayan ve belirli dijital eylemleri kriminalize edebilen yasa ve düzenlemelerin etkisi altına girmektedir (Martinez Sainz ve Hanna, 2023). Bu durum, genç kullanıcılar açısından çevrimiçi alanda hangi davranışların meşru, hangi eylemlerin ise potansiyel olarak riskli kabul edildiğini tanımlayan örtük bir risk haritasının oluşmasına yol açmaktadır.

Söz konusu sınırlamalar, gençlerin dijital davranışlarını dolaylı biçimde yönlendiren bir korku etkisi üretmekte ve ağ ortamında gözetim, kontrol ve sansür pratiklerinin kademeli olarak içselleştirilmesine ve normalleşmesine

katkıda bulunmaktadır. Bu bağlamda dijital alanda bir tür “çifte ahlâk” yapısının biçimlendiği görülmektedir (Hintz, Dencik, ve Wahl-Jorgensen, 2019). Gençler, dijital ifade olanaklarının ve buna eşlik eden hakların farkında olmakla birlikte, özgürlük talebi ile yerleşik normlara ve düzenleyici sınırlara uyma zorunluluğu arasında sürekli bir denge kurmak durumunda kalmaktadır. Bu iki farklı durum, gençlerin dijital özgürlük ve sorumluluk algılarında kalıcı gerilimler ve çelişkiler üretmektedir.

4.1. Çevrimiçi Aktivizm ile Hukuki Kısıtlamalar Arasındaki Çatışma: Dijital İfade Suçlarının Kriminalizasyonu ve “Risk Haritası”nın Oluşumu

Çelişkinin en temel ve belirgin düzeyi, dijital ifade ve mobilizasyon pratiklerinin, sürekli güncellenen hukuki kısıtlama araçlarıyla doğrudan çarpışmasıdır. Resmî olarak aşırılıkla mücadele, terörizmle mücadele ve kamu güvenliğini koruma amacına hizmet eden normatif çerçeve (örneğin, Rus Ceza Kanunu’nun 280, 280.1, 207.3 maddeleri; RF İdari Suçlar Kanunu madde 20.3.1), uygulamada sıklıkla genişletici yorumlarla ele alınmaktadır. Bu durum, sosyal medyada yapılan repostlar, beğeniler, yorumlar ve özgün paylaşımların “nefret söylemi”, orduya dair “sahte haberler” veya devlet kurumlarını “itibarsızlaştırma” olarak yorumlanmasına yol açarak, gençlerin cezai ve idari soruşturmalara maruz kalmasına sebep olmaktadır (Freedom House 2023). Örneğin, öğrencilerin savaş karşıtı paylaşımları veya yasaklı örgütlere ait materyalleri paylaşımları nedeniyle açılan davalar, yalnızca hukuki emsal oluşturmakla kalmayıp, tüm yaş grubu için güçlü toplumsal sinyaller de vermektedir (The Barents Observer 2024).

Hukuki uygulama pratiği, böylece disiplin edici bir işlev görmekte ve dijital alanda görünmez ancak açıkça algılanan bir “risk haritası” oluşturmaktadır. Kamuya açık dijital alandaki herhangi bir insan hakları veya politik etkinliğin “riskli” olduğu yönünde kalıcı bir algı oluşmaktadır. Ağ, artık güvenli bir yurttaşlık tartışma alanı olarak algılanmamakta; dikkatli olmayan ifadeler, cezai sicil, mesleki yasaklar veya sosyal bağların kopması gibi geri dönülemez sonuçlara yol açabilecek “mayınlı bir alan” hâline gelmektedir (Baş vd. 2023). Bu durum doğrudan hak bilincini etkilemekte; ifade özgürlüğü hakkı (RF Anayasası madde 29) bir güvence olarak değil, sürekli hukuki ve psikolojik oto-sansür gerektiren potansiyel bir tehdit olarak algılanmaktadır. Kamu söylemi alanını daraltmak amacıyla hukukun kullanıldığı bu tür süreçler, diğer ulusal bağlamlarda da gözlemlenmekte ve dijital otoritarizmin genel eğilimleri hakkında çıkarım yapmayı mümkün kılmaktadır.

4.2. Korku Etkisi ve Kısıtlamaların Normalleşmesi

Dijital ifadelerin sistematik olarak kriminalize edilmesi, yalnızca dışsal kısıtlamalar yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda derin bir “dijital korku” (chorephobia) etkisi ortaya çıkarmaktadır açık bir görüş belirtmenin görülme ve cezalandırılma kaygısının bilinçaltında hissedilmesi. Genç kullanıcıların tepkisi pasif bir itaat değil, yeni kurallara adaptif bir normalleşme süreci olarak ortaya çıkmaktadır. Kullanıcılar, izin verilen sınırları “okuma” becerilerini sezgisel olarak geliştirir; gelişmiş oto-sansür, alegori ve mecaz kullanımı (Ezop dili), ve güvenli kabul edilen infantilize edilmiş içerik gibi stratejiler geliştirir (Zholkovsky, 1986). Bu durum, kullanıcı davranışı araştırmalarıyla da doğrulanmaktadır. Sansür artık dışsal bir baskı olarak değil, içsel bir editör olarak algılanmakta ve bu durum kamu söyleminin zayıflamasına ve fikirlerin atomize olmasına yol açmaktadır.

Buna karşın, paradoksal sonuç direnişin yok olması değil, onun özelleşmesi ve teknolojikleşmesidir. Sosyal ağların kamusal segmentlerinde açık protesto faaliyetlerinde gözlemlenen azalma, gizli ve merkezi olmayan itaatsizlik biçimleri ile alternatif bilgi arayışında bir artışla birlikte görülmektedir. VPN servislerinin, uçtan uca şifrelemeli mesajlaşma uygulamalarının, anonim forumların ve kapalı sohbetlerin kitlesel kullanımı, kalıcı bir “dijital yeraltı” oluşumuna işaret etmektedir (Gavrilova ve Bokov, 2024: 562; Kartashkin, 2022: 955).

Bu paralel dijital ortamda, nispeten özgür bir şekilde fikir alışverişi sürdürülmekte, hukuki çelişkiler tartışılmakta ve kişisel ile kolektif deneyime dayalı alternatif bir hukuki gerçeklik anlayışı şekillenmektedir. Sonuç olarak, gençlerin hukuki bilinci parçalanmaktadır: Kamusal alanda, dayatılan normlara uyum hâkimken; özel alanda, bu normların eleştirel algısı korunmakta ve hatta radikalleşmektedir. Bu durum, kısıtlamalar altında dijital kültürlerin ortak bir özelliğidir.

4.3. “Çifte Ahlakın Oluşumu

Tanımlanan süreçlerin zirvesini, insan hakları alanında kalıcı bir çifte ahlakın oluşumu teşkil etmekte ve bu durum hukuki bilincin derin bir parçalanmasına yol açmaktadır. Aşağıdaki iki anlayış arasında bir uçurum ortaya çıkmakta ve pekişmektedir:

“Resmî” insan hakları anlayışı devlet medyasında, eğitim programlarında ve kamu görevlilerinin açıklamalarında ilan edilen anlayış. Burada vurgu, kolektif haklar, istikrar ve “yıkıcı” etkilerden korunma üzerindedir (Sakwa, 2019).

“**Dijital**” (veya özel) insan hakları anlayışı engelleme, baskı ve gözetim deneyimlerine dayanan ve akranların başına gelenlerden edinilen bilgiye şekillenen anlayış. Bu anlayış, bireysel özgürlükler (ifade, toplanma, bilgiye erişim) üzerine odaklanmakta, ancak “yeraltı” veya “izinsiz” bir varlık olarak algılanmaktadır (Kartashkin, 2022: 957).

Bu uçurum, günlük dijital pratiklerde bir çeşit dijital şizofreni veya çoklu kimlik yönetimi olarak somutlaşmaktadır. Kamusal dijital profil, gösterişli bir uyum, apolitiklik veya sadakat alanı hâline gelirken; özel veya anonim profil, eleştiri, dayanışma ve gerçek ancak gizli inançların olduğu bir alan oluşturmaktadır (Serdar Tekeli, 2021; Gürses, 2024). Genç birey, bu ayrımı sürdürmek için sürekli görünmez bir duygusal ve bilişsel çaba harcamak zorundadır; bu durum, Sovyet sonrası toplum bağlamında tanımlanan daha geniş bir sosyal fenomen olan “negatif kimlik” ile ilişkilendirilmektedir (Lebedeva, N., Galyapina, V., van de Vijver, F. 2021).

Benzer bir medya tüketimi ve kimlik parçalanması, çağdaş Rus araştırmalarında da gözlemlenmektedir. Aktivite ile kontrol arasındaki çelişki, hukuki bilincin özelleşmesine ve depolitizasyonuna yol açmaktadır. İnsan hakları, evrensel bir kamusal değer ve kolektif eylemin temeli olmaktan çıkarak, dar bir güvenli çevrede veya anonim dijital ortamda saklanması ve korunması gereken kırılgan bir kişisel mülkiyete dönüşmektedir (Tiunina, 2024). Bu durum, hak anlayışı kamu kurumlarına derin bir güvensizlikle travmatize olmuş ve sürekli bir semiotik ve hukuki ikilik koşullarına uyum sağlamış bir nesil yaratmaktadır.

5.Rus Gençliği ve İnsan Hakları Farkındalığı: Uluslararası Bağlamda Bir Karşılaştırma

Rus gençliği, insan haklarını hem yerel toplumsal ve kültürel bağlamın etkisiyle hem de küresel dijital platformlarla yürüttüğü etkileşimler yoluyla kavramakta ve biçimlendirmektedir. Avrupa ve Orta Asya'daki eğilimlerle yapılan karşılaştırmalar, YouTube, Tik Tok ve Instagram gibi küresel platformlara erişimin, genç kullanıcıların insan haklarına dair farklı perspektiflerle tanışmasına, yurttaşlık faaliyetlerinin örneklerini gözlemlemesine ve uluslararası tartışmalara katılım göstermesine imkân tanıdığını ortaya koymaktadır (Martinez Sainz ve Hanna, 2023:122).

Buna karşın, uluslararası hukuk normlarının Rusya bağlamına aktarılmasını sınırlayan çeşitli engeller mevcuttur. Siyasal ve hukukî koşullar, sansür mekanizmaları ile kültürel ve toplumsal pratiklerdeki farklılıklar, uluslararası deneyimlerin doğrudan aktarımını güçleştirerek insan haklarının algılanışında algısal bir filtre oluşturmaktadır. Sonuç olarak, Rus gençliği küresel fikirleri

seçici biçimde benimsemekte, bunları yerel hukukî ve toplumsal bağlama uyarlamakta; bu süreç, hakların anlaşılması ve uygulanmasına ilişkin özgün modellerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Kochetkov ve Mamychyev, 2023:101).

5.1. Avrupa ve Orta Asya Eğilimleri ile Karşılaştırma

Gençler arasında insan hakları farkındalığı, hukuki okuryazarlık düzeyi, bilgiye erişim ve kültürel-tarihî bağlamlar gibi birkaç temel faktörün etkisi altında şekillenmektedir. Avrupa’da, özellikle yüksek dijital entegrasyon ve aktif bir sivil toplumun bulunduğu ülkelerde, gençler yüksek düzeyde hukuki okuryazarlık sergilemekte ve insan hakları konularında tartışmalara daha aktif şekilde katılmaktadır. Avrupa Temel Haklar Ajansı’nın araştırmaları, gençlerin internet platformlarını düzenli olarak azınlık hakları, ayrımcılık karşıtı politikalar ve çevresel girişimler hakkında bilgi edinmek için kullandıklarını ve bunun da onların uluslararası normlara dayalı değer yönelimlerinin oluşmasına katkı sağladığını göstermektedir (European Union Agency for Fundamental Rights, 2023).

Orta Asya ülkelerinde, örneğin Kazakistan (Freedom House, 2023) ve Kırgızistan’da (Kachkyn kyzy, 2020), dijital kaynaklara ve hukuki bilgilere erişim, kırsal ve kentsel alanlar ile sosyal gruplar arasında daha belirgin bir farklılaşma göstermektedir. Bilgiye özgür erişim üzerindeki kısıtlamalar, sansür filtreleri ve düşük dijital okuryazarlık, gençlerin sürdürülebilir bir insan hakları farkındalığı geliştirmesinin önünde engel oluşturmaktadır.

Rusya’da durum karmaşık bir dinamik sergilemektedir. Bir yandan, Rus gençliği interneti ve sosyal ağları insan hakları hakkında bilgi kaynağı olarak aktif şekilde kullanmaktadır (Dotsenko, 2020). Öte yandan, yapısal ve kurumsal kısıtlamalar ile algoritmik içerik filtrelemesi, Avrupa’dan farklı olarak özel bir “dijital deneyim” oluşturmaktadır. Bilgiye erişimdeki farklılıklar yalnızca kaynak sayısında değil, aynı zamanda kalitesinde de kendini göstermektedir: Uluslararası platformlar gençlere insan haklarıyla ilgili küresel standartlara erişim sağlarken, yerel kaynaklar çoğunlukla sınırlı ve politik olarak yönlendirilmiş bilgi versiyonlarını sunmaktadır.

5.2. Uluslararası Platformların Etkisi

Uluslararası dijital platformlar, Rus gençliğinin değer yönelimlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. YouTube, Tik Tok, Instagram ve diğer küresel servisler, insan hakları, azınlıklar, cinsiyet eşitliği ve çevresel girişimler hakkında bilgi alışverişi için bir alan sağlamaktadır (Arpacı, 2025).

Bu platformlarda, gençlerin güncel sorunları tartıştığı, kişisel deneyimlerini paylaştığı ve uluslararası normları yaydığı mikro topluluklar oluşmaktadır.

Özellikle içerik aracılığıyla “değer ithalatı” mekanizması önemlidir. İngilizce videolar ve yayınlar, altyazılar, uluslararası kampanyalar ve meme kültürü, gençler arasında ayrımcılık karşıtlığı, feminizm ve çevresel sorumluluk fikirlerinin yayılmasına katkı sağlamaktadır (Baş vd. 2023: 139).

Buna karşın, platformların etkisi homojen değildir. Kullanıcı dikkatini sürdürmeyi hedefleyen algoritmik kişiselleştirme, belirli bilgi tercihlerini güçlendirebilir ve insan hakları hakkında edinilen bilgilerin çeşitliliğini sınırlayabilir. Genç kullanıcılar sıklıkla parçalı bilgi almakta ve bu durum, bilgilerin sistematik olarak öğrenilmesi yerine kısa videolar, memler ve paylaşımlar aracılığıyla şekillendiği bir “klipleşmiş bilinç” etkisi yaratmaktadır.

5.3. Uluslararası Hukuki Normların Transferindeki Kısıtlamalar ve Engeller

Dijital platformların aktif kullanımına rağmen, birkaç faktör Rus gençliği arasında uluslararası hukuki normların etkin transferini sınırlamaktadır.

Birincisi, Tik Tok ve YouTube Shorts gibi kısa formatlı içeriklerin yarattığı “klipleşmiş bilinç”, bilgilerin derinlemesine özümsemesini azaltmaktadır (Zulli ve Zulli, 2020).

İkincisi hem uluslararası hem de yerel platformlar tarafından kullanılan algoritmik filtreleme, “bilgi balonları” oluşturarak çeşitli bakış açılarına erişimi kısıtlamaktadır (Pariser, 2011). Rus kullanıcılar, ulusal politikayı eleştiren veya insan haklarına ilişkin uluslararası standartları yansıtan içeriklerle daha nadir karşılaşmakta, bu da karşılaştırmalı analiz ve eleştirel değerlendirme imkânını azaltmaktadır.

Üçüncüsü, devletin bazı platform ve kaynakları yasaklaması ve engellemesi, uluslararası bilgiye erişim için resmî engeller yaratmaktadır. Gençler, küresel içeriğe erişim için VPN ve diğer dolaylı yolları kullanmak zorunda kalmakta, bu durum bilgi edinme sürecini daha karmaşık ve seçici hâle getirmekte ve güvenilir olmayan kaynaklara ulaşma riskini artırmaktadır (Nocetti, 2015).

Sonuç olarak, Rusya’daki dijital alan, gençlerin insan hakları farkındalığını hem genişleten hem de sınırlayan bir ortam yaratmaktadır. Uluslararası platformlar küresel değerlere erişim sağlarken, algoritmik ve kurumsal kısıtlamalar ile içeriğin algılanma özellikleri, insan hakları farkındalığının parçalı ve seçici olarak gerçekleştiği özgün bir “dijital manzara” oluşturmakta, böylece bilginin bütüncül edinimini zorlaştırmaktadır.

Sonuç ve Politika Önerileri

Günümüz Rusya’ında dijital alan, gençlerin hukuki bilincinin şekillendiği eşsiz bir laboratuvar niteliği taşımaktadır. Bu ortam, gençlere küresel bilgiye, alternatif bakış açılarına ve sivil katılım örneklerine erişim sağlamakla kalmaz; aynı zamanda bilgi filtrelemesi ve algoritmalar aracılığıyla algıyı yapılandırarak sınırlamalar da getirir. Gençler, dijital ortamda yön bulma, bilgi arama, çevrimiçi kampanyalara katılma ve haklarını pratik deneyimle kavrama konusunda yüksek bir uyum yeteneği göstermektedir. Öte yandan, dijital yeterlilik ile hukuki okuryazarlık arasındaki boşluk, hakların sınırlarını ve korunma yollarını kavrama konusunda eksiklikler yaratmaktadır.

Devletin kontrol ve sansür mekanizmaları, “egemen internet” yasası, yabancı platformlara getirilen sınırlamalar ve Roskomnadzor’un güçlendirilmiş rolü, dijital aktivitenin hem kendini ifade aracı hem de kaygı kaynağı olduğu bir ortam yaratmaktadır. Gençler, açık katılım ile dikkatli olma arasında bir denge kurmayı öğrenmekte ve çifte ahlak geliştirmektedir: kamuya açık alanda resmi gündeme uyum sağlarken, dijital alanda alternatif kaynaklar aramak, deneyim paylaşmak ve kendi hak anlayışlarını oluşturmak için çaba göstermektedir.

Uluslararası dijital platformlar, gençlerin hukuki bilincinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. YouTube, Tik Tok ve Telegram, insan hakları, eşitlik, ayrımcılıkla mücadele ve çevresel sorumluluk konularında küresel tartışmalara erişim imkânı sunmaktadır. Ancak algoritmik filtreleme ve bilginin parçalı sunumu, insan hakları bilgisinin kısmen edinildiği bir medya ortamı yaratmakta ve eleştirel değerlendirme için ek çaba gerektirmektedir. Rusya, Avrupa ve Orta Asya’daki hukuki kültür ve bilgi ortamı farklılıkları, dijital alanın hem evrensel hem de yerel nitelik taşıdığını göstermektedir: Ortak değerleri aktarır, ancak algılanışı politik ve kültürel bağlamlarla şekillenmektedir.

Bu bağlamda, gençlerin dijital hak bilincini güçlendirmek ve hukuki farkındalığı artırmak için önerilen politika önlemleri şunlardır:

(i) Dijital hak eğitimi: Okullarda ve üniversitelerde dijital yurttaşlık ve dijital haklar konularında kapsamlı, güncel müfredat programları geliştirilmesi.

(ii) Hukuki okuryazarlık kaynakları: Gençler için çevrimiçi ve erişilebilir rehberler, interaktif içerikler ve uygulamalı eğitim modülleri hazırlanması.

(iii) Algoritmik farkındalık: Dijital medya kullanımında medya balonlarının farkına varma, eleştirel bilgi okuryazarlığı ve içerik doğrulama becerilerinin desteklenmesi.

(iv) Alternatif platformların güvenliği: VPN, şifreleme ve anonim paylaşım araçları gibi güvenli dijital alanların kullanımının teşvik edilmesi, hukuki riskler hakkında bilgilendirme yapılması.

(v) Katılım ve teşvik mekanizmaları: Gençlerin çevrimiçi hak savunusu ve toplumsal katılım girişimlerine katılımını destekleyen programlar ve kamu-özel iş birliği projelerinin geliştirilmesi.

(vi) Uluslararası iş birliği: Dijital haklar ve gençlik eğitimi konusunda Avrupa ve diğer bölgelerle bilgi paylaşımı ve deneyim aktarımı mekanizmalarının güçlendirilmesi.

Sonuç olarak, Rus gençliği, değer ve normların anında yayıldığı dijital dünya ile hukuki bilincin yasal ve kurumsal çerçevelerle sınırlı olduğu gerçek dünya arasında kesişim noktasında bulunmaktadır. Bu ortam, gençlerde eleştirel bilgi okuryazarlığı, kendi kendine öğrenme ve haklarını koruma becerisi kazandıran özel bir sivil olgunluk biçiminin doğduğu bir zemindir; aynı zamanda dış baskı koşullarında dikkat ve esnekliği korumayı öğretmektedir. Dijital haklar ve sınırlamalar dünyasında yaşamayı öğrenen gençler, gelecekteki sivil duruş ve hukuki kültürün temellerini bu deneyimle atmaktadır.

Yazarların çalışmaya katkıları tam olup, yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Arpacı, S. (2025). Rusya’da gençlik: Yasaklar arasında şekillenen yeni dijital kültür.
- Baş, Ö., Sunam, A., İnceoğlu, İ., Kaya, Y. B., Cöbek, G., ve Alkur, S. V. (2023). Türkiye’de genç yetişkinlerin sosyal medya kullanımları ve paylaşım türlerinin incelenmesi. *Intermedia International e-Journal*, 10(18).
- Bawa, A., Kursuncu, U., Achilov, D., Shalin, V. L. (2024). The adaptive strategies of anti-Kremlin digital dissent in Telegram during the Russian invasion of Ukraine. *arXiv preprint arXiv:2408.07135*. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2408.07135>
- Brodovskaya E. V., Dombrovskaya A. Yu., Pyrma R. V., Azarov A. A., Sinyakov A. V. Code of Administrative Offenses of the Russian Federation. *Federal Law No. 195-FZ of Dec. 30, 2001 (as amended in 2022)*, art. 20.3.3.
- Dotsenko, P. A. (2020). The right of everyone to free access to information on the Internet in the digital age. *Novyy Yuridicheskii Vestnik*, (6[20]), 19–22. Retrieved December 11, 2025, from <https://moluch.ru/th/9/archive/171/5258>
- Enikolopov, R., Makarin, A., and Petrova, M. (2020). Social media and protest participation: Evidence from Russia. *Econometrica*, 88(4), 1473–1506
- Elizarova, E. O., Nastich, V. M., ve Chekulaev, S. S. (2020). Legal regulation of digital security in Russia and Asia-Pacific countries and its correlation with cybersecurity. *Yuridicheskaya Nauka*, (No. b), 42–46.
- European Union Agency for Fundamental Rights. (2023). Fundamental rights report 2023. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Retrieved December 11, 2025, from <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/fundamental-rights-report-2023>
- Federal Law of the Russian Federation No. 90-FZ of May 1, 2019, On Amendments to the Federal Law “On Communications” and the Federal Law “On Information, Information Technologies and Information Protection”. Collection of Legislation of the Russian Federation, 2019, No. 18, Art. 2214.
- Federal’nyi zakon ot 4 marta 2022 g. № 32-FZ «O vnesenii izmenenii v Kodeks Rossiiskoi Federacii ob administrativnyh pravonarusheniyah i Ugolovnyi kodeks Rossiiskoi Federacii» // Sobranie zakonodatel’sva Rossiiskoi Federacii. – 2022. – № 10. – St. 1441.
- Federal Law No. 30-FZ of March 18, 2019 ‘On Amendments to the Federal Law On Information, Information Technologies and Information Protection. Collection of Legislation of the Russian Federation, no. 12, 2019, art. 1226.
- Federal Law No. 31-FZ of March 18, 2019 ‘On Amendments to the Code of Administrative Offenses of the Russian Federation.’” Collection of Legislation of the Russian Federation, no. 12, 2019, art. 1227.

- Federal Law No. 32-FZ of March 4, 2022 ‘On Amendments to the Code of Administrative Offenses of the Russian Federation and the Criminal Code of the Russian Federation. Collection of Legislation of the Russian Federation, no. 10, 2022, art. 1441.
- Federal Law No. 195-FZ of Dec. 30, 2001. Code of Administrative Offenses of the Russian Federation(as amended in 2022), art. 20.3.3.
- Federal Law No. 121-FZ of July 20, 2012 ‘On Amendments to Certain Legislative Acts of the Russian Federation Regarding the Regulation of Activities of Non-Commercial Organizations Performing the Functions of a Foreign Agent.’” Collection of Legislation of the Russian Federation, no. 30, 2012, art. 4172.
- Federal Law No. 255-FZ of July 14, 2022 ‘On Control over the Activities of Persons under Foreign Influence.’” Collection of Legislation of the Russian Federation, no. 29, 2022, art. 5346.
- Federal Law of the Russian Federation No. 90-FZ of May 1, 2019, On Amendments to the Federal Law “On Communications” and the Federal Law “On Information, Information Technologies and Information Protection”. Collection of Legislation of the Russian Federation, 2019, No. 18, Art. 2214.
- Freedom House. (2023). Freedom on the Net 2023: Kazakhstan country report. *Washington, DC: Freedom House*. Retrieved December 11, 2025, from <https://freedomhouse.org/country/kazakhstan/freedom-net>
- Freedom House. (2023). Freedom on the Net 2023: Russia country report.
- Freedom House. (2024). Freedom on the Net 2024: Russia Country Report. *Washington, D.C.: Freedom House*. Retrieved December 11, 2025, from <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2024/russia>
- Gavrilova, Y. A., Bokov, Y. A. (2024). Pravovye problemy tsifrovogo grazhdanstva. *RUDN Journal of Law*, 28(3), 546–564. <https://doi.org/10.22363/2313-2337-2024-28-3-546-564>
- Gürses, İ. (2024). Türkiye’de ifade özgürlüğü ve sansür uygulamaları. *Gürses Hukuk*.
- Gün, A. (2024). Dİjİtal Okuryazarlık: Araçlar, Metodolojiler, Uygulamalar ve Öneriler. *Bilgi Teknolojileri Ve İletişim Dergisi*, 2(1), 101-110.
- Herasimenka, A. (2022). Movement leadership and messaging platforms in preemptive repressive settings: Telegram and the Navalny movement in Russia. *Social Media + Society*, 8(3), 1–14. <https://doi.org/10.1177/20563051221117500>
- Hintz, A., Dencik, L., ve Wahl-Jorgensen, K. (2019). *Digital citizenship in a datafied society*. Polity Press.
- Human Rights Watch. (2025). *Disrupted, Throttled, and Blocked: State Censorship, Control, and Increasing Isolation of Internet Users in Russia*. New York:

- Human Rights Watch. Retrieved December 11, 2025, from <https://www.hrw.org/report/2025/12/disrupted-throttled-blocked-russia>
- Human Rights Watch. (2025). *Russia: Internet blocking, disruptions and increasing isolation*. New York: Human Rights Watch. Retrieved December 11, 2025, from <https://www.hrw.org/report/2025/12/>
- Kachkyn kyzy, G. (2020). Legal policy of the Kyrgyz Republic on digitalization of social security: Problems and prospects. *Bulletin of Science and Practice*, 6(12), 339–344. <https://doi.org/10.33619/2414-2948/61/39>
- Kartashkin, V. A. (2022). Tsifrovye prava cheloveka: mezhdunarodno-pravovoe i sotsial'noe izmereniya. *Vestnik RUDN. Seriya: Sotsiologiya*, (4), 949–962.
- Katırcı, E. K., ve Bulut, S. (2024). Sosyal Medyanın Çocuk ve Ergenler Üzerindeki Etkileri: Bir Literatür İncelemesi. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 125–144. <https://doi.org/10.36657/ihcd.2024.122>
- Kelm, O., Neumann, T., Behrendt, M., Brenneis, M., Gerl, K., Marschall, S., Meißner, F., Harmeling, S., Vowe, G., ve Ziegele, M. (2023). How algorithmically curated online environments influence users' political polarization: Results from two experiments with panel data. *Computers in Human Behavior Reports*, 12, 100343. <https://doi.org/10.1016/j.chbr.2023.100343>
- Kochetkov, A. P., ve Mamychyev, A. Yu. (2023). Gosudarstvennaya politika Rossii v tsifrovuyu epokhu: osnovnye trendy, stsennariy i regulatorynye praktiki. *Polis. Politicheskie Issledovaniya*, 1(1), 96–113. <https://doi.org/10.17976/jpps/2023.01.08>
- Lebedeva, N., Galyapina, V., van de Vijver, F. (2021). Multiple Social Identities in the Post-Soviet Context. In: Adams, B.G., van de Vijver, F.J.R. (eds) *Non-Western Identity. Identity in a Changing World*. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-77242-0_8
- Lokot, T. (2021). Articulating Networked Citizenship on the Russian Internet: A Case for Competing Affordances. *Social Media + Society*, 6(4), 1-12. <https://doi.org/10.1177/2056305120984459>
- Lokot, T., Wijermars, M. (2023). The politics of internet freedom rankings. *Internet Policy Review*, 12(2), 1–35. <https://doi.org/10.14763/2023.2.1710>
- Martinez Sainz, G., ve Hanna, A. (2023). Youth digital activism, social media and human rights education: The Fridays for Future movement. *Human Rights Education Review*, 6(1), 116–136. doi: 10.7577/hrer.4958
- Morozova, S. S., ve Smirnova, Iu. G. (2023). Features of digital government and security legal regulation in modern Russia. *Political Expertise: POLI-TEX*, 19(1), 123–132. <https://doi.org/10.21638/spbu23.2023.108>
- Nazarov, M. M. (2022). Grajdanskaya aktivnost' i prava cheloveka v usloviyah cifrovizacii. *Vestnik Instituta Sotsiologii*, 13(3), 87–107.

- Nevolina, L., Krutko, I. (2023). Molodezh' epokhi tsifrovizatsii: riski i vozmozhnosti. Retrieved December 11, 2023, from <https://freedomhouse.org/country/russia/freedom-net/2023>
- Nocetti, J. (2015). *Contest and conquest: Russia and global internet governance*. International Affairs, 91(1), 111–130.
- Office of the High Commissioner for Human Rights. (2021). *Human rights in the digital age*. United Nations. <https://www.ohchr.org/ru/topic/digital-space-and-human-rights>
- Pariser, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*. Penguin Press.
- Posos Devrani, A. E. (2021). Gençler İçin 21. Yüzyıl Becerileri ve Dijitalleşen Dünyanın Gereklilikleri: Yeni Okuryazarlıklar. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 9(24), 5-24.
- Sakwa, R. (2019). *Russia's Futures*. Polity Press.
- Saud, M., Ida, R., Mashud, M., Yousaf, F. N., Ashfaq, A. (2023). Cultural dynamics of digital space: Democracy, civic engagement and youth participation in virtual spheres. *International Journal of Intercultural Relations*, 97, 101904. [sciencedirect.com](https://www.sciencedirect.com)
- Serdar Tekeli, E. (2021). Görüş Yazısı, Özgürlük Ve Sansür Tartışmaları Çerçevesinde İnternet Düzenlemeler İ Ve Gözetim. *Yeni Medya*, 10, 164-176.
- Tiunina, E. V. (2024). Media consumption in Russia and the world: Main trends. *Vestnik Volzhskogo Universiteta imeni V.N. Tatishcheva*, 1(1), 203–210. https://doi.org/10.51965/2076-7919_2024_1_1_203
- The Barents Observer. (2024). 273 criminal cases on “fakes” about the army have been opened in Russia since 2022. Retrieved December 11, 2025, from <https://thebarentsobserver.com/en/security/2024/273-criminal-cases-fakes-about-army-have-been-opened-russia-2022>
- VCIOM. Issledovaniya cifrovogo povedeniya molodeji v Rossii. 2024–2025. <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/nasha-cifrovaja-povsednevnost>
- Zholkovsky, A. (1986). On the beneficence of censorship: Aesopian language in modern Russian literature. *The Russian Review*, 45(3), 241–267. <https://doi.org/10.2307/129049>
- Zulli, D., ve Zulli, D. J. (2020). Extending the Internet meme: Conceptualizing technological mimesis and imitation publics on the TikTok platform. *New Media & Society*, 24(8), 1872-1890. <https://doi.org/10.1177/1461444820983603>

Rusya’da Gelir Eşitsizliği ve İnsan Hakları İlişkisi: Bölgesel ve Sosyoekonomik Perspektifler

Emiliya Uzun¹

Yılmaz Ulvi Uzun²

Özet

Bu çalışma, Rusya’da gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki çok boyutlu ilişkiyi bölgesel ve sosyoekonomik perspektiflerden analiz etmektedir. Sovyet sonrası piyasa dönüşümü ve hızlı özelleştirme politikaları, ekonomik kaynakların dar bir elit kesimde yoğunlaşmasına ve bölgeler arası derin gelir farklarının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum, eğitim, sağlık, adil yargılanma ve sosyal güvenlik gibi temel haklara erişimde yapısal eşitsizliklerin var olmasına neden olmuştur. Araştırma, gelir eşitsizliğinin mekânsal ve kurumsal boyutlarını inceleyerek, yüksek gelirli ve kurumsal kapasitesi güçlü bölgelerde bireylerin haklara erişimde avantajlı olduğunu, düşük gelirli ve coğrafi olarak izole bölgelerde ise hak kullanımının ciddi kısıtlamalarla karşılaştığını göstermektedir. Bu durum, fırsat eşitsizliği, toplumsal adalet ve hukuki güven açısından önemli bir politika sorunu oluşturmaktadır. Bulgular, gelir eşitsizliğinin sadece ekonomik bir olgu olmadığını, aynı zamanda vatandaşların temel haklarını kullanabilme kapasitesini belirleyen yapısal bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal bütünleşme, toplumsal güven ve sürdürülebilir kalkınma, eşitsizliğin derinleşmesiyle doğrudan etkilenmektedir. Çalışma, bölgesel yatırımların dengeli dağıtılması, kamu hizmetlerinin etkin ve adil sunumu, progresif sosyal politikaların uygulanması ve kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi gibi önlemlerin, gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki olumsuz etkileşimi azaltmada kritik rol oynayacağını vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, ekonomik büyüme hedefleri ile insan haklarının evrensel ve eşit erişimi arasında sağlanacak uyumun, modern Rusya’nın sosyoekonomik ve politik gelişimi açısından temel bir gereklilik olduğunu göstermektedir.

- 1 Doktora Öğrencisi, Bitlis Eren Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, ameliya_@mail.ru ORCID: 0000-0002-3639-9311
- 2 Doktor Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat A.B.D., yuuzun@beu.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-6428-4167

Giriş

Rusya, geniş coğrafi yapısı ve bölgesel ekonomik farklılıkları nedeniyle, bölgesel gelir eşitsizliği ve kaynak dağılımındaki farklılıkların analizi için dikkat çekici ve anlamlı bir çalışma alanı sunmaktadır (Zubarevich ve Safronov, 2024; Gasanov, 2024). Bu ekonomik çeşitlilik, yalnızca gelir ve üretim göstergelerinde değil; aynı zamanda kamusal hizmetlere erişim ve devlet bütçe dağılımı bağlamında da derin bölgesel farklılıklar üretmekte olup, teorik olarak sosyal haklar ve eşitsizlikler üzerinde önemli etkilerde doğurabilmektedir. Ülke, 1990'ların piyasa dönüşümü sürecinden itibaren, ekonomik büyüme ile eş zamanlı olarak derinleşen eşitsizlik dinamikleriyle şekillenerek, insan hakları standartlarının uygulanması, sosyal adalet mekanizmalarının işleyişi ve bölgesel kalkınma arasındaki karmaşık bağlantıları daha görünür hâle getirmiştir (Guriev ve Rachinsky, 2005). Dolayısı ile gelir eşitsizliği, Rusya'da yalnızca bir ekonomik bir durum değil aynı zamanda siyasal katılımın niteliğini, kamusal hizmetlere erişimin kapsamını, hukukun üstünlüğünün işleyişini ve temel sosyal hakların güvence altına alınmasını doğrudan etkileyen yapısal bir faktör olarak ta değerlendirilmelidir (Hellman, 1998; Bindman, 2021). Bu nedenle, gelir dağılımındaki farklılıkların insan hakları göstergeleriyle nasıl kesiştiğini araştırmak, Rusya'nın hem içsel sosyo-politik bütünlüğünü hem de uluslararası normatif çerçevede tutarlılığını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir (Appel ve Orenstein, 2018).

Sovyet sonrası dönemin ilk yıllarında ülkede uygulanan hızlı özelleştirme politikaları, zayıf düzenleyici kurumlar ve oligopolistik güç yoğunlaşması, Rusya'nın ekonomik yapısında derin bir kutuplaşmaya yol açmıştır (Åslund, 2007; Guriev ve Rachinsky, 2005). Bu süreç, ekonomik sermayenin belirli gruplarda yoğunlaşmasına neden olmanın ötesinde, siyasal karar mekanizmalarının toplumsal tabanla olan bağlarını zayıflatarak bireysel hakların korunmasında bölgesel farklılıkların belirginleşmesine de neden olmuştur (Sakwa, 2021; Gel'man, 2020). Dolayısıyla, Rusya özelinde gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki etkileşimin anlaşılması, yalnızca tarihsel kurumsal mirası değil; aynı zamanda güncel politik-ekonomik dinamiklerin bölgesel farklılıklar üzerindeki etkilerini de dikkate alan bütüncül ve çok boyutlu bir analiz ile mümkündür (Acemoglu ve Robinson, 2012; Ledeneva, 2013).

Nitekim Rusya'da gelir eşitsizliğini anlamak için yalnızca ulusal düzeydeki Gini katsayısı veya tüketim verilerine odaklanmak yetersizdir; çünkü ülke, ekonomik yapısı ve yaşam standartları bakımından birbirinden dramatik biçimde ayrılan bölgelerden oluşmaktadır (Lavrikova ve Suvorova, 2023). Moskova ve St. Petersburg gibi büyük şehirlerde yüksek ortalama gelir,

gelişmiş hizmet yapısı ve güçlü kurumsal kapasite gözlemlenirken, Kuzey Kafkasya, Uzak Doğu ve Sibirya gibi bazı bölgelerde yoksulluk oranları, işsizlik düzeyi, kamu hizmetlerinin kalitesi gibi önemli göstergelerin düşük olduğu gözlemlenmektedir (Kabashova, 2024). Bu durum, gelir eşitsizliğinin yalnızca hanehalkı gelirine değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, barınma gibi temel haklara erişim üzerinde de bölgesel olarak değişen etkiler yarattığına işaret etmektedir.

Bu bağlamda, gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki ilişki literatürde farklı teorik çerçeveler üzerinden ele alınmaktadır. Bir yandan, yapısalcı yaklaşımlar, gelir eşitsizliğinin demokratik kurumların zayıflamasına, siyasal katılımın sınıfsal olarak ayrışmasına ve devletin hesap verebilirliğinin azalmasına yol açtığını öne sürerken (Hellman, 1998); diğer yandan, piyasa merkezli yaklaşımların ise; ekonomik özgürlüklerin insan hakları açısından dolaylı olarak ta olsa iyileştirici etkiler yaratabileceğini savunmaktadır (Sen, 1999). Dolayısıyla, Rusya bu teorik çerçeveler arasında önemli bir kesişim noktası sunmaktadır; devletin ekonomideki baskın rolü, kaynak dağıtımının politikleşmesi ve bölgesel yönetimlerin farklı kurumsal kapasiteleri nedeniyle, ekonomik eşitsizlik ile insan hakları arasındaki ilişki doğrusal olmayıp, piyasa mekanizmaları ve bölgesel farklılıklarla belirlenen bir yapı sergilediği görülmektedir (Robinson, 2013).

Bu kapsamda insan haklarının uygulanmasındaki bölgesel farklılıklar özellikle birkaç önemli alanda kendini göstermektedir. Bunlar;

(i) Adalete erişim: Yargı kurumlarına güven, hukuki süreçlerin şeffaflığı ve bireylerin hak arama kapasitesi bölgeden bölgeye önemli ölçüde değişmektedir (OECD. (2025).

(ii) Sosyal haklar: Sağlık, eğitim ve barınma gibi temel kamusal hizmetlerdeki kalite farkı gelir eşitsizliğini pekiştiren bir mekanizmaya dönüşmektedir (OECD, 2023).

(iii) Ekonomik haklar: Çalışma koşulları, ücret düzeyleri ve işgücü piyasası fırsatları arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır (Gorninchenko vd., 2024).

(iv) Siyasal haklar: Medya özgürlüğü, sivil toplum faaliyetleri ve yerel yönetimlerin hesap verebilirlik düzeyi, ekonomik koşullarla birlikte değişkenlik göstermektedir (Szakonyi, 2020).

Bu çerçevede araştırmanın odak noktası, Rusya'da gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki ilişkinin hangi sosyoekonomik kanallar aracılığıyla şekillendiğini, bölgesel farklılıkların bu ilişkiyi nasıl güçlendirdiğini veya zayıflattığını ve kurumsal faktörlerin eşitsizlik-haklar kurgusunu nasıl

dönüştürdüğünü ortaya koymaktır (Bindman, 2021). Literatürde sıklıkla tartışılan “eşitsizliğin hak ihlallerini tetiklediği” yönündeki varsayımın Rusya’daki karşılığının ölçülmesi hem ampirik hem de teorik açıdan önemli bir akademik boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacaktır (Nussbaum, 2011).

Rusya özelinde yapılan mevcut çalışmaların genellikle ülkede büyüme, ekonomik kalkınma, yoksulluk veya bölgesel yönetim üzerine yoğunlaşmış olduğu görülürken, gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki ilişkisinin bütünsel ve karşılaştırmalı bir perspektifle ele alındığı araştırmaların sınırlı olduğu görülmektedir (Lavrikova ve Suvorova, 2023). Özellikle insan haklarını ölçen göstergeler (örneğin adalete erişim, eğitim eşitliği, mülkiyet hakları, ifade özgürlüğü, sağlık hizmetlerine erişim) ile gelir eşitsizliği arasındaki etkileşimlerin bölgesel farklılıklar temelinde analiz edilmesi, literatürde büyük ölçüde ihmal edilen bir konu olduğu söylenebilir (Blagolev, 2024). Bu nedenle, çalışmanın hem teorik hem de metodolojik katkısının önemli bir kısmı, eşitsizliğin kurumsal ve sosyoekonomik sonuçlarını bölgesel düzeyde görünür kılmasıdır.

Ayrıca, Rusya’nın uluslararası insan hakları normlarıyla ilişkisi ve iç hukuki çerçevesi de gelirin dağılımı ve sosyal politikaların kapsamı ile doğrudan bağlantılıdır (OECD, 2025). Ekonomik kaynakların yeniden dağıtım mekanizmaları, devletin sosyal politika öncelikleri ve merkezî yönetimin bölgesel yönetimler üzerindeki kontrolü, temel haklara erişim açısından belirleyici rol oynamaktadır (Bindman, 2021). Bu bağlamda gelir eşitsizliğinin insan hakları üzerindeki etkilerini anlayabilmek için yalnızca ekonomik veriler değil aynı zamanda bir bütün olarak siyasi kurumsallaşma, hukuki çerçeve, sosyal devlet mekanizmaları ve toplumsal sermaye gibi unsurların birlikte değerlendirilmesi gerekliliğidir (Ledeneva, 2013; Appel ve Orenstein, 2018).

Bu çalışma, söz konusu birbirinden asla ayrı tutulamayan bu önemli ilişkiyi kavramsal, ampirik ve bölgesel perspektiflerden sistematik şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın ilk aşamasında, Rusya’da gelir eşitsizliğinin tarihsel arka planı ve bölgesel dağılımı ele alınarak ülkenin sosyoekonomik yapısında ortaya çıkan kırılگانlıklar analiz edilecektir. İkinci aşamada, gelir eşitsizliğinin insan hakları göstergeleri üzerindeki etkisi incelenecek; haklara ve temel kamu hizmetlerine erişimin bölgesel ve kurumsal düzeyde nasıl farklılaştığı değerlendirilecektir. Üçüncü aşamada ise gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki nedensel ilişkiler çok boyutlu bir analitik çerçevede tartışılarak, Rusya’nın bölgesel kalkınma stratejileri ve toplumsal politika tasarımları açısından çıkarımlar sunulacaktır.

Sonuç olarak, Rusya’da gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki ilişki, yalnızca ekonomik göstergeler veya bölgesel farklılıklarla sınırlı kalmayıp, toplumsal yapının temel dinamiklerini şekillendiren merkezi bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu etkileşim, ülkenin toplumsal ve ekonomik geleceğini belirleyen kritik bir öneme sahiptir. Gelir adaletsizliğinin derinleştiği bölgelerde bireylerin temel haklara erişimi kısıtlanmakta ve sosyal ile ekonomik fırsat eşitsizlikleri artmaktadır. Bu durum, yalnızca ekonomik büyüme veya verimlilik açısından değil; toplumsal bütünlük, sosyal güvenlik ve hukuki eşitlik perspektifinden de ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla, gelir eşitsizliği ve insan hakları arasındaki karmaşık etkileşimin sistematik olarak anlaşılması hem bölgesel kalkınma politikalarının hem de ulusal sosyal adalet stratejilerinin yeniden tasarlanması açısından vazgeçilmezdir. Bu anlayış, sadece rakamlarla ölçülen eşitsizlikleri değil, bireylerin yaşam kalitesini, kamusal hizmetlere erişimini ve toplumun genel yönetim kapasitesini de bütüncül biçimde kavramayı mümkün kılmaktadır. Nitekim, gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki etkileşimi doğru anlamak ve buna uygun politikalar geliştirmek, Rusya’da sürdürülebilir ekonomik büyüme, sosyal adalet ve demokratik istikrarın sağlanması açısından hayati bir stratejik öneme sahiptir.

Teorik Çerçeve

Gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki ilişkinin kuramsal temeli, Rusya’nın post-Sovyet siyasal ekonomisinin özgün yapısında köklenen kurumsal, ekonomik ve bölgesel dinamikler üzerinden analiz edilmelidir. Amartya Sen’in (1999) “yetenek yaklaşımı”, gelir eşitsizliğinin yalnızca maddi refah farklılıkları üretmediğini, aynı zamanda bireylerin temel haklarını kullanma kapasitesini sınırladığını göstermektedir. Rusya bağlamında bu yaklaşım, gelir dağılımındaki bozulmanın sağlık, eğitim, güvenlik ve yaşam kalitesi gibi temel hak alanlarında ortaya çıkan keskin bölgesel ayrışmalarla doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Sovyet-sonrası yıllarda piyasa kurumlarının düzensiz gelişimi, ekonomik kaynakların merkezî devlet ve yerel elitler arasında yoğunlaşması ve otoriter yönetim kalıplarının kurumsallaşması bu kapasite kısıtlarını daha da derinleştirmiştir (Åslund, 2007; Gel’man, 2016).

Eşitsizliğin siyasal kurumlar ve hakların uygulanması üzerindeki etkisini ele alan literatür, özellikle Piketty’nin (2014) servet yoğunlaşmasının demokratik mekanizmaları zayıflatığına ilişkin bulgularıyla Rusya’nın güncel kurumsal yapısı arasında güçlü bir paralellik sunmaktadır. Rusya’da ekonomik ve politik gücün dar bir elit grubunda toplanması hem hukuki eşitsizliğin kurumsallaşmasına hem de insan haklarının uygulanabilirliğinde

bölgesel düzeyde belirgin farklılıklara yol açmaktadır (Guriev ve Rachinsky, 2005; Ledeneva, 2013). Bu bağlamda, insan haklarının fiilî düzeyde korunması yalnızca yasal düzenlemelere değil, aynı zamanda devletin kaynak dağılımı politikalarına, yerel yönetimlerin kurumsal kapasitesine ve bölgesel kalkınma düzeylerine bağlı olarak şekillenmektedir. Rusya’da düşük gelirli bölgelerde eğitim kalitesi, sağlık altyapısı ve yerel sosyal hizmetlere erişim gibi hak alanlarının daha zayıf olduğu ampirik bulgularla doğrulanmıştır (Zubarevich ve Safronov, 2024).

Piyasa merkezli yaklaşımlar, ekonomik özgürlüklerin insan haklarının genişlemesine dolaylı olarak katkı sağlayabileceğini öne sürse (Mizobata, S., ve Hayashi, H., 2022) de Rusya’nın devlet kapitalizmi modeli ve kurumsal zayıflıkları bu mekanizmanın etkisini sınırlamaktadır. Ekonomik büyümenin haklara erişim üzerinde olumlu etkiler yaratabilmesi, hukuki eşitlik, kurumsal şeffaflık ve siyasal katılım gibi temel koşulların varlığına bağlıdır (North, 1990; Robinson, 2013). Ancak Rusya örneğinde ekonomik büyüme dönemlerinde bile gelir eşitsizliğinin azalmadığı, bazı durumlarda eşzamanlı olarak hak kısıtlamalarının arttığı görülmektedir (HRW, 2023). Bu durum, kurumsal bozulma ile eşleşen piyasa süreçlerinin, gelir eşitsizliğinin insan hakları üzerindeki olumsuz etkilerini daha da belirginleştirdiğine işaret etmektedir.

Literatür genel olarak, Rusya’da gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki ilişkinin üç temel mekanizma üzerinden işlediğini göstermektedir. Birincisi, gelir ve servetin belirli gruplarda yoğunlaşması, sosyal haklara erişimde hem bölgesel hem sınıfsal ayrışmayı derinleştirmektedir. İkincisi, kurumsal kapasite farklılıkları, hukuki ve sosyal hakların uygulanabilirliğinde ciddi bölgesel eşitsizlikler yaratmaktadır. Üçüncüsü, ekonomik ve politik gücün merkezileşmesi, siyasal katılım ve temsil eşitliğini zayıflatmakta ve böylece bireysel hakların korunma derecesini doğrudan etkilemektedir (Szakonyi, 2020). Bu nedenle gelir eşitsizliği, Rusya’da yalnızca ekonomik bir gösterge değil; insan haklarının kapsamını, demokratik yönetim kalitesini ve toplumsal adaletin sürdürülebilirliğini belirleyen temel bir yapısal unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Dolayısıyla Rusya’daki insan hakları dinamiklerini açıklayabilmek için, gelir eşitsizliğinin siyasal kurumlar, ekonomik kaynak dağılımı ve bölgesel kalkınma farklılıkları üzerinden nasıl yeniden üretildiğinin sistematik olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu teorik çerçeve, çalışmanın ampirik analizinde eşitsizliğin haklara erişimde yarattığı etkileri çok boyutlu bir yaklaşımla değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Literatür Taraması

Gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki ilişki, özellikle bölgesel farklılaşmanın belirgin olduğu ülkelerde giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu durum, gelir eşitsizliği ve insan hakları arasındaki ilişkinin siyasal ekonomi literatüründe çok boyutlu bir araştırma alanı olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır. Eşitsizlik, yalnızca gelir dağılımındaki farklılıkları ifade eden bir ekonomik gösterge olmanın ötesinde, bireylerin eğitim, sağlık, adalet ve siyasal katılım gibi temel haklara erişim kapasitelerini doğrudan şekillendiren yapısal bir faktör olarak değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, geniş coğrafyası, merkezîleşmiş yönetim yapısı ve belirgin bölgesel farklılıkları ile ön plana çıkan Rusya, gelir eşitsizliği ve insan hakları arasındaki ilişkinin hem ampirik hem de kuramsal açıdan incelenmesi için özgün bir araştırma ortamı sunmaktadır. Dolayısı ile bu bölümde konuya ilişkin ulusal ve uluslararası literatür sistematik biçimde ele alınarak mevcut bilgi birikimi ortaya konmakta ve araştırmanın konumlandığı akademik boşluk tarif edilmektedir.

Rusya'daki gelir eşitsizliği literatürü, özellikle 2000 sonrası dönemde bölgesel eşitsizliklerin yapısal sürekliliğine dikkat çekmektedir. Zubarevich ve Safronov (2024), 1995–2022 dönemini kapsayan çalışmalarında, Rusya'da bölgeler arası gelir, yoksulluk ve kalkınma farklılıklarının derinleşerek devam ettiğini ve Moskova ile St. Petersburg gibi büyük şehirler ile Sibirya ve Uzak Doğu bölgeleri arasında belirgin bir sosyoekonomik kutuplaşmanın oluştuğunu göstermektedir. Mali kapasitenin eşitsizlik üzerindeki belirleyici rolü de son yıllarda araştırmalara konu olmuştur. Gorninchenko, Volokh ve Fetisova (2024), bölgesel mali kapasitenin gelir eşitsizliğinin yakınsamasını önemli ölçüde etkilediğini ve bütçe imkânlarının düşük bölgelerde eşitsizliğin daha kalıcı olduğunu vurgulamaktadır.

Sosyoekonomik yapının derinleşen tabakalaşma üzerinden analiz edildiği sosyolojik çalışmalarda da benzer eğilimler gözlemlenmektedir. Gonashvili (2015)., gelir eşitsizliğinin Rus toplumunda kalıcı sınıfsal ayrımlar yarattığını ve sosyal mobilitayı zayıflatıldığını belirtmektedir. Daha yakın tarihli çalışmalar hem yoksulluk hem de eşitsizlik dinamiklerinde güçlü bir bölgesel bağımlılık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Selivanova, O., ve Koblenkov (2025) 1992–2023 döneminde Rusya'da ekonomik eşitsizlik ve yoksulluğun özellikle periferik bölgelerde yoğunlaştığını ve sosyal haklara erişimin gelir düzeyiyle yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Öte yandan fırsat eşitsizliği boyutunu ele alan bölgesel analizlerde ise eğitim, istihdam ve yaşam koşulları gibi temel alanlarda önemli farklılıklar ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda Meshalkina vd. yapmış oldukları

çalışmada (2021), Rusya’da fırsat eşitsizliğinin mekânsal olarak kümелendiğini ve bölgesel gelir seviyeleri ile sosyal haklara erişim arasındaki ilişkinin güçlü olduğu belirtilmektedir. Bu bulgular, gelir eşitsizliğinin yalnızca ekonomik bir farklılık değil, aynı zamanda haklara erişimde sistematik bir ayrışma üretme kapasitesine sahip olduğunu da göstermektedir.

Uluslararası literatürde ise gelir eşitsizliğinin geniş bir insan hakları yelpazesi üzerindeki belirleyici etkilerine dair güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Yakovenko ve Rosser (2016), 67 ülkeyi kapsayan araştırmalarında, gelir dağılımının toplumda çok az bir grubun gelirin büyük kısmına sahip olduğu ve geri kalan çoğunluğun düşük gelir seviyelerinde yoğunlaştığı üstel bir dağılım sergilediğini ve piyasa mekanizmalarının tek başına bu eşitsizliği azaltmada yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, eşitsizliğin yalnızca ekonomik performansla açıklanamayacağını; kurumsal yapı ve yönetim kalitesinin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede yapılan geniş çaplı çalışmalar, yüksek gelir eşitsizliğinin sağlık, eğitim, sosyal koruma ve siyasal katılım göstergeleri üzerinde olumsuz etkiler yarattığını tutarlı biçimde ortaya koymaktadır. Uluslararası karşılaştırmalar, eşitsizliğin yalnızca mutlak gelir farkları üzerinden değil, fırsat eşitsizliği, sosyal dışlanma ve hukuki korunma düzeyleri üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu literatür, Rusya özelinde yapılacak analiz için hem metodolojik hem de kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Genel olarak, literatür Rusya’da gelir eşitsizliğinin tarihsel, kurumsal ve bölgesel faktörler tarafından şekillendiğini ve bu eşitsizliğin insan haklarına erişimde belirgin mekânsal ve sosyoekonomik farklılıklar yarattığını göstermektedir. Bununla birlikte, mevcut çalışmalar genellikle ya eşitsizliğin ekonomik boyutuna ya da insan hakları göstergelerine odaklanmakta; iki alan arasındaki çok boyutlu ilişkinin sistematik, bölgesel ve ampirik olarak bütüncül biçimde analiz edildiği araştırmalar sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma, gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki ilişkiyi Rusya’nın özgün sosyoekonomik yapısı bağlamında birleştiren bütüncül yaklaşımıyla literatürdeki önemli bir boşluğu doldurma potansiyeline sahiptir.

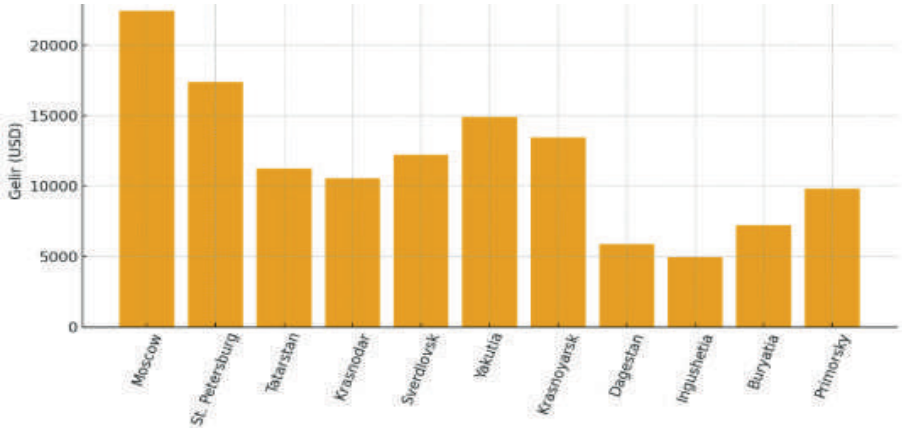
1. Rusya’da Tarihsel ve Bölgesel Gelir Eşitsizliği ve Sosyoekonomik Kırılmalıklar

Rusya hem tarihsel yapısı hem de coğrafi genişliği nedeniyle gelir eşitsizliğinin farklı boyutlarda görünür olduğu bir ülkedir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından 1990’lı yıllarda uygulanan hızlı özelleştirme politikaları, ekonomik kaynakların dar bir elit kesiminde yoğunlaşmasına yol açmış ve bu durum bölgeler arası ekonomik farklılıkları dahada görünür hale

getirmiştir (Guriey ve Rachinsky, 2005). Öte yandan piyasa ekonomisine ani geçişin yaratmış olduğu yapısal şoklar, özellikle kurumsal kapasitesi düşük bölgelerde daha ağır etkiler yaratmış ve sosyoekonomik kırılganlıkları derinleştirmiştir (Åslund, 2007).

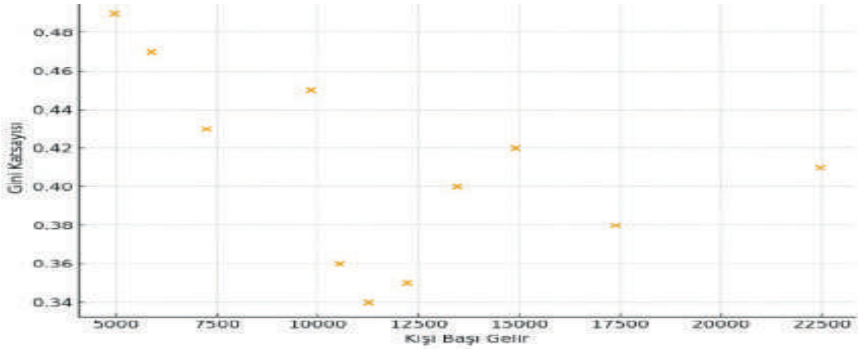
Bu tarihsel sürecin bölgesel yansımalarını görmek için oluşturulan karşılaştırmalı gelir grafiği, Moskova ve St. Petersburg gibi merkezî ve ekonomik çekim gücü yüksek bölgeler ile Sibirya, Buryatia, Dağıstan ve İnguşetya gibi periferi bölgeleri arasındaki keskin uçurumu açıkça göstermektedir.

Grafik 1. Rusya Bölgelerinde Kişi Başı Gelir Karşılaştırması

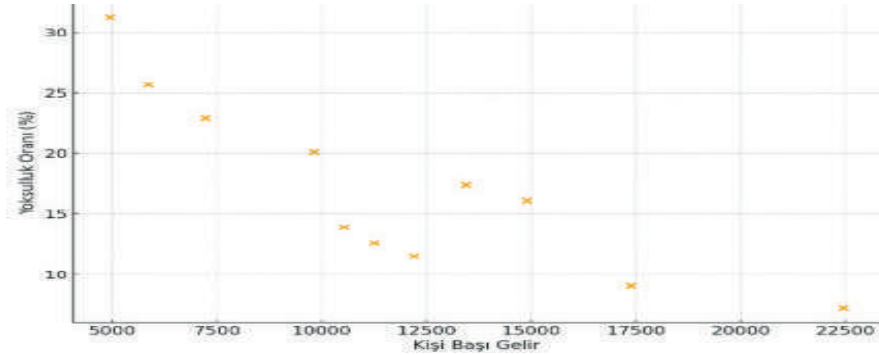

Bu grafik, Moskova ve St. Petersburg'un açık biçimde diğer bölgelerden ayrıldığını göstermektedir. Örneğin Moskova'da kişi başı gelir 22.450 dolar civarındayken, İnguşetya'da bu değer 4.950 dolara kadar düşmektedir. Bu fark, Rusya'nın mekânsal ekonomik yapısındaki derin kutuplaşmanın ampirik bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ayrıca bu uçurum, yalnızca gelir düzeyinde değil aynı zamanda altyapı, sosyal hizmetlere erişim ve yaşam kalitesi gibi alanlarda da kendini göstermektedir. Bu kapsamda; Zubarevich ve Safronov'un (2024) bulguları da bu durumu doğrular nitelikte olup, Moskova ve St. Petersburg'un sistematik olarak diğer bölgelerden ayrıştığını ifade etmektedir.

Dolayısı ile bölgesel ekonomik farklılıkların yalnızca gelir düzeyinde değil, gelir dağılımındaki adaletsizliklerde de görünür olduğu gözlemlenmektedir. Gini katsayısına ilişkin veriler, özellikle doğal kaynak zengini bölgelerde gelir dağılımının daha bozuk olduğunu ortaya koymaktadır.

Grafik 2. Gelir ve Gini Katsayısı İlişkisi

Bu grafik, gelir düzeyi ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin lineer olmadığını, bazı yüksek gelirli bölgelerde bile eşitsizliğin oldukça yüksek seyrettiğini göstermektedir. Örneğin Yakutistan'da kişi başı gelir yüksek olmasına rağmen Gini katsayısı 0.42 ile ülke ortalamasının üzerindedir. Buna karşılık Tataristan gibi sanayi odaklı bölgelerde hem gelir daha dengeli hem de eşitsizlik daha sınırlı görülmektedir. Bu durum, kaynak gelirlerinin yerel halkın refahına eşit biçimde yansımadağı ve ekonomik çeşitliliğin eşitsizliği azaltmada rol oynadığı yönündeki literatürle örtüşmektedir (Meshalkina vd., 2021). Dolayısı ile gelir düzeyi ve yoksulluk oranları arasındaki ilişki ise bölgesel kırılganlıkların daha somut bir göstergesini oluşturmaktadır.

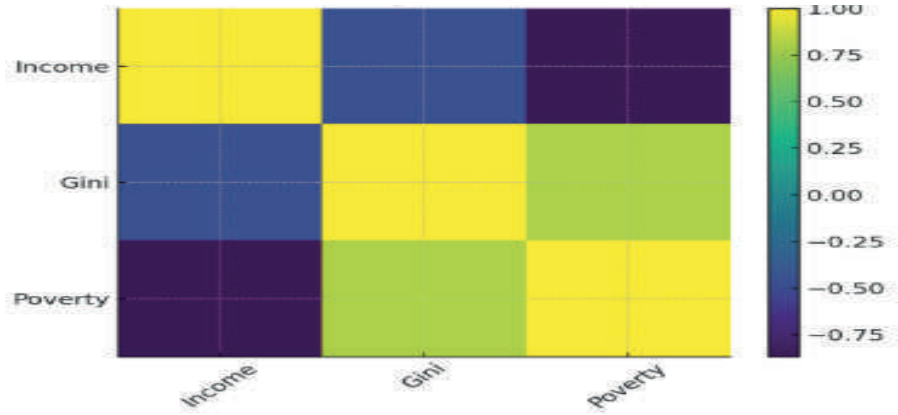
Grafik 3. Gelir ve Yoksulluk Oranı İlişkisi

Grafik, düşük gelirli Kuzey Kafkasya bölgelerinde yoksulluğun çok yüksek olduğunu açıkça göstermektedir. İnguşetya ve Dağıstan gibi bölgelerde yoksulluk oranlarının sırasıyla %31 ve %25 seviyesinde olması, gelir düzeyindeki düşüklüğün sosyoekonomik kırılganlıklar üzerindeki

etkisini doğrulamaktadır. Buna karşılık Moskova gibi bölgelerde hem gelir yüksek hem de yoksulluk oranı düşüktür. Bu tablo, sağlık, eğitim, sosyal koruma gibi temel hizmetlere erişimin gelirle doğrudan bağlantılı olduğunu; düşük gelirli bölgelerde yapısal yoksulluğun birikerek kalıcı hale geldiğini göstermektedir.

Bu ilişkileri bütüncül olarak değerlendirmek amacıyla oluşturulan korelasyon matrisi, gelir, eşitsizlik ve yoksulluk arasındaki yapısal örüntüleri daha belirgin hale getirmektedir.

Grafik 4. Gelir-Gini-Yoksulluk Korelasyon Matrisi

Matriste görüldüğü üzere:

- Gelir ile yoksulluk arasında güçlü bir negatif ilişki bulunmaktadır. Gelir arttıkça yoksulluk belirgin biçimde azalmaktadır.
- Gelir ile Gini katsayısı arasındaki ilişki zayıftır, bu da yüksek gelirin eşitsizliği otomatik olarak azaltmadığını göstermektedir.
- Gini ile yoksulluk arasında pozitif ilişki vardır; gelir dağılımının bozuk olduğu bölgelerde yoksulluk oranı daha yüksektir.

Bu bulgular, eşitsizliğin yalnızca ekonomik büyüme ile azaltılamayacağını; bölgesel politika, kurumsal kapasite ve sosyal koruma mekanizmalarının kritik rol oynadığını desteklemektedir (Gasarov, 2024). Uluslararası literatür de benzer eğilimleri vurgulamaktadır. Yakovenko ve Rosser (2024), piyasa mekanizmalarının tek başına gelir eşitsizliğini düşürmede yetersiz kaldığını ortaya koymakta; Piketty (2014) ve Sen (1999) ise eşitsizliğin sağlık, eğitim ve demokratik katılım üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, Rusya'daki gelir eşitsizliği, tarihsel piyasa dönüşümleri, kurumsal kırılmalıklar ve bölgesel heterojenliklerin kesişiminde şekillenmektedir. Gelir eşitsizliği, yalnızca bireysel refahı değil; toplumsal bütünlüğü, bölgesel kalkınmayı ve sosyal adaleti derinden etkileyen çok boyutlu bir olgudur. Bu nedenle, ilerleyen bölümlerde insan hakları, sosyal hizmetlere erişim ve bölgesel kalkınma eşitsizliklerinin analiz edilmesi için güçlü bir kuramsal ve ampirik çerçeve sunmaktadır.

2. Gelir Eşitsizliğinin Rusya'daki İnsan Hakları Göstergeleri Üzerindeki Etkisi

Rusya, zengin doğal kaynakları ile yüksek gelirli ülke statüsüne ulaşmış bir ekonomi olmasına rağmen (The Moscow Times, 2024), gelir dağılımındaki eşitsizlik, ülkenin sosyo-ekonomik yapısını derinden etkileyen ve insan haklarının tam anlamıyla gerçekleşmesini engelleyen kronik bir sorun olmaya devam etmektedir. Ülkedeki Gini katsayısı, OECD ortalamasının oldukça üzerinde seyretmekte olup, bu durum gelir dağılımı adaletsizliğinin boyutunu gözler önüne sermektedir (Polbin ve Ivakhnenko, 2025). Bu eşitsizlik, yalnızca ekonomik bir gösterge olmanın ötesinde, bireylerin temel insan haklarına erişimini belirleyen yapısal bir engel işlevi görmektedir. İnsan hakları evrensel olsa da bu hakların *de facto* (fiili) kullanımı, bireyin gelir düzeyi, yaşadığı coğrafi bölge ve etkileşimde bulunduğu kurumsal yapılar tarafından şekillendirilmektedir. Bu bölüm, gelir eşitsizliğinin Rusya'daki sağlık, eğitim ve adalet gibi temel kamu hizmetlerine erişim üzerindeki etkilerini, bölgesel (mekansal) ve kurumsal farklılaşma perspektifinden araştırmayı etmeyi amaçlamaktadır.

2.1. Temel Haklara Erişimin Bölgesel Düzeyde Farklılaşması

Rusya'nın geniş ve farklı coğrafi yapısı ile tarihsel yerleşim düzeni, temel hak ve kamu hizmetlerine erişimde belirgin ve kalıcı bölgesel eşitsizlikler oluşmasına neden olmaktadır. Bu kapsamdaki çeşitli bölgesel araştırmalar, Rusya'daki bu eşitsizliğin hem bölgeler arasında (inter-regional) hem de bölgelerin kendi içinde (intra-regional) derin ve kalıcı olduğunu göstermektedir (Nefedova, Treivish ve Sheludkov, 2022). Özellikle Moskova ve St. Petersburg gibi ekonomik, siyasi ve idari merkezler; altyapı, sağlık hizmetleri, eğitim olanakları ve sosyal refah göstergelerinde ülkenin geri kalanına kıyasla son derece avantajlı bir konumda bulunmaktadır.

Öte yandan Rusya'da mekânsal farklılaşmanın doğal kaynakların dağılımı, tarihsel sanayi yerleşimleri, bölgesel yatırım politikaları ve merkezî kamu kaynaklarının dağıtımındaki dengesizliklerle yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir. Nefedova ve Sheludkov'un (2022) eski sanayileşmiş bölgeler

üzerine yaptığı çalışmada, Avrupa Rusyası ve Ural bölgesinin tarihsel olarak daha gelişmiş ekonomik ve sosyal altyapıya sahip olduğunu; buna karşın doğu ve kuzeydeki daha seyrek nüfuslu bölgelerde modern ulaşım, sağlık ve eğitim hizmetlerinin sınırlı kaldığını göstermektedir. Bu durum, temel sosyal haklara erişimi sınırlayarak bölgesel kırılğanlıkları artırdığına işaret etmektedir.

Diğer yandan makro ölçekli verileri inceleyen araştırmalarda ise Rusya'daki bölgesel eşitsizliğin gelir düzeyi, yatırım akışı ve kamu harcamaları alanlarında belirgin olduğunu ortaya koymaktadır. 1995–2022 dönemini kapsayan ampirik analizler bölgeler arasındaki ekonomik farklılığın Gini katsayısı gibi ölçütlerle değerlendirildiğinde oldukça yüksek seyrettiğini ve bu eşitsizliğin sosyal hizmet kapasitesine doğrudan yansıdığını göstermektedir (Zubarevich ve Safronov, 2024). Bu bulgu, temel kamu hizmetlerinin niceliksel ve niteliksel olarak bölgesel temelde ayrıştığını doğruladığı yönündedir.

Ekonomik gelişmişlik farklarının temel haklara erişimdeki belirleyici rolü ise; Rusya'nın büyük bölgesel idari birimleri arasındaki yapısal farklılıkları inceleyen çalışmalarda da açık biçimde ortaya konulmaktadır Lavrikova ve Suvorova (2023), Rusya'nın bu bölgelerindeki ekonomik kalkınma düzeyleri arasındaki belirgin farklılıkların, yaşam standartları ve kamu hizmetlerinin erişilebilirliği üzerinde doğrudan etkili olduğunu vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Maslikhina (2016), bölgeler arası gelir farklılıklarının sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik gibi haklara erişimde “merkezi bölgeler lehine sistematik bir avantaj” yarattığını ve özellikle uzak bölgelerde yaşayan yurttaşların fırsat eşitliğinden mahrum kaldığını belirtmektedir.

Dolayısı ile Rusya'da temel haklara erişimin bölgesel düzeyde farklılaşması yalnızca ekonomik bir dağılım sorunu değil, aynı zamanda tarihsel, kurumsal ve coğrafi faktörlerin etkileşiminden doğan yapısal bir sorun olarak değerlendirilmesidir. Bu durum, sosyal devlet ilkesinin uygulanabilirliğini zayıflatmakla birlikte bölgesel refah farklarını derinleştirmekte ve uzun vadede hem sosyoekonomik uyumu hem de fırsat eşitliğini de tehdit etmektedir. Bu kapsamda bölgesel kamu politikalarının yeniden ölçeklendirilmesi, altyapı yatırımlarının dengeli biçimde dağıtılması ve kamu hizmetlerinin erişilebilirliğini artıracak bütüncül yaklaşımlar, bu yapısal eşitsizliklerin azaltılması için kritik önem taşımaktadır.

2.2. Sağlık Hizmetlerine Erişimde Eşitsizlik

Rusya'da sağlık hakkı, gelir eşitsizliğinden en çok etkilenen alanlardan biri olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Zengin metropollerde özel ve gelişmiş sağlık altyapısı bulunurken, kırsal bölgelerde hastane yatağı yoğunluğu ve

nitelikli sağlık personeli eksikliği kronik bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Nikoloski vd., 2024). Bu kapsamda yapılan analizler, GSYİH açısından yüksek gelir grubuna giren birçok Rus bölgesinde bile sağlık göstergelerinin beklenenin çok altında kaldığını, bunun nedeninin bölge içi gelir farklılıkları ve hizmete erişimdeki eşitsizliklerin olduğunu göstermektedir (Shartova vd., 2021). Nitekim 2018 verileri, Rus nüfusunun yaklaşık üçte birinin (%34,7) ihtiyaç duyduğu anda sağlık hizmeti alamadığını ortaya koymuştur; bu oran Volga, Sibiry ve Uzak Doğu Federal Bölgeleri'nde çok daha yüksektir. Özel sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içindeki payının artması (%30-40), düşük gelirli bireyler için finansal bir erişim engeli yaratmakta, bu da sağlık hizmeti kullanımında sosyo-ekonomik eşitsizlikleri derinleştirmektedir (UNESCO, 2019).

2.3. Eğitim ve Adil Yargılanma Hakları

Ülkede eğitim alanında da benzer bir tablo mevcuttur. Resmi olarak ücretsiz ortaöğretim ve kısmen ücretsiz yükseköğretim imkânı sunulsa da büyük ve küçük yerleşim yerleri arasındaki eğitim kalitesi farklılıkları belirgin şekilde görülmektedir (Abankina vd., 2012). Üniversiteye giriş şartları ve kaliteli eğitim olanakları, ailelerin sosyo-ekonomik durumuna bağlı olarak farklılaşmakta, bu da kırsal kesimdeki öğrencileri dezavantajlı bir konuma itmektedir (Bugakova, P. ve Prakhov, I., 2020). Adil yargılanma hakkı bağlamında ise, Rusya'da hukuk kurumlarının işleyişine ilişkin yapısal zayıflıklar, siyasal etkiler ve çeşitli biçimlerde tezahür eden kayırmacılık olgusu, adalet mekanizmalarına erişimde sosyoekonomik konumun ve bireysel ağların belirleyiciliğini güçlendiren bir ortam yaratmaktadır. Bu durum, hukuki süreçlerin tarafsızlığına ilişkin toplumsal güveni zayıflatmakla kalmamakta ve aynı zamansa düşük gelir gruplarının nitelikli hukuki temsil, dava takip kapasitesi ve hak arama kanallarına erişiminde sistematik dezavantajlar yaratmaktadır. Böylece, yargı bağımsızlığının sınırlı olduğu ve kurumsal hesap verebilirliğin zayıf seyrettiği bir bağlamda, adaletin tarafsız ve eşit uygulanması ilkesinin yerini giderek ekonomik gücün, siyasal yakınlığın ve sosyal sermayenin belirlediği bir algı yer almaktadır (Hudson vd., 2022).

2.4. Kurumsal Düzeyde Farklılaşma ve Ayrımcılık Dinamikleri

Eşitsizlik, yalnızca coğrafi faktörlerle sınırlı kalmayıp, kamu kurumlarının işleyişine ilişkin yapısal bir sorun olarak da kendini göstermektedir. Kurumsal kapasitenin düşük olduğu ve suistimallerin yaygın olduğu ortamlarda, gelir eşitsizliği daha da derinleşme eğilimi göstermektedir (Guriev ve Zhuravskaya, 2010). Kamu hizmeti sunumunda, ekonomik olarak avantajlı bölgelerdeki okullar ve hastaneler, yerel kaynaklara ve diğer hizmetlere daha kolay

erişirken, düşük gelirli bölgelerdeki kurumlar kaynak yetersizliği ve kurumsal eksiklikler nedeniyle hizmet kalitesinde ciddi gerilemeler yaşamaktadır. Bu durum, kurumların kaynak tahsisi modellerinin eşitsizliği yeniden üreten bir döngüye dönüşmesine yol açmaktadır. Kurumsal suiistimaller, söz konusu döngüyü pekiştiren önemli bir faktördür; hizmet kullanıcılarından talep edilen ek veya resmi olmayan ödemeler, düşük gelirli bireyler için erişim maliyetlerini artırmakta ve temel hizmetlere ulaşım ile sosyal hakların kullanılabilirliğini sınırlamaktadır (Olken ve Pande, 2011).

Rusya'daki devlet politikalarının merkeziyetçi ve düzensiz yapısı ile bu kurumsal eşitsizlik dinamiklerinin birleşimi, sosyal eşitsizliğin azaltılmasını öncelikli bir devlet hedefi olmaktan çıkarmaktadır. Bu çerçevede, gelir eşitsizliği yalnızca ekonomik bir sorun olarak değil; insan hakları ve temel kamu hizmetlerine erişim bağlamında yapısal ve sistematik bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bulgular, eşitsizliğin azaltılmasına yönelik politikaların yalnızca ekonomik büyümeyi değil, aynı zamanda temel hakların evrensel ve eşit erişimini hedeflemesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Progresif vergilendirme mekanizmaları, bölgesel kalkınma politikaları ve kamu hizmetlerinin etkin ve adil dağıtımına yönelik müdahaleler, sosyal adaletin tesis edilmesi ve insan haklarının Rusya'daki tüm vatandaşlar için eşit biçimde gerçekleştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir.

3. Gelir Eşitsizliği ve İnsan Hakları: Nedensel İlişkilerin Analizi

Üçüncü aşamada, gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki nedensel ilişkiler çok boyutlu bir analitik çerçevede ele alınacaktır. Literatür, ekonomik eşitsizlik düzeyinin eğitim, sağlık, adil yargılanma ve sosyal güvenlik gibi temel haklara erişimi doğrudan etkilediğini göstermektedir (Maslikhina, 2016; Olken ve Pande, 2011). Bölgesel farklılıklar, tarihsel olarak şekillenmiş yerleşim modelleri ve ekonomik altyapı farklılıkları ile etkileşime girdiğinde, gelir eşitsizliğinin insan hakları üzerindeki etkilerini yoğunlaştırmakta ve belirli bölgelerde hakların sistematik olarak sınırlandırılmasına yol açmaktadır (Nefedova, Treivish ve Sheludkov, 2022). Bu çerçevede, gelir eşitsizliği yalnızca ekonomik bir olgu değil, aynı zamanda vatandaşların temel haklarını kullanabilme kapasitesini belirleyen yapısal bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Analitik çerçeve, gelir dağılımı ile haklara erişim arasındaki ilişkiyi hem mekânsal hem de kurumsal boyutlarda kapsamlı biçimde incelemektedir. Yüksek gelirli ve kurumsal kapasitesi güçlü bölgelerde yaşayan bireyler, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde belirgin avantajlara sahipken; düşük gelirli ve coğrafi olarak uzak bölgelerde yaşayan bireylerin ise ekonomik

ve kurumsal engeller nedeniyle haklarını kullanmakta ciddi sınırlılıklarla karşılaştığı görülmektedir. Bu durum, fırsat eşitsizliği ve sosyal adaletin sağlanmasında önemli bir politika sorunu oluşturmakta ve gelir eşitsizliğinin insan hakları üzerindeki etkisinin bölgesel ve kurumsal boyutlarda sistematik olarak güçlendiğini göstermektedir (Lavrikova ve Suvorova, 2023).

Daha geniş bir perspektiften bakıldığında, gelir eşitsizliği ile haklara erişim arasındaki bu ilişkiler, sosyal bütünleşme, toplumsal güven ve sürdürülebilir kalkınma üzerinde doğrudan etki yaratmaktadır. Yüksek eşitsizliğe sahip bölgelerde, bireylerin temel haklara erişiminde yaşanan kısıtlamalar hukuki ve sosyal sistemlere duyulan güveni zayıflatmakta, ekonomik ve siyasi katılımı sınırlamakta ve uzun vadede toplumsal istikrarsızlığa yol açabilmektedir. Bu nedenle, gelir eşitsizliği sadece ekonomik büyüme göstergeleri ile değil, aynı zamanda insan haklarının evrensel erişimi ve sosyal adalet kriterleri bağlamında değerlendirilmelidir.

Bu analiz, Rusya’nın bölgesel kalkınma stratejileri ve toplumsal politika tasarımları açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Özellikle bölgesel yatırımların dengeli dağıtılması, kamu hizmetlerinin etkin ve adil sunumu ve progresif sosyal politikaların uygulanması, gelir eşitsizliğinin insan hakları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmada kritik rol oynamaktadır. Ayrıca, politika tasarımı kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, mekânsal ve sosyoekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik stratejilerin entegrasyonu ve şeffaf hesap verebilirlik mekanizmalarının tesis edilmesi, hem bireylerin temel haklara erişimini iyileştirecek hem de toplumsal istikrar ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecektir. Bu bağlamda, ekonomik büyüme hedefleri ile insan haklarının evrensel ve eşit erişimi arasında sağlanacak uyum, modern Rusya’nın sosyoekonomik ve politik gelişimi için temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

4. Sonuç ve Politika Önerileri

Bu çalışma, Rusya’da gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki ilişkiyi tarihsel, bölgesel ve kurumsal boyutlarıyla kapsamlı biçimde analiz etmiştir. Bulgular, gelir eşitsizliğinin yalnızca ekonomik bir gösterge olmadığını; aynı zamanda bireylerin temel haklara erişimini belirleyen yapısal bir faktör olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Yüksek gelirli ve kurumsal kapasitesi güçlü bölgelerde yaşayan bireyler, sağlık, eğitim ve adalete erişimde belirgin avantajlara sahipken; düşük gelirli ve coğrafi olarak uzak bölgelerde yaşayan bireyler, ekonomik ve kurumsal engeller nedeniyle haklarını kullanmakta ciddi kısıtlarla karşılaşmaktadır. Bu durum, sosyal adaletin sağlanması ve fırsat eşitliğinin temini açısından önemli bir politika sorunu teşkil etmektedir.

Gelir eşitsizliğinin mekânsal ve kurumsal boyutları, sosyal bütünleşme, toplumsal güven ve sürdürülebilir kalkınma üzerinde doğrudan etki yaratmaktadır. Yüksek eşitsizliğe sahip bölgelerde temel haklara erişimde yaşanan kısıtlamalar, hukuki ve sosyal sistemlere duyulan güveni zayıflatmakta, ekonomik ve siyasal katılımı sınırlamakta ve uzun vadede toplumsal istikrarsızlığa yol açabilmektedir. Dolayısıyla gelir eşitsizliği, yalnızca ekonomik büyüme göstergeleri üzerinden değil; insan haklarının evrensel erişimi, demokratik yönetim ve sosyal adalet perspektifleriyle birlikte ele alınmalıdır.

Bu çerçevede, Rusya'da gelir eşitsizliğinin insan hakları üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve toplumsal uyumu güçlendirmek için önerilen politika önlemleri şunlardır:

1. **Bölgesel Yatırımların Dengeli Dağıtılması:** Kamu ve özelyatırımların sosyoekonomik olarak geri kalmış bölgelerde yoğunlaştırılması, altyapı ve hizmet erişimini artırarak bölgesel eşitsizlikleri azaltacaktır.
2. **Kamu Hizmetlerinin Etkin ve Adil Sunumu:** Eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerde kalite standartlarının tüm bölgelerde eşitlenmesi, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve denetim mekanizmalarının etkinleştirilmesi, temel haklara erişimde adaleti sağlayacaktır.
3. **Progresif Sosyal Politikaların Uygulanması:** Gelir dağılımında adaleti artıracak sosyal transferler, vergi politikaları ve destek programları, düşük gelirli bölgelerde yaşayan bireylerin haklara erişimini iyileştirecektir.
4. **Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi:** Yerel yönetimlerin planlama, bütçe yönetimi ve kamu hizmeti sunum kapasitesinin artırılması, bölgesel eşitsizlikleri azaltacak ve hak ihlallerini önleyecektir.
5. **Şeffaf ve Hesap Verebilir Yönetim Mekanizmaları:** Kamu kaynaklarının dağıtımında şeffaflık ve hesap verebilirlik sağlanması, gelir eşitsizliğinin yeniden üretilmesini engelleyecek ve devlet sistemine duyulan güveni artıracaktır.
6. **İnsan Hakları Odaklı Bölgesel Kalkınma Stratejileri:** Ekonomik büyüme hedefleri ile insan haklarının evrensel ve eşit erişimi arasında uyum sağlanmalı; bölgesel kalkınma planları, sosyal hakların korunmasını ve fırsat eşitliğinin artırılmasını merkeze alan bütüncül bir yaklaşım içermelidir.
7. **Veri ve Araştırma Temelli Politika Tasarımı:** Bölgesel gelir, hizmet erişimi ve hak göstergelerine ilişkin güncel veri toplama ve analiz

mekanizmaları güçlendirilmeli; politika kararları bilimsel kanıtlara dayandırılmalıdır.

Sonuç olarak, Rusya’da gelir eşitsizliği ile insan hakları arasındaki etkileşimi anlamak ve buna uygun politikalar geliştirmek, yalnızca ekonomik büyüme için değil; demokratik istikrar, hukuki eşitlik ve toplumsal bütünleşme için de kritik bir stratejik gerekliliktir. Gelir eşitsizliğinin sistematik olarak azaltılması, temel haklara evrensel erişimin sağlanması ve bölgesel kalkınmanın dengelenmesi, uzun vadede sürdürülebilir ekonomik büyüme, sosyal adalet ve toplumsal istikrarın temini açısından vazgeçilmezdir.

Şekil grafik ve tablolar yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yazarların çalışmaya katkıları tam olup, yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışmaması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Abankina, I., Filatova, L., Abankina, T., ve Nikolayenko, E. (2012). Education Development Trends In Russia. *Journal of US-China Public Administration*, 9(10), 1198–1214.
- Acemoglu, D., ve Robinson, J. (2012). *Why nations fail: The origins of power, prosperity, and poverty*. Crown.
- Appel, H., ve Orenstein, M. (2018). From Triumph To Crisis: Neoliberal Reform In Postcommunist Countries. *Cambridge University Press*.
- Aslund, A. (2007). Russia's Capitalist Revolution: Why Market Reform Succeeded And Democracy Failed. *Peterson Institute for International Economics*.
- Bindman, E. (2021). *Social Rights in Russia: From Imperfect Past to Uncertain Future*.
- Blagolev, E. (2024). The Impact Of Tax Deduction On Inequality In Russia. *Society and Economics*, (7–8), 57–78. <https://doi.org/10.31857/S020736762407004>
- Bugakova, P., ve Prakhov, I. (2020). Regional Accessibility Of Higher Education In Russia. *Higher School of Economics Research* . SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3702385>
- Gaddy, C. G., ve Ickes, B. W. (2013). *Bear Traps On Russia's Road To Modernization*. Routledge.
- Gasanov, O. S. (2024). Impact Of Fiscal Capacity On The Convergence Of Income Inequality In Russian Regions. *Economy of Regions*, 20(3), 916–929. <https://doi.org/10.17059/ekon.reg.2024-3-20>
- Gel'man, V. (2016). Authoritarian Russia: Analyzing Post-Soviet Regime Changes. *University of Pittsburgh Press*.
- Gonashvili, A. S. (2015). Social Stratification Of Russian Society. *Obshchestvo: Sotsiologiya, Psikhologiya, Pedagogika*, (1), 13–16.
- Gorninchenko, K. N., Volokh, V. Y., ve Fetisova, E. S. (2024). The Current State Of The Labor Market In Russia: Features And Trends. *Vestnik Altayskoy akademii ekonomiki i prava*, (10-1), 11–17. <https://doi.org/10.17513/vael.3769>
- Guriey, S., ve Rachinsky, A. (2005). The Role of Oligarchs in Russian Capitalism. *Journal of Economic Perspectives*, 19(1), 131–150. <https://doi.org/10.1257/0895330053147994>
- Guriey, S., ve Zhuravskaya, E. (2010). Why Russia Is Not South Korea. *Journal of International Affairs*, 63(2), 125–139. <http://www.jstor.org/stable/24384338>
- Hellman, J. S. (1998). Winners Take All: The Politics Of Partial Reform In Postcommunist Transitions. *World Politics*, 50(2), 203–234. <https://doi.org/10.1017/S0043887100008091>

- HRW. (2022). World report: Russia 2022. *Human Rights Watch*. <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/russia>
- Hudson, S., González-Gómez, H. V., ve Claasen, C. (2022). Societal Inequality, Corruption And Relation-Based Inequality In Organizations. *Journal of Business Ethics*, 181, 789–809. <https://doi.org/10.1007/s10551-021-04967-5>
- Human Rights Watch. (2023). *Russia: Events of 2023*. <https://www.hrw.org>
- Kabashova, E. V. (2024). Interregional Differences In The Quality And Standard Of Living Of The Population Of Russia. *Uroven' zhizni naseleniya regionov Rossii*, 20(3), 397–414. <https://doi.org/10.52180/1999.9836>
- Lavrikova, Y. G., ve Suvorova, A. V. (2023). Heterogeneity Of Economic Development Of Russian Macroeconomic Regions. *Economy of Regions*. <https://doi.org/10.17059/ekon.reg.2023-4-1>
- Ledeneva, A. (2013). Can Russia Modernise? Sistema, Power Networks And Informal Governance. *Cambridge University Press*.
- Libman, A. ve Obydenkova, A. (2018). Understanding Authoritarian Regionalism. *Journal of Democracy*, 29(4), 151–165.
- Maslikhina, V. Y. (2016). Interregional Inequality: A Case Study in Russia. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(8S), 60–64.
- Mizobata, S., ve Hayashi, H. (2022). *The Oxford Handbook Of State Capitalism And The Firm*. Oxford University Press.
- Nefedova, T. G., Treivish, A. I., ve Sheludkov, A. V. (2022). Spatially Uneven Development In Russia. *Regional Research of Russia*, 12(1), 4–19. <https://doi.org/10.1134/S2079970522020071>
- Nikoloski, Z., vd. (2024). Unmet Need For Healthcare In The Russian Federation: Subnational Retrospective Modelling Analysis 2014–2018. *BMJ Public Health*, 2(1), e000173.
- North, D. C. (1990). Institutions, Institutional Change And Economic Performance. *Cambridge University Press*.
- Nussbaum, M. (2011). Creating Capabilities: The Human Development Approach. *Harvard University Press*.
- Olken, B. A., ve Pande, R. (2011). Corruption In Developing Countries. *National Bureau of Economic Research*. <https://doi.org/10.3386/w17398>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *OECD economic outlook, volume 2023 issue 1: A long unwinding road*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5798080f-en>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2025). *The 2025 update to the OECD Model Tax Convention*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/5798080f-en>
- Piketty, T. (2014). Capital In The Twenty-First Century. *Harvard University Press*.

- Polbin, A. V., ve Ivakhnenko, T. (2025). *Income Inequality In Russia To Stop Growing In 2025* (SSRN Scholarly Paper No. 5184921).
- Robinson, J. A. (2013). *Why Nations Fail: The Origins Of Power, Prosperity, And Poverty* (with D. Acemoglu). Crown.
- Sakwa, R. (2021). *Russian Politics And Society* (7th ed.). Routledge.
- Selivanova, O., ve Koblenkov, M. (2025). Economic Inequality And Poverty In Russia: Analysis Of Dynamics And International Comparisons. *Obshchestvo i ekonomika*, (4), 36–53. <https://doi.org/10.31857/S0207367625040035>
- Sen, A. (1999). *Development As Freedom*. Oxford University Press.
- Shartova, N., Tikunov, V., ve Cheresnaya, O. (2021). Health Disparities In Russia At The Regional And Global Scales. *International Journal for Equity in Health*, 20, 163. <https://doi.org/10.1186/s12939-021-01488-9>
- Sheludkov, A. V., ve Nefedova, T. G. (2022). Spatial Inequality Of The Old-Developed Regions Of European Russia And The Urals. *Regional Research of Russia*, 12(1), 197–217. <https://doi.org/10.1134/S2079970522700423>
- Szakonyi, D. (2020). *Politics For Profit: Business, Elections, And Policymaking In Russia*. Cambridge University Press.
- The Moscow Times. (2024). *World Bank Upgrades Russia to 'High-Income' Country*. 2024, July 2. <https://www.themoscowtimes.com/2024/07/02/world-bank-upgrades-russia-to-high-income-country-a85583>
- UNESCO. (2019). *Social Justice And Equality/Inequality Issues In Modern-Day Russia*. In World Social Science Report 2016. UNESCO Publishing.
- World Bank Group. Russia | Overview. Erişim adresi: www.worldbank.org
- World Bank. (2024). *Macro Poverty Outlook for Russia: October 2024*. World Bank Publications.
- Yakovenko, V., ve Rosser, J. B. (2016). Exponential Structure Of Income Inequality: Evidence From 67 Countries. *Physica A: Statistical Mechanics and Its Applications*, 462, 202–212.
- Zubarevich, N. V., ve Safronov, S. G. (2024). Interregional Inequality In Russia And Post-Soviet Countries In The 21st Century. *Regional Research of Russia*, 14(4), 513–524.

Bir Kopuşun Hikayesi: Rusya'nın, Avrupa İnsan Hakları Düzeni ve BM İnsan Hakları Sisteminden Uzaklaşma Süreci

Gül Seda Acet İnce¹

Özet

Bu çalışma, Rusya'nın 1996'da Avrupa Konseyi (AK)'ne üyeliği ile başlayan ve 2022'de Konsey'den ihracıyla sonuçlanan süreci, uluslararası insan hakları hukuku perspektifinden “kopuş” kavramı çerçevesinde incelemektedir. Rusya'nın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) sistemine dahil oluşu, başlangıçta demokratikleşme ve uluslararası meşruiyet arayışının göstergesi olmuştur. Ancak, Çeçenistan savaşları, insan hakları konusundaki ihlaller ve AİHM kararlarının uygulanmaması, entegrasyon sürecinin yüzeysel kalmasına sebep olmuştur. 2014'te Kırım'ın ilhakı, Rusya'nın Avrupa insan hakları değerleriyle ilişkisini zedelemiş; Konsey'de oy hakkının askıya alınması ise Moskova'nın ulusal egemenlik vurgusunu güçlendirerek Avrupa insan hakları düzenine yönelik eleştirilerini yoğunlaştırmıştır. 2022'de Ukrayna'ya yönelik saldırı ise, Rusya'nın AK'den ihraç edilmesine ve AİHM denetiminin tamamen sona ermesine yol açmış, böylece Avrupa merkezli insan hakları mekanizmalarıyla kurumsal bağ tümüyle kopmuştur. Sonuç itibarıyla, Rusya örneği uluslararası insan hakları düzeninin siyasi güç karşısında yetersiz kaldığını göstermektedir.

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına yönelik girişimler ve ‘uluslararası insan hakları hukuku’ olgusunun kurumsallaşması, bireyin devlet karşısında korunmasını mümkün kılmıştır. Bu gelişme, o zamana kadar bireylerin haklarının korunmasına dair en önemli adımlardan biri olmuş ve kapsamlı bir normatif çerçevesi belirlenmiştir. Soğuk Savaş'tan sonra ise insan hakları, demokrasi ve

1 Dr. Öğretim Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Doğanşehir Vahap Küçük MYO, seda.acet@ozal.edu.tr/sedaacet@hotmail.com, 0000-0003-3329-7480

hukukun üstünlüğü ilkeleri küresel ölçekte meşruiyet kazanmış; bu durum uluslararası toplumun insan hakları ihlallerine karşı daha etkin mekanizmalar geliştirmesine zemin hazırlamıştır. Konu ile ilgili Avrupa kıtasında daha belirgin gelişmeler yaşanmış, insan hakları kurumsal manada güvence altına alınmıştır. Bu bağlamda Avrupa Konseyi(AK) ve onun yargısal organı olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), ile “Avrupa insan hakları sistemi” oluşturulmuş ve bireylerin uluslararası düzeyde korunmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Avrupa insan hakları sisteminin kapsamı yalnızca Batı Avrupa ile sınırlı kalmamış; Rusya da bu mekanizmaların bir parçası olmuştur. Rusya'nın bu sisteme dahil oluşu, 1996 yılında AK'ye üye olarak kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir (CoE, Resolution 96(2), 1996). Bu katılımıla birlikte Rusya, demokratikleşme, hukukun üstünlüğü ve insan haklarının korunması alanlarında bir dönüşüm vaadinde bulunmuştur (“Russia's Request for Membership”, 1996). Ancak üyeliğin daha ilk yılında Rusya'nın vaatlerinin çoğunu yerine getirmediği ve beklentileri karşılamadığı tespit edilmiştir (“A Review of the Compliance of the Russian Federation”, 1997). Bu da Rusya'nın Avrupa insan hakları sistemine entegrasyonu ve sonrasındaki uyumsuzluk sürecini başlatmıştır.

Bahsi geçen bu uyumsuzluk süreci 2014 yılında Kırım'ın ilhakıyla doruğa ulaşmış ve Rusya'nın Avrupa insan hakları sistemine entegrasyonu konusundaki sorunların daha belirgin olmuştur. Başka bir deyişle Kırım ilhakı, Rusya'nın Avrupa insan hakları sisteminden sistematik bir kopuşunun başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde, AK'nin Rusya'nın oy hakkını askıya alması, AİHM kararlarının uygulanmaması ve sivil toplum üzerindeki baskıların artması gerilimin derinleşmesine yol açmıştır.

Kırım'ın ilhakıyla başlayan kopuş süreci, Rusya'nın Suriye iç savaşına doğrudan müdahalesi ve Gürcistan ile Ukrayna'daki ayrılıkçı hareketlere verdiği destekle devam etmiştir. Bu gelişmeler, Rusya'nın uluslararası toplumla ilişkilerinde derin bir kopuşa yol açmış; insan hakları alanında hem AK ve AİHM nezdinde hem de Birleşmiş Milletler (BM) düzleminde yoğun eleştirilerin hedefi olmuştur. 2022 yılında Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı askeri saldırının ardından, AK tarihinde bir ilk yaşanmış; Rusya, Konsey üyeliğinden resmen çıkarılmıştır ve AİHM yargı yetkisini yitirmiştir. Bu kararlar Rus vatandaşlarının AİHM'e başvuru hakkı sona ermiş ve Rusya'nın Avrupa insan hakları sisteminden tam ve kurumsal bir kopuş gerçekleşmiştir.

Avrupa kurumlarından dışlanan Rusya, bu süreçte BM insan hakları mekanizmalarına yönelmiştir. BM Genel Kurulu'nun Ukrayna'daki ihlaller nedeniyle aldığı kınama kararları, Rusya'nın İnsan Hakları Konseyi üyeliğinin

askıya alınması ve BM özel raportörlerinin yayımladığı raporlar, ülkenin uluslararası sistemdeki yalnızlığını pekiştirmiştir. Bu gelişmeler, Rusya'nın insan haklarını artık evrensel standartlar yerine kendi ulusal çıkar ve güvenlik öncelikleri çerçevesinde yorumladığını ortaya koymaktadır. 2014-2025 yılları arası, hem Rusya'daki insan hakları ihlallerinin hem de uluslararası normların dayanıklılığının sınıandığı bir dönem olmuştur.

BM Genel Kurulu, söz konusu yıllar arasında Rusya'nın insan hakları siciline ilişkin çok sayıda karar, tasarı ve oylama gerçekleştirmiş; özellikle Kırım, Ukrayna'nın doğusu, siyasi tutuklular, medya özgürlüğü ve sivil toplum üzerindeki baskılar gündem olmuştur. Bu kararlar, hem Rusya'nın uluslararası hukuka uyumunu hem de küresel insan hakları rejiminin siyasal niteliğini sorgulayan önemli bir çerçeve sunmaktadır. Rusya'nın insan hakları politikaları, iç dinamiklerle dış baskıların kesiştiği bir noktada şekillenmiştir. Devletin “egemen demokrasi” ve “ulusal güvenlik” kavramlarını merkeze alan söylemi, uluslararası normlarla sıklıkla çelişmiştir. Bu açıdan söz konusu dönem, Rusya'nın insan hakları sicilinin yalnızca ulusal hukuk perspektifinden değil, uluslararası toplumun ortak tutumundan da okunmasına imkân tanımaktadır.

Bu bölümde, Rusya'nın 2014–2025 yılları arasındaki insan hakları ihlalleri ve Avrupa merkezli insan hakları sisteminden kopuş süreci ele alınmaktadır. Temel amaç ise, Rusya'nın AK ve AİHM ile ilişkilerinin kopuş noktasına nasıl geldiğini, BM sisteminde ortaya çıkan yeni dinamikleri ve bu gelişmelerin uluslararası insan hakları düzeni açısından doğurduğu sonuçları analiz etmektir. Bu çerçevede bölüm üç temel soruya yanıt aramaktadır: Rusya'nın AK ve AİHM ile ilişkilerinde kopuşa yol açan siyasi ve hukuki gelişmeler nelerdir? Bu kopuş, Rus vatandaşlarının bireysel hak arama mekanizmaları açısından ne tür bir boşluk yaratmıştır? BM insan hakları sistemi, Rusya'nın izolasyonu karşısında ne ölçüde etkin olabilmıştır? Sonuç olarak, “Bir Kopuşun Hikâyesi”, yalnızca Rusya'nın Avrupa insan hakları sisteminden ayrılışını değil; aynı zamanda uluslararası insan hakları rejiminin sınırlarını, devlet egemenliği ile evrensel değerler arasındaki gerilimi ve uluslararası kurumların siyasi krizler karşısındaki kapasitesini de tartışmaya açmaktadır. Bu yönüyle, söz konusu kopuş, sadece Rusya'nın değil, tüm küresel insan hakları düzeninin geleceğini sorgulatan bir örnek niteliği taşımaktadır.

1. Avrupa İnsan Hakları Sisteminde Rusya (1996–2014)

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa'da “entegrasyon ve evrensel değerler” kavramları ön plana çıkmıştır. Bu değerleri koruma ve kurumsallaştırma çabaları ise kendini AK ve AİHM kurumsal yapısında

göstermiştir. 1949'da insan hakları, hukuk devleti ve demokrasiyi korumak amacıyla teşkil edilen AK, en eski bölgesel hükümetlerarası örgüttür ("Statute of the Council of Europe", 1949). Konsey, üye devletler arasında ortak demokratik değerleri güçlendirmeyi hedeflerken, kabul ettiği uluslararası sözleşmeler aracılığıyla insan hakları standartlarını geliştirmeyi amaçlamıştır. Bu sözleşmelerin en önemlisi, 1950'de kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'dir ("Convention for the Protection", 1950). 1959'da ise bu sözleşmenin uygulanmasını denetlemek üzere AİHM kurulmuştur ("European Court of Human Rights", t.y.). Bağımsız yapısı ve bağlayıcı karar verme yetkisi sayesinde AİHM, AİHS'nin tamamlayıcı bir unsuru haline gelmiştir. Mahkeme, bireylerin ve devletlerin hak ihlali iddialarını inceleyen ve bağlayıcı kararlar verebilen bağımsız bir yargı organıdır (Demir, 2021; Shany, 2014). Bu yönüyle AİHM, üye devletlerin sözleşme yükümlülüklerine uygun davranmalarını sağlayarak Avrupa genelinde ortak bir insan hakları standardının oluşmasına katkıda bulunmaktadır ("European Court of Human Rights", t.y.).

Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991'de bağımsız bir devlet olarak uluslararası arenada yerini alırken, Batı ile ilişkilerini normalleştirme ve Avrupa kurumlarına entegrasyonu önemli hedefleri olarak belirlemiştir (Busygina & Kahn, 2020). Bu bağlamda, 1992'de yapılan üyelik başvurusu sonrasında uzun müzakerelerin ardından Rusya, Konsey'in 96(2) Sayılı 1996 tarihli kararı ile AK'ye resmen üye olmuştur (CoE, Resolution 96(2), 1996). Konsey'e üyeliğin ardından Rusya, 1998'de AİHS'ni onaylayarak vatandaşlarının AİHM'ne bireysel başvuruda bulunmasına izin vermiş ("European Court of Human Rights, Russia", 2022) ve hukuk devleti ilkelerine uyma taahhüdünde bulunmuştur. Bu gelişmeler, Avrupa açısından kıtanın siyasal ve kültürel bir dönüşümün işareti olarak okunurken, Rusya açısından ise, hem uluslararası meşruiyetin yeniden inşası hem de yeni döneme yönelik bir aidiyet beyanı anlamı taşımaktadır. Başka bir deyişle, Rusya'nın AK'ye kabulü, hem diplomatik bir adım hem de sembolik bir mesaj olarak değerlendirilmelidir. Rusya'nın bu tarihi adımı üç fırsat sunuyordu (Janis, 1997: 95): Birincisi, dağılmanın ardından 'Avrupa' olarak tanımlanan eksene yeniden katılma imkanı; ikincisi, eski Sovyet mirasını geride bırakma yönünde sembolik bir hamle; üçüncüsü ise uluslararası meşruiyet kazanma imkanı. Bu fırsatlar, Rusya'nın Avrupa ile entegrasyonu ve uluslararası normlarla uyum sağlama hedefini de somutlaştırmasına zemin hazırlamıştır.

Her ne kadar Rusya'nın AK'ye üyeliği ve AİHS'yi onaylaması, insan hakları ve hukuk devleti ilkeleri açısından önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmiş olsa da, bu olumlu hava kısa sürede dağılmış, uygulamada pek çok eksiklik ve sorun görülmüştür (Bowring, 2000: 54). Ülkede demokratik

kurumların güçlenmesi yerine devletin merkeziyetçi yapısının yeniden pekişmesi ve güvenlik öncelikli politikaların ön plana çıkması, Rusya'nın Avrupa ile ilişkilerinde yeni bir döneminin başlangıcını oluşturmuştur (Ağır & Baharççek, 2015:52-53). Ayrıca, yaşanan gelişmeler bu olumsuz tabloyu daha da derinleştirmiştir. Nitekim 1990'ların ortalarından itibaren Rusya ile Çeçen ayrılıkçı güçler arasında yaşanan iki savaş (1994–1996 ve 1999–2000), sivil kayıplar ve ciddi insan hakları ihlallerine yol açmıştır (Evangelista, 2002). Bu ihlaller de Uluslararası Af Örgütü Raporlarında da dünya kamuoyuyla paylaşılmıştır (“Amnesty International Report”, 2003). Söz konusu ihlallerin ardından Rusya aleyhine AİHM'ne çok sayıda bireysel başvuru yapılmış, mahkeme, Çeçenistan'da yaşanan ağır insan hakları ihlallerinden doğrudan Rusya'yı sorumlu tutmuştur. [Case of Khashiyev and Akayeva v. Russia, 2005, Applications nos. 57942/00 and 57945/00), (Case of Baysayeva v. Russia, 2007, Application no. 74237/01), (Case of Musayev and Others v. Russia. Applications nos. 57941/00, 58699/00 and 60403/00), (Case of Murtazaliyeva v. Russia, 2018, Application no. 36658/05)]. Örnek mahiyetinde yer verilen bu kararlar, Çeçenistan'daki insan hakları ihlallerine dair AİHM'in yaklaşımını ve Rusya'nın Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Bu süreç, Moskova'da giderek artan bir rahatsızlığa yol açmıştır; zira insan haklarının evrensel standartları, devletin iç işlerine müdahale olarak algılanmaya başlamıştır. Rusya'nın AK Daimi Temsilcisi Soltanovski, insan haklarının siyasallaştırıldığı yönünde eleştirilerde bulunarak “İnsan haklarının korunması artık yüce bir değer ve bu örgütün temeli olarak değil, yalnızca jeopolitik rakiplerle mücadele etmek için popülist bir araç olarak görülüyor.” açıklamasını yapmıştır (Casier, 2018). Bununla birlikte, Rusya'daki hukuki ve yargısal reform eksiklikleri (“Think Tank-Human Rights”, 2016) ile Çeçenistan'daki askeri operasyonlar ve ceza infaz sistemi gibi alanlardaki ciddi ihlaller, birçok uluslararası raporda açıkça dile getirilmiştir. Dolayısıyla Rusya-AK ilişkilerinde ait olmak ve gerekeni yapmak arasındaki uyumsuzluk sıkça kendini göstermiştir.

AK, Rusya'ya kapılarını açan ilk Batılı kurum olmuş, ancak ülkenin Konsey standartlarına uyum sağlayacağı yönündeki beklentiler tam olarak karşılanmamıştır. Rusya'nın üyeliği sonrasında, Konsey'in kuruluş normları üzerinde beklenen dönüştürücü etki sağlanamayınca, özellikle Moskova özelinde beklenen ve gerçekleşen arasındaki gerilim belirginleşmiştir. Bu durum, Avrupa-Rusya ilişkilerinde “co-optation/içselleştirme” ve “conditionality/koşulluluk” tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır (Brummer, 2024: 260). Rusya'nın Avrupa kurumlarıyla ilişkisi, yalnızca resmi üyelik veya katılım düzeyinde değil, aynı zamanda normların içselleştirilmesi

ve uygulanması boyutunda da sorgulanmaya başlamıştır. Zira, aidiyetin sembolü olan kurumlara dahil olunmuş, ancak bu aidiyetin öngörülen içeriği hiçbir zaman tam anlamıyla benimsenmemiştir. Bu bağlamda AK, Rusya açısından hem bir meşruiyet kaynağı hem de bir kısıtlayıcı çerçeve işlevi görmüş; bu ikilem, ilerleyen dönemde yaşanacak kopuşun da erken habercisi olmuştur.

Sonuç itibarıyla, bu dönem hem bir entegrasyonun hem de bir “kopuş hikayesi”nin yazıldığı dönem olmuştur. AK’ye katılım ve AIHM’ye taraf oluş, bir yandan uluslararası topluma dönüşün sembolü; diğer yandan, devlet egemenliği ile uluslararası normlar arasındaki gerilimi açığa çıkaran bir ikilem oluşturmıştır. Bu ikilem, ilerleyen yıllarda Rusya’nın giderek içe kapanmasına, uluslararası insan hakları sisteminden uzaklaşmasına ve nihayetinde bu sistemle bağlarını koparmasına zemin hazırlamıştır.

2. Kırım İlhakı Sonrası Dönem: Artan Gerilim ve Uzaklaşma (2014–2021)

2014, Rusya’nın Avrupa insan hakları sistemi ile ilişkilerinde belirgin bir kopuşun başladığı yıl olmuş, Rusya’nın Avrupa insan hakları mekanizmalarına yaklaşımı temelden değiştirmiştir. Kırım’ın ilhakı, sadece uluslararası hukukun temel ilkelerinin ihlali değil, aynı zamanda Rusya’nın Avrupa değer sisteminden ayrılışın simgesi olmuştur. Başka bir deyişle, AB-Rusya arasında bir “stratejik ortaklık” fikrini yerle bir etmiştir (Zaslavskaya & Averre, 2018: 147). Bilindiği üzere, Rusya, 2014’te Ukrayna’ya bağlı özerk bir bölge olan Kırım’ı askeri güç kullanarak ilhak etmiştir bunu da referandum yoluyla meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Ancak bu girişim, BM Genel Kurulu’nun 2014 tarihli 68/262 sayılı kararıyla geçersiz sayılmıştır (A/RES/68/262, 2014). Bu gelişme, Rusya’nın AK ve AIHM ile ilişkilerini ciddi biçimde zedelemiş, üye devletler nezdinde güven kaybına yol açmış ve oy hakkının askıya alınması gibi kurumsal yaptırımların uygulanmasına zemin hazırlamıştır.

Kırım’ın ilhakı sonrası AK, Rusya’ya hızlı ve etkili bir karşılık vermiş ve Rusya’nın oy hakkını askıya almış ve delegasyonun karar alma süreçlerindeki yetkilerini kısıtlamıştır (“CoE, Parliamentary Assembly”, Resolution 2034, 2015). Rusya da bu yaptırıma tepki olarak, 2016’dan itibaren ulusal heyet göndermeme kararı almış ve yıllık 33 milyon avro olan AK bütçesine katkı payını ödemeyi reddetmiştir (“Avrupa Konseyi, Rusya’nın”, 2022). Bu adım, Avrupa insan hakları sisteminin üye devletler nezdinde ciddi ihlaller karşısında uyguladığı yaptırım mekanizmasını ortaya koyarken, Rusya’nın tepkisi AIHM’in bağlayıcı kararlarına karşı gösterilen tepkinin bir örneği olmuştur.

Rusya, oy hakkının askıya alınmasını, uluslararası normların siyasi araç olarak kullanılması şeklinde eleştirmiş ve Avrupa kurumlarıyla ilişkilerinde giderek daha çatışmalı bir tutum benimsemiştir. Haziran 2019’da Rusya’nın askıya alınan oy ve temsil hakları Rus vatandaşların AIHM’ye erişimi sınırlandıracağı ve insan hakları mekanizmalarını zayıflatacağı sebepleri ile iade edilmiştir (Erlanger, 2019).

Bu süreçte Rus vatandaşlarının AIHM’ne başvuru haklarının askıya alınmasının ve uluslararası adalet arayışının engellemesinin Rusya’nın iç politikasında da yansımaları olmuştur. Kremlin bu gelişmeyi Batı’nın Rusya’ya karşı “çifte standart” uyguladığının bir kanıtı olarak göstermiş ve iç politikada milliyetçi söylemi güçlendirmek için kullanmıştır (“Address by President of the Russian”, 2014). Putin’in ‘Yaptırımlar Rusya’dan çok Avrupa’ya zarar veriyor” açıklaması (Sherwin, 2019), Rusya’da Batı karşıtı tutumun yayılmasına zemin hazırlamıştır. AIHM kararlarının bağlayıcılığı üzerindeki tartışmalar, insan hakları temelli hukuk anlayışından uzaklaşmaya neden olmuştur. Bu çerçevede, Rusya Anayasa Mahkemesi 2015 ‘te AIHM hükümlerinin “Anayasa’ya aykırı bulunması halinde uygulanmayabileceği” yönünde bir karar vermiştir. Böylece Anayasa Mahkemesi, Rusya Anayasası’nın AIHM kararları üzerindeki üstünlüğünü ilan etmiştir (Smirnova, 2015). Bu gelişme, Rusya’nın Avrupa insan hakları sistemiyle kurumsal bağlarını zayıflatmıştır.

Bu gelişmeler, iç politikada insan hakları ihlalleri ve sivil topluma yönelik baskıların sistematik biçimde artmasıyla kendini göstermiştir. Öyle ki, 2015’te Rusya’da insan hakları durumu ciddi şekilde kötüleşmişti. Kremlin, sivil toplum, medya ve interneti sıkı kontrol altına almış; “yabancı ajan” ve “istenmeyen örgüt” yasalarıyla STK’ları hedef alarak, bağımsız gazetecileri ve muhalifleri susturmuştur. Kuzey Kafkasya’da çatışmalar sürerken, aktivistler ve kadınlar baskıya maruz kalmış; LGBT bireyler hedef alınmıştır. Uluslararası alanda Rusya, Ukrayna, Kırım ve Suriye müdahaleleriyle eleştirilmiştir (“Russia-Event of 2015”, 2016). İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından raporlarla ispat edilen bu gelişmelere rağmen Kremlin insan hakları konusunda Avrupa standartlarına uyum göstermemeyi tercih etmiştir. Dış politikada ise, Rusya’nın Suriye iç savaşına müdahalesi ve Ukrayna’nın doğusundaki ayrılıkçı hareketlere verdiği destek, Avrupa ve uluslararası toplumla ilişkilerde soruna neden olmuştur. AIHM ve AK’nin tepkileri, Kırım sonrası insan hakları ihlallerini durdurmakta etkisiz kalmış, çünkü Rusya mahkeme kararlarını uygulamıyor ve üyeliği askıya alınsa da tepki göstermeye devam etmiştir. Böylece, iç ve dış politika birbirini desteklemiş, Rusya’nın Avrupa insan hakları sisteminden kopuşunu pekiştirmiştir.

2018 ve 2019 yıllarında AK içinde Rusya'nın tamamen dışlanması önüne geçmek amacıyla sınırlı bir normalleşme girişimi yaşanmış ancak bu durum yapısal bir iyileşme yaratmamıştır. 2020 yılındaki değişiklik, Rusya anayasasının uluslararası hukuk sistemine karşı bir kalkan olarak kullanmaya elverişli hale getirildiği ve AİHM kararlarının üstünlüğü resmen reddedilmiştir (Gedik & Serdaliyeva, 2022 :814). Bu dönemde 'yabancı ajan' yasası genişletilerek sivil toplum, medya ve muhalefet üzerinde baskıyı artırmış ve yetkililere faaliyetlerini doğru bildirmeyenleri beş yıla kadar hapisle cezalandırma yetkisi tanımıştır ("Russia: Putin signs", 2020). Bu gelişmenin ardından Uluslararası Af Örgütü, yasa tasarısının kabul edilmesi durumunda yalnızca Rusya dışından fon alan sivil toplum kuruluşlarının değil, birçok başka grubun da çalışmalarının ciddi şekilde kısıtlanacağını ve olumsuz etkileneceğini açıklamıştır ("Russia: New 'foreign agents", 2020). 2021'de muhalif lider Aleksey Navalnyy'nin tutuklanması (Roth, 2021) ve bu süreçte AİHM'in kararının uygulanmaması ("Committee on Legal Affairs and Human Rights", 2021, Doc.15270) Rusya'nın Avrupa insan hakları normlarına meydan okuyan otoriterleşme ve uzaklaşma eğilimini daha da görünür kılmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Sisteminden tam kopuş, yalnızca hukuki mekanizmalardan çekilmek veya AİHM kararlarını uygulamamak anlamına gelmemekte, aynı zamanda ulusal hukuk ve siyaset yapısının uluslararası normlara dayalı hesap verebilirlik sorumluluğundan da uzaklaşması anlamına gelmektedir. Rusya örneğinde bu durum, Kırım'ın ilhakı sonrasında oy hakkının askıya alınması ve AİHM'ye başvuru imkanlarının sınırlanmasıyla somutlaşmıştır; Kremlin bu süreci, egemenlik ve ulusal güvenlik söylemi üzerinden meşrulaştırmıştır. Bu bağlamda, bu kopuş sadece hukuki bir durum değil, aynı zamanda siyasi bir strateji olarak okunabilir; devlet, uluslararası insan hakları standartlarını kendi anayasal normları ve milli güvenlik öncelikleri lehine araçsallaştırmakta ve uluslararası yargı otoritesinin bağlayıcılığını sorgulamaktadır.

Rusya'nın "Avrupa kimliği" kavramını reddetmesiyle ilişkilendirilebilecek bu süreç, ülkenin "egemen demokrasi"² ve milli değerler kavramları üzerinden Avrupa'nın normlarına alternatif bir meşruiyet zemini oluşturmaya yol açmıştır (Hakamada, 2007: 4; Alagöz, 2023: 58). Bu aynı zamanda, Rusya'nın demokratik sistemini, kendi tarihine, kültürüne ve ulusal çıkarlarına uygun biçimde tanımlama çabasını ifade eder. Bu doğrultuda

2 Bu kavram, Putin'in Cumhurbaşkanı Birinci Başkan Yardımcısı Vladislav Surkov tarafından, 2005 yılında "*Biz sadece demokrasiden yana değiliz. Rusya Federasyonu'nun egemenliğinden yanayız*" ifadesiyle kullanmıştır. (Horvath, 2011: 20)

Rusya, uluslararası hukuk düzeninin bir parçası olma durumundan ziyade, bu düzeni sorgulayan ve ona karşı kendi alternatifini inşa eden bir aktör olmaya yönelmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sisteminden kopuş, Rusya'nın uluslararası normlara bağlılığını terk etmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu kopuş, iç politikada otoriterleşmenin derinleşmesine yol açmıştır (Ağır & Baharçişek, 2015: 45). Aynı zamanda Rusya, dış politikada daha agresif ve müdahaleci bir tutum benimsemiştir ki Ukrayna işgali de bunun somut örneği olmuştur.

3. 2022 Dönüm Noktası: Avrupa Konseyi'nden Ayrılma ve AİHM Denetiminin Sona Ermesi

2022'de ise Rusya'nın Avrupa insan hakları düzeninden kopuşu resmiyete dökmüştür. Bu yıl, Rusya'nın Avrupa Konseyi'nden fiilen ayrılmasıyla birlikte AİHM denetimine tabiiyeti sona ermiş ve Avrupa insan hakları yapısıyla kurduğu bağ daha da zayıflamıştır. Söz konusu süreç Rusya'nın hem Avrupa kurumlarıyla olan bağlarını hem de uluslararası normatif düzen içindeki konumunu değiştirmiştir.

24 Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik başlattığı askeri saldırı, son yılların en büyük uluslararası çatışmalarından biri olmuştur. Bu müdahale, Ukrayna'nın doğusunda ve güneyinde büyük şehirlerin hedef alındığı, havadan ve karadan yapılan yoğun bombardımanlarla başlamış (UNSC/14803, 2022). ve hala devam etmektedir (Luckhurst, & Mitchell, 2025). Savaş, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne yönelik bir ihlal olmasının yanı sıra, uluslararası güvenlik ve insan hakları açısından ciddi sonuçlar doğurmuştur. Rusya'nın müdahalesi kısa sürede uluslararası toplumda da karşılık bulmuş ve AK ve AİHM ile olan ilişkilerdeki gerilim derinleşmiştir. Zira, AK, üye devletlerin hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan haklarına bağlılıklarını taahhüt ettikleri uluslararası bir yapıdır ("CoE", Human Rights, t.y.) Bu bağlamda, Rusya'nın Ukrayna'yı işgali ve bu süreçte savaş suçları işlendiğine ilişkin iddialar, Rusya'nın Konsey'in temel ilkelerine olan bağlılığını tartışmalı hale getirmiştir.

25 Şubat 2022'de, AK Bakanlar Komitesi, insan hakları konusunda ciddi ihlal ve yükümlülükten saptığı gerekçesiyle Rusya'nın temsil haklarını askıya almıştır ("Resolution of the European Court of Human Rights", 2022). 15 Mart 2022'de ise AK Parlamenter Meclisi, Rusya'nın artık Konsey üyesi olamayacağı yönünde görüş bildirmiştir. Nihayetinde, 16 Mart 2022 tarihli karar ile Rusya'nın AK üyeliği Kuruluş Tüzüğü'nün 8. maddesi³ uyarınca

3 3. madde hükümlerini ciddi biçimde çiğneyen herhangi bir Konsey üyesinin temsil hakları askıya alınabilir ve Bakanlar Komitesi tarafından 7. madde hükümlerine göre çekilmesi istenebilir. Böyle bir üye bu isteğe uymazsa Komite, belirleyebileceği bir tarihten başlayarak bu üyenin Konsey üyeliğinin sona erdiğine karar verebilir ("Statute of the Council of Europe", 1949)

resmi olarak sona ermiştir (CoE, Resolution CM/Res(2022)2). Bu süreçte Rusya, dikkat çekici bir hamle yapmıştır. AK 'de kendi üyeliklerinin askıya alınması ve olası ihraç süreci görüşülürken, Rusya Konsey'e resmi bir tebligat göndererek oylamadan bir gün önce (15 Mart 2022) üyelikten çekilmek istediğini bildirmiştir. Ancak, Konsey gerçekleştirdiği oylama sonucunda Rusya'yı resmen üyelikten çıkarmıştır ("Rusya Avrupa Konseyi'nden Resmen Ayrıldı", 2022). Rusya, bu süreçte, alınan kararın kendi inisiyatifi doğrultusunda alınmış gibi bir izlenim yaratmaya çalışarak stratejik bir adım atmıştır.

AK'nin bu kararı, yalnızca kurumsal bir üyelikten çıkış değil; aynı zamanda Rusya'nın Avrupa insan hakları denetim sistemine karşı farklı bir tutum benimsemesi anlamına da gelmektedir. Söz konusu karar, AK Statüsü'ne dayanılarak alınmış olup, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik saldırılarının yanı sıra, önceki yıllarda AİHM kararlarına karşı sergilediği olumsuz yaklaşımlar ve uluslararası yargı kararlarını iç hukukta tanımama eğilimleri birlikte değerlendirildiğinde, hukuken gerekçelendirilmiş bir adım olarak görülmektedir.

Rusya'nın AK üyeliğinin sona erdirilmesi, AİHS'nin 58/3. maddesi uyarınca⁴, Rusya'nın Sözleşme'den de çekilmesi ve dolayısıyla AİHM yetkisinden ayrılması sonucunu doğurmuştur. 7 Haziran 2022'de Rusya Parlamentosu AİHM'nin ülkedeki yargı yetkisine son veren iki yasa tasarısını kabul etmiş ve Rusya ile Avrupa'nın insan hakları sistemi ile arasındaki bağın kopuşu resmileştirmiştir ("Russian Parliament Votes", 2022). Ancak fiili sonlanmış, Rusya'nın ayrılma talebinin üzerinden altı ay geçmesi ile yani 16 Eylül 2022 tarihiyle gerçekleşmiştir ("Russia Ceases to be Party", 2022). Bu tarihe kadar olası ihlaller için AİHM'nin karar verebilme yetkisi devam etmektedir ("Respondent Governments", 2022).

Rusya'nın AK ve AİHS'den çekilme talebi/ihracı'nın çok boyutlu etkileri olmuştur. Hukuki anlamda, Rusya'nın Avrupa insan hakları sistemine taraf olma statüsünü sona erdirmiştir, Rusya vatandaşları artık AİHM başvuru yapma hakkını kaybetmiştir. Hali hazırda, ihraç sürecinde, mahkeme önünde Rusya aleyhine 17.450 başvuru ve Bakanlar Komitesi'nde bekleyen 2129 karar bulunmaktadır ve bunlar Rusya tarafından henüz tam olarak uygulanmamıştır (Csuri, 2022: 199). Bu durum, hem Rus hukuk sisteminde insan hakları koruma standartlarının zayıflamasına hem de uluslararası yükümlülüklerin uygulanabilirliğinin ciddi biçimde azalmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, Rusya'nın AK ve AİHS'den çekilmesi, hem ulusal

4 Avrupa Konseyi üyeliği sona eren her Yüksek Sözleşmeci Taraf'ın bu Sözleşme'ye de taraf sıfatı da aynı koşullarla sona erer ("AİHS", 58/3: 1950).

hem uluslararası düzlemde insan hakları koruma rejiminde yapısal bir boşluk yaratmış; bireylerin hukuki güvencelerini ve Avrupa'daki ortak insan hakları standartlarını zedeleyen derin etkiler doğurmuştur.

Rusya'nın AK'den çıkışı ve AİHM denetiminden çıkmasını, sadece hukuki değil siyasi anlamda da okumak gereklidir. AK tarihinde ilk kez bir üye devletin ihraç edilmesi (Aral, 2025: 113) ve bunun da Rusya olması sembolik açıdan önemlidir. Bu süreç aynı zamanda Rusya'nın Batı kurumlarından giderek izolasyonunu derinleştirmiş ve Moskova'nın "egemen değerler" söylemiyle alternatif bir siyasi-ideolojik eksen oluşturma çabalarını hızlandırmıştır. Rusya'daki sivil toplumun ve muhalif çevrelerin Avrupa kurumlarıyla temas kanalları kapanmış, insan hakları ve demokrasi alanındaki uluslararası baskı artmıştır. Sonuç olarak, Rusya'nın AK ve AİHS'den çekilme süreci, bir yandan Avrupa insan hakları rejiminin varlık sebebi ve bütünlüğünü koruyan ilkesel bir adım olarak görülürken, diğer yandan Avrupa ile Rusya arasında yeni bir siyasi kutuplaşmanın ve insan hakları rejiminde yapısal bir boşluğun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Özetle, Rusya'nın AK'den çekilme bildirimini yaptığı sırada ihraç sürecinin zaten başlatılmış olması, bu olayın gönüllü bir ayrılıktan çok zorunlu bir dışlanma olduğunu göstermektedir. 2022'de üyeliğin sona ermesi ve AİHS taraflığının kalkması, Rusya'nın Avrupa insan hakları sisteminden hukuki ve siyasi bir kopuşunu simgelemektedir. Ukrayna'ya saldırı, bu sürecin hem gerekçesi hem de hızlandırıcısı olmuştur. Sonuçta Rusya, Avrupa değerler düzeninden tecrit edilmiş, vatandaşları ise AİHM nezdinde uluslararası koruma hakkını kaybetmiştir.

4. Rusya'nın BM İnsan Hakları Sistemi ile İlişkisi (2022–2025)

Rusya, Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesi sonrasında, Avrupa insan hakları sistemiyle yaşadığı kopuşun ardından BM İnsan Hakları Konseyi (İHK) ile ilişkilerinde de kopuş ve dışlanma süreci başlamıştır. Bu bağlamda, 7 Nisan 2022 tarihli BM Genel Kurulu kararında, "Ukrayna'daki insan hakları krizine ve Rusya'nın ağır ihlallerine ilişkin endişelerini ifade eder, Birleşmiş Milletler'in açıklamalarını kabul eder ve 26 Mart 2022 tarihli izleme raporunu göz önünde bulundurur" ifadesiyle, Rusya'nın BM İnsan Hakları Konseyi üyelik haklarının askıya alınmasına karar verilmiştir (A/RES/ES-11/3, 2022).

Bu karar, Rusya'nın yalnızca Avrupa merkezli insan hakları mekanizmalarından çıkarılmakla kalmadığını, aynı zamanda küresel insan hakları sistemi içinde BM ile olan ilişkilerinin de önemli bir dönüşüm geçirdiğini ortaya koymaktadır. BM İHK üyeliğinin askıya alınmasıyla

Rusya, önceden sahip olduğu katılımcı aktör konumunu kaybetmiş; daha çok denetim baskısına maruz kalan ve diplomatik manevra alanları sınırlı bir pozisyona evrilmiştir.

BM'nin bu kararının ardından Rusya BM Daimi Temsilci Yardımcısı Gennady Kuzmin "Rusya Federasyonu'nun BM İnsan Hakları Konseyi üyeliğinin askıya alınmasına ilişkin Genel Kurul kararını, bağımsız iç ve dış politikalar yürüten egemen bir BM üye devletine yönelik açık bir cezalandırma niteliğinde, gayrimeşru ve siyasi bir adım olarak değerlendirmektedir." Diyerek karardan duyulan rahatsızlığı dile getirmiştir ("Statement by Deputy", 2022).

Rusya ile ilgili bu gelişmelerin akabinde, BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) tarafından, Ekim 2022'de Rusya'daki insan hakları durumuna ilişkin özel raportör atamıştır (A/HRC/RES/51/25, 2022). Mariana Katzarova tarafından yürütülen bu görev kapsamında hazırlanan 2023 tarihli rapor, ülke genelinde muhalefet, basın özgürlüğü ve barışçıl toplumsal muhalefet üzerindeki baskıların arttığını belgelemekte ve devletin bu mekanizmalarla iş birliğini reddettiğini vurgulamıştır ("Human Rights in Russia", 2023).

Rusya yönetimi, uluslararası insan hakları sistemine yönelik eleştirilerini "egemenliğe saldırı" ve "Batı merkezli normlara dayalı baskı" söylemleriyle yapılandırmıştır. Bu bakımdan, Rusya'nın tepkisi sadece hukuki değil, aynı zamanda ideolojik bir yön taşımaktadır ve devletin insan hakları rejiminde konumunu yeniden tanımlama çabası olarak yorumlanabilir. Rusya, askıya alma kararı sonrası yeniden BMİHK üyeliği için girişimde bulunmuş ancak 2023'te yapılan oylamada başarısız olmuştur ("Rusya'dan ihraç edildiği", 2023). Bu durum, devletin BM insan hakları sistemine geri dönemediğini ve çok taraflı platformlarda sınırlı katılım ile izole bir konum kazandığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, Rusya uluslararası insan haklarında denetim ve normatif süreçlerde yalnızlaşmıştır.

Sonuç olarak, 2022 sonrası döneminde Rusya'nın BM insan hakları sistemiyle ilişkisi, uluslararası hukuki normlar ve siyasi dengeler açısından ciddi bir kırılmayı göstermektedir. Genel Kurul kararları ve İnsan Hakları Konseyi üyeliğinin askıya alınması, Rusya'nın sınırlı bir aktör konumuna düşmesine yol açarken, OHCHR ve özel raportörlerin raporları devletin iç insan hakları uygulamalarındaki ihlalleri belgeleyerek uluslararası denetimin güçlendiğini ortaya koymuştur. Rusya'nın egemenlik ve Batı karşıtlığı söylemleri ise yalnızca hukuki süreçlere tepki değil, aynı zamanda ideolojik bir direniş stratejisi olarak okunabilir. Tüm bu gelişmeler, devletin BM insan

hakları mekanizmalarına katılımını sınırlamış ve uluslararası platformlarda izolasyonunu derinleştirmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Rusya'nın AK ve AİHM ile ilişkilerinin evrimi, yalnızca bir devletin uluslararası örgütlerle bağının zayıflaması değil; aynı zamanda uluslararası insan hakları hukukunun sınırları ile devlet egemenliği anlayışı arasındaki gerilimin bir tezahürü olmuştur. 1996'da AK'ye katılım, Rusya açısından uluslararası toplumla yeniden bütünleşme iradesinin sembolü iken; 2022'deki ayrılış, bu entegrasyonun hem siyasal hem hukuki düzlemde başarısızlığını temsil etmiştir. Kırım'ın ilhakı ve ardından gelen Ukrayna müdahalesi, Rusya'nın Avrupa merkezli insan hakları sistemiyle bağlarını zayıflatmış ve bu sisteme yönelik meşruiyet tartışmalarını artırmıştır. 1996–2014 döneminde Rusya'nın AK'ye katılımı, ilk bakışta bir “Avrupahılaşma” süreci olarak görülmüş olsa da, bu süreç derin bir dönüşümden çok, uluslararası alanda meşruiyet kazanma çabasıyla sınırlı kalmıştır. Çeçenistan savaşlarında yaşanan ağır insan hakları ihlalleri, AİHM kararlarının uygulanmaması ve devletin “egemenlik” anlayışını insan haklarının önüne koyan tutumu, Rusya'nın Avrupa kurumlarındaki varlığını sembolik bir üyelik düzeyine indirgemıştır.

2014 sonrası dönemde Kırım'ın ilhakı, Rusya'nın Avrupa değer sistemiyle olan kurumsal ve hukuki bağlarını koparan bir dönüm noktası olmuştur. AK ve AİHM'in tepkileri hukuki çerçevede anlamlı olsa da, Rusya bu mekanizmaları kendi ulusal egemenlik ve anayasal önceliklerini gerekçe göstererek tanımamıştır. Rusya'nın AİHM kararlarını reddetmesi, Avrupa hukukunun üstünlüğünü sorgulayan bir stratejiye işaret etmiş; bu tutum yalnızca kendi iç hukuk düzenini şekillendirmekle kalmamış, aynı zamanda Avrupa'daki insan hakları rejiminin etkinliğini ve sınırlarını da tartışmaya açmıştır. Bu bağlamda Rusya örneği, uluslararası hukukta hukuki bağlayıcılık ile devletlerin uygulama tercihleri arasındaki gerilimi somut bir biçimde ortaya koymaktadır.

2022'de Rusya'nın AK'den ihracı, onu sadece kurumsal olarak değil, kimlik açısından da Avrupa'dan uzaklaştırmıştır. Bu durum Avrupa insan hakları sistemi için iki yönlü bir anlam taşır: Bir yandan Konsey, kendi normlarını korumak adına ilkeli bir adım atmıştır; diğer yandan ise Avrupa'nın insan hakları anlayışının kapsayıcılığının sınırlarını göstermiştir. Zira, bir devletin sistem dışına itilmesi, insan hakları ihlallerini azaltmak yerine, uluslararası denetimin kaybolmasına ve mağdurların hukuki başvuru yollarının kapanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle Rusya'nın ihracı, sistemin

meşruiyetini koruma çabası ile evrenselliğin pratikte daralması arasındaki çelişkiyi ortaya koymaktadır.

BM sisteminde yaşanan gelişmeler ise, Rusya'nın Avrupa'daki kopuşunun küresel düzeydeki yansımalarını göstermiştir. BM Genel Kurulu ve İnsan Hakları Konseyi kararları, Rusya'nın uluslararası itibar kaybını ortaya koyarken; özel raportör raporları, ihlallerin sistematik olduğunu göstermektedir. Ancak BM, Güvenlik Konseyi'ndeki güç dengeleri nedeniyle yaptırım uygulamakta sınırlı kalmakta ve bu da daimi üyelerin hesap verebilirliğini zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak, Rusya örneği hem bir devletin izolasyonunu hem de uluslararası insan hakları sisteminin yapısal sınırlarını gözler önüne sermektedir.

“Bir Kopuşun Hikâyesi” iki açıdan okunabilir. Birincisi, Rusya'nın uluslararası insan hakları normlarından uzaklaşması ve bu süreçte hem Avrupa hem de küresel sistemle olan ilişkilerinin kopuşunun siyasi ve hukuki boyutlarıdır. İkincisi ise, bu olayın, uluslararası insan hakları düzeninin etkinliği ve sınırlılıklarını ortaya koyan yapısal bir kriz örneği olarak değerlendirilmesidir. Rusya örneği, sadece bir devletin uluslararası normlardan uzaklaşmasını göstermiyor; aynı zamanda insan hakları ve uluslararası hukukun, büyük güçlerin siyaseti karşısında ne kadar kırılgan olduğunu da ortaya koyuyor. Rusya'nın egemenlik vurgusu ve kendi değerlerini öne çıkarması, insan haklarının evrenselliğinin pratikte ne kadar sınındığını ve uluslararası sistemin krizini açıkça gösteriyor.

Geleceğe bakıldığında, Rusya'nın yeniden Avrupa insan hakları sistemine entegre olup olamayacağı sorusu açık kalmakla birlikte, mevcut eğilimler ülkenin “egemen değerler” söylemi etrafında kendi alternatif düzenini inşa etmeye yöneldiğini göstermektedir. Sonuç olarak, Rusya'nın Avrupa ve BM insan hakları sistemlerinden uzaklaşması, uluslararası insan haklarının evrenselliğine ciddi bir meydan okuma oluşturmuştur. Avrupa kurumları ilkeler düzeyinde tutarlı olsa da pratikte sınırlı etkiye sahip olmuştur. BM sistemi ise tepkilerini yaptırımlara dönüştürememiştir. Rusya örneği, uluslararası insan hakları rejiminin evrenselliğinin, güç dengeleri ve siyasal çıkarlarla ne ölçüde sınırlı olduğunu göstermesi bakımından önemli bir ders niteliğindedir; bu durum, evrensel ilkelerin siyasal rekabetin aracı haline gelmesinin yalnızca belirli devletleri değil, tüm uluslararası toplumun ortak değerlerini de tehdit ettiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Ağır, O. & Baharçipek, A. (2015). Rusya Federasyonu'nda Demokrasinin Yerleş(e)memesinin Nedenleri. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(1), 45-63.
- Alagöz, Ç. (2023). Rusya'da Egemen Demokrasi Söylemine Hukuksal ve Siyasal Bir Bakış. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(2), 57-66
- Amnesty International. (2020). Russia: New 'Foreign Agents' Bill Further Erodes Freedom of Expression and Association. <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2020/11/russia-new-foreign-agents-bill-further-erodes-freedom-of-expression-and-association/>
- apnews. (2023). Human Rights in Russia Have 'Significantly' Worse-
ned Since Ukraine War Began, UN-Backed Expert Says". <https://apnews.com/article/russia-human-rights-council-ukraine-e240c-207035b391795302175cc7013b5>
- Aral, I. (2025). Russia's Expulsion: The Council of Europe as the Guardian of European Imperialism. *Leiden Journal of International Law* 38, 113-130 <https://doi.org/10.1017/S0922156524000669>
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi. (1950). https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_tur
- Birleşmiş Milletler Genel Kurul. A/RES/68/262, 2014. <https://docs.un.org/en/A/Res/68/262>
- Bowring, B. (2000). Russia's Accession to the Council of Europe and Human Rights: Four Years on. *Helsinki Monitor*, 11(3), 53-72. <https://doi.org/10.1163/157181400X00328>
- Brummer, K. (2024). The Council of Europe, Russia, and the Future of European Cooperation: any Lessons to be Learned from the Past?. *International Politics*, 61, 258-278. <https://doi.org/10.1057/s41311-024-00557-w>
- Busygina, I. & Kahn, J. (2020). Russia, the Council of Europe and "Ruxit," or Why Non-Democratic Illiberal Regimes Join International Organizations. *Problems of Post-Communism*, 67(1), 64-77, <https://doi.org/10.1080/10758216.2019.1660186>
- Casier, T. (2018). A Classic Dilemma: Russia's Threat to Withdraw from the Council of Europe. Heinrich Böll Stiftung. <https://eu.boell.org/en/2018/02/21/classic-dilemma-russias-threat-withdraw-council-europe?utm>
- Council of Europe, Directorate General, Human Rights and Rule of Law. Human Rights. <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/conference-of-the-council-of-europe-justice-ministers>
- Council of Europe, Parliamentary Assembly, Resolution 2034 (2015). https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/dru/dv/dru_20151015_02b/dru_20151015_02ben.pdf?utm

- Council of Europe, Resolution 96(2), 1996. <https://rm.coe.int/090000168062e4fa>
- Council of Europe. (1949). Statute of the Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=001>
- Council of Europe. (1950). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=005>
- Council of Europe. (2021). Committee on Legal Affairs and Human Rights. The Arrest and Detention of Alexei Navalny. The arrest and detention of Alexei Navalny. Doc. 15270. <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=29161>
- Council of Europe. (2022). Russia Ceases to be Party to the European Convention on Human Rights. <https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights?utm>
- Council of Europe. Resolution CM/Res(2022)2. <https://rm.coe.int/0900001680a5ed96?utm>
- Csuri, A. (2022). Russian Federation Ceased to Be a Party to the ECHR. EUCRIM. The European Criminal Law Associations' Forum. 2022/3. https://eucrim.eu/media/issue/pdf/eucrim_issue_2022-03.pdf#page=37
- dw.com. (2020). Russia: Putin Signs 'Foreign Agent' Law. <https://www.dw.com/en/russia-putin-expands-foreign-agent-law-to-target-individuals/a-56095483?utm>
- dw.com. (2022, 15 Mart). Rusya Avrupa Konseyi'nden Resmen Ayrıldı. <https://www.dw.com/tr/rusya-avrupa-konseyinden-resmen-ayr%C4%B1ld%C4%B1/a-61137487>
- Erlanger, S. (2019). Council of Europe Restores Russia's Voting Rights. <https://www.nytimes.com/2019/06/25/world/europe/council-of-europe-russia-crimea.html>
- euronews. (2023). Rusya'dan İhraç Edildiği BM İnsan Hakları Konseyi'ne Yeniden Katılmak İçin Kampanya. <https://tr.euronews.com/2023/09/26/rusyadan-ihrac-edildigi-bm-insan-haklari-konseyine-yeniden-katilmak-icin-kampanya>
- European Court of Human Rights. (2005). Case of Khashiyev and Akayeva v. Russia, 2005, Applications nos. 57942/00 and 57945/00. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-68419%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-68419%22]})
- European Court of Human Rights. (2007). Case of Baysayeva v. Russia. Application no. 74237/01. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-80025%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-80025%22]})
- European Court of Human Rights. (2007). Case of Musayev and Others v. Russia. Applications nos. 57941/00, 58699/00 and 60403/00. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-81908%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-81908%22]})

- European Court of Human Rights. (2018). Case of Murtazaliyeva v. Russia, 2018, Application no. 36658/05. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-187932%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-187932%22]})
- European Court of Human Rights. (2022). Resolution of the European Court of Human Rights on the Consequences of the Cessation of Membership of the Russian Federation to the Council of Europe in light of Article 58 of the European Convention on Human Rights. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Resolution_ECHR_cessation_membership_Russia_CoE_ENG?utm
- European Court of Human Rights. (2022). Respondent Governments. <https://www.echr.coe.int/respondent-governments?utm>
- European Court of Human Rights. (2022). Russia. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/cp_russia_eng?utm
- European Court of Human Rights. <https://www.echr.coe.int/>
- European Parliament. (2016). Think Tank-Human Rights in Russia. https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI%282016%29589768?utm
- Evangelista, M. (2002). *The Chechen Wars: Will Russia Go the Way of the Soviet Union?*. Washington, D.C. : Brookings Institution Press
- Gedik, Ö. & Serdaliyeva, A. (2022). Rusya Federasyonu Anayasası'nda 2020 Yılında "Federal Devlet" Başlığı Altında Yapılan Değişikliklerden Hareketle Federal Yapının İncelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 10(2), 783-818.
- Hakamada, S. (2007). The Crisis of National Identity and 'Sovereign-Democracy' in Russia. *Russian and East European Studies*. 36: 3-16. <https://doi.org/10.5823/jarees.2007.3>
- Horvath, R. (2011). Putin's 'Preventive Counter-Revolution': Post-Soviet Authoritarianism and the Spectre of Velvet Revolution. *Europe-Asia Studies*, 63(1), 1-25. <https://doi.org/0.1080/09668136.2011.53429>
- Human Rights Watch. (1997). Russian Federation, A Review of the Compliance of the Russian Federation with Council of Europe Commitments and Other Human Rights Obligations on the First Anniversary of its Accession to the Council of Europe. https://www.hrw.org/legacy/reports/1997/rusfed/Russia.htm?utm_source
- Human Rights Watch. (2016). Russia-Event of 2015. <https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/russia?utm>
- independent.com. (2022). Avrupa Konseyi, Rusya'nın Temsil Hakkını Askıya Aldı. (2022). <https://www.indyturk.com/node/477161/d%C3%BCnya/avrupa-konseyi-rusyan%C4%B1n-temsil-hakk%C4%B1n%C4%B1-ask%C4%B1ya-ald%C4%B1>

- Janis, M. (1997). Russia and the 'Legality' of Strasbourg Law, *European Journal of International Law*, 8(1): 93–99, <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.ejil.a015564>
- Luckhurst, T. & Mitchell, O. (2025). Russian Drone Slams into Block of Flats in Deadly Wave of Strikes Across Kyiv. <https://www.bbc.com/news/articles/cn4jn94gyllo>
- Parliamentary Assembly. (1996). Russia's Request For Membership of the Council of Europe. https://pace.coe.int/en/files/13932/html?utm_source
- Permanent Mission of the Russian Federation to the United Nations. (2022). Statement by Deputy Permanent Representative Gennady Kuzmin after adoption of UNGA resolution on suspension of the rights of membership of the Russian Federation in the Human Rights Council. https://russiaun.ru/en/news/k_070422?utm
- President of Russia Official Web Site. (2014). Address by President of the Russian Federation. <http://en.special.kremlin.ru/events/president/news/20603>
- reuters.com. (2022). Russian Parliament Votes to Break with European Court of Human Rights. (June 7, 2022). <https://www.reuters.com/world/europe/russian-parliament-votes-exit-european-court-human-rights-2022-06-07/>
- Roth, A. (2021). Alexei Navalny: 1,000 Arrested after Protests over Jailing of Russian Opposition Leader. <https://www.theguardian.com/world/2021/feb/02/russian-opposition-leader-alexei-navalny-jailed>
- Sherwin, E. (2019). Putin: Sanctions Hurt Europe more than Russia. <https://www.dw.com/en/vladimir-putin-sanctions-hurt-europe-more-than-russia/a-49277071>
- Smirnova, M. (2015). Russian Constitutional Court Affirms Russian Constitution's Supremacy over ECtHR Decisions. <https://ukconstitutional-law.org/2015/07/17/maria-smirnova-russian-constitutional-court-affirms-russian-constitutions-supremacy-over-ecthr-decisions/?utm>
- United Nation Security Council. 8974th Meeting. SC/14803, 2022. <https://press.un.org/en/2022/sc14803.doc.htm>
- United Nations General Assembly. A/HRC/RES/51/25, 2022. <https://docs.un.org/en/A/HRC/RES/51/25>
- United Nations General Assembly. A/RES/ES-11/3, 2022. <https://docs.un.org/en/a/res/es-11/3>
- United Nations Human Rights Council. (2003). Amnesty International Report - Russian Federation. <https://www.refworld.org/reference/annualreport/amnesty/2003/en/92735?utm>
- Zaslavskaya, N. & Averre, D. (2018). EU-Russia Political and Security Cooperation: Major Research Trends. *Journal of Contemporary European Studies*, 27(2), 147–158. <https://doi.org/10.1080/14782804.2018.1534726>

İnsan Hakları ve İnsani Güvenlik Perspektifinden Rusya-Ukrayna Krizi

Hilal Zorba Bayraktar¹

Özet

Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra ortaya çıkan yeni çok kutuplu uluslararası sistem, uzunca bir süre boyunca ABD ve Batı hegemonyası altında kalmıştır. Ancak akıllardaki büyük Sovyet mirasının hala taze olduğu ve Rusya'nın tekrar eski günlerine dönme isteği ile politikalar ürettiği kısa zaman içerisinde anlaşılmıştır. Şüphesiz ki liderlerin de bu süreçte büyük bir etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle Sovyetler Birliği yıkıldıktan sonra bağımsızlığını ilan eden devletlerin hafızalarındaki “Sovyet tehdidi” de varlığını sürdürmektedir. Nitekim öncelikle Gürcistan ve daha sonra Ukrayna’da başlayan işgallerin, Ukrayna’da artık savaşa dönüşmesiyle Rusya dış politika hedeflerini net bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Bu çalışmada, 2022 yılında resmen savaşa dönüşen Rusya-Ukrayna krizi insani güvenlik perspektifiyle incelenirken, insan haklarının özellikle savaş döneminde sahip olduğu önem ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Böylece insancıl hukuk kurallarına en çok da kriz ve savaş dönemlerinde duyulan ihtiyaç net bir şekilde gösterilmiş olacaktır. Burada çatışma ve savaş ortamlarında insan güvenliğinin nasıl ele alındığı ve özellikle insan hakları ihlallerinin önüne geçilip geçilemediği sorgulanmıştır. Nitel araştırma yöntemleriyle gerçekleştirilen bu çalışmada, literatür taraması ile elde edilen veriler doküman analizi yoluyla incelenmiştir. Sonuç olarak, Rusya-Ukrayna savaşı ile ilgili pek çok çalışmanın geleneksel güvenlik anlayışı çerçevesinde ele alınarak Ukrayna’nın ulusal güvenliği seviyesinde değerlendirildiği görülmüştür. Ancak bu savaş aynı zamanda bir insani krizdir ve insancıl hukuk bağlamında ciddi insan hakları ihlallerinin yaşandığı da ortadadır. Bu nedenle Rusya’nın Ukrayna’daki insan hakları ihlalleri daha çok dile getirilerek, iki ülke arasındaki savaşın insani kriz boyutu ortaya koyulmalı ve uluslararası toplumun bu konudaki girişimlerini arttırması sağlanmalıdır.

1 Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İİBF/Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, hilalzorba@gmail.com, 0000-0003-4401-2532.

1. Giriş

Rusya'nın yayılmacı ve saldırgan dış politikası, Gürcistan'ın ve Kırım'ın ilhakı ile kendisini göstermiş ve bu durum bütün eski Sovyet Bloğu ülkelerinde bir endişe yaratmaya yetmiştir. Başlarda bölgesel bir anlaşmazlık ya da çatışma olarak görülen bu olaylar, zamanla uluslararası nitelik kazanırken özellikle Avrupa Birliği üyesi ülkelerin birbirine kenetlenmesine neden olmuştur. Avrupa içerisinde görülmemiş boyutta bir dayanışma ağı yaratan Rusya-Ukrayna krizi, uluslararası sistemde Rusya'nın yalnızlaştırılması ve cezalandırılmasını da beraberinde getirmiştir. Ancak tabi ki bu cezalandırma yöntemlerinin ne derece başarıya ulaştığı ise tartışma konusudur. Rusya'nın saldırganlığını durdurmak adına birtakım önlemler alınmaya çalışılırken, Avrupa ülkeleri ve Rusya arasındaki ipler iyice gerilmiş ve bu durum özellikle enerji alanında bir kriz yaşanmasına neden olmuştur.

Her savaşın ya da çatışmanın elbette ki mağdur bir tarafı da bulunmaktadır. Şüphesiz çoğunlukla masum siviller bu süreçten en çok zarar gören kitleyi oluşturmaktadır. Bu nedenle Rusya-Ukrayna Savaşı bu çalışmada geleneksel güvenlik anlayışı çerçevesinin dışına çıkarılarak, insani güvenlik bazında incelenecek ve özellikle Rusya'nın haklı ve meşru bir gerekçe olmaksızın başlattığı bu çatışmalar sonucunda yaşanan insan hakları ihlalleri ortaya koyulacaktır. Bu durum iki ülke arasındaki savaşın uluslararası hukuk açısından durumunu sorgulamaya açarken; konunun yalnızca ulusal güvenlik perspektifine hapsedilmesinin de önüne geçecektir. Literatürde Rusya-Ukrayna krizini geleneksel güvenlik anlayışı ile yalnızca birbiriyle askeri olarak çatışan iki ülke çerçevesinde ele alan pek çok çalışma bulunmaktadır. Buna ek olarak özellikle bu krizi enerji bağlamında, Avrupa ve ABD'nin müdahil oluşuyla analiz eden çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak bütün bu yaklaşımlar bu savaştan etkilenen en büyük kitleyi yani "insanları" ve onların maruz kaldığı insan hakları ihlallerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle insani güvenlik anlayışına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın kavramsal çerçevesini insani güvenlik anlayışı ve insan hakları kavramları oluşturacaktır. Daha sonra Rusya-Ukrayna krizinin ortaya çıkışı ve savaşa dönüşme süreci anlatılacak ve son olarak da Rusya'nın Ukrayna'daki insan hakları ihlalleri insani güvenlik perspektifinden analiz edilecektir. Bu sayede çalışmanın araştırma sorusunu da oluşturan, çatışma ve savaş ortamlarında insan güvenliği kavramı nasıl ele alınmaktadır? ve insan hakları ihlallerinin önüne geçmek mümkün müdür? sorularına da yanıt verilmiş olacaktır.

Sonuç olarak, iki ülke arasında 2014 yılında başlayıp 2022 yılında savaşa dönüşen bu kriz yalnızca bir güç mücadelesi veya Rusya'nın dış

politika hedefleri ile açıklanamaz; aynı zamanda büyük çapta bir insani krize neden olduğu belirtilmelidir. Nitekim bu durum hem Ukrayna içerisinde yerinden edilmiş insanlar yaratmış, hem de sınır ötesi göçler yaşanmasına neden olmuştur. Doğal olarak bu durum ciddi insan hakları ihlallerinin de yaşanmasıyla birlikte Rusya-Ukrayna krizinin “İnsani Kriz” olarak adlandırılmasını sağlamıştır.

2. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada kavramsal çerçeve olarak insani güvenlik anlayışı ve insan hakları kullanılacak ve böylece geleneksel güvenlik anlayışının ötesine geçerek zamanın da ruhuna uygun bir şekilde Rusya-Ukrayna savaşının aslında bir insani kriz olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

2.1. İnsani Güvenlik

Uluslararası ilişkiler alanında eleştirel teorisyenlerin katkılarıyla Soğuk Savaş'ın son dönemlerinde yeni güvenlik anlayışının ortaya çıktığı ve bu sayede güvenlik kavramının ele aldığı alanın bir genişleme yaşandığı bilinmektedir.

Geleneksel güvenlik anlayışı aslında uzunca bir dönem uluslararası sistemdeki hakimiyetini korumuştur; ancak zamanla küreselleşmenin de etkisi ile pek çok alanda yaşanan değişimin güvenlik kavramını ve onu oluşturan tehdit ve tehlike gibi diğer kavramları da etkilediği görülmüştür. Aslında burada Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve küreselleşmenin de etkisi ile ortaya çıkan yeni tehdit alanlarının oldukça büyük etkisi bulunmaktadır. Üstelik bu yeni tehditler yapısı itibarıyla çok çeşitli olduğundan bununla mücadele için de hibrit yöntemler gerekmektedir (Zorba Bayraktar ve Ak, 2023, s.64). Böylece güvenlik kavramını askeri alandan çıkartarak, daha geniş kapsamlı bir şekilde ele alan ve özellikle birey ve insan güvenliğini temele alan yeni güvenlik anlayışı ortaya çıkmıştır. İnsan güvenliği kavramı, 1994 yılında yayınlanan BM Kalkınma Raporuyla birlikte uluslararası sistemde kullanılmaya başlanmıştır. Bu raporda geniş bir şekilde tanımlanan insani güvenlik, iki ayrı boyuta vurgu yapmaktadır. İlk olarak açlık, hastalık ve baskı gibi kronik tehditlere karşı güvende olmak belirtilirken; ikinci olarak evde, iş yerinde veya diğer topluluklarda yani günlük hayatta ortaya çıkabilecek ani ve zarar verici aksaklıklardan korunmak şeklinde bir tanım yapılmaktadır (UNDP, 1994, s.23). Raporda insan güvenliği kavramının daha çok insan yaşamı ve onuruyla ilgili endişe taşıdığından bahsedilmektedir. Evrensel olarak ele alınan insan güvenliği, insan merkezli bir yaklaşım ortaya çıkartmakta ve bu herhangi bir yerdeki bütün insanları ilgilendirmektedir. BM, insani

güvenliğin yedi temel güvenlik boyutunu da içerisinde barındırdığını belirtmektedir. Bunlar (UNDP, 1994, ss.24-25):

1. Ekonomi Güvenliği,
2. Gıda Güvenliği,
3. Sağlık Güvenliği,
4. Çevre Güvenliği,
5. Bireysel Güvenlik,
6. Toplum Güvenliği,
7. Politik Güvenlik.

Dünya üzerinde herhangi bir yerde insan güvenliğinin tehlikede olması, nerede olduğu fark etmeksizin bütün insanları etkilemektedir. Gelecek yüzyılda insan güvenliğine tehdit olarak görülen durumlar bu raporda şöyle sıralanmıştır (UNDP, 1994, s.34):

1. Kontrolsüz nüfus artışı,
2. Ekonomik fırsatlardaki eşitsizlik,
3. Aşırı uluslararası göç,
4. Çevresel bozulma,
5. Uyuşturucu üretimi ve kaçakçılığı,
6. Uluslararası terörizm.

Kontrolsüz nüfus artışı ve ülkeler arasında yaşanan ekonomik manadaki eşitsizlikler beraber değerlendirildiğinde, uluslararası göç hareketlerinin ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler bu göçe kaynaklık etmektedir. Nitekim bu rapordan da görüleceği üzere göç hareketleri insani güvenliğe bir tehdit olarak konumlandırılmaktadır.

İnsani güvenlik, aslında hayatın temelini oluşturan özgürlüklerin korunması ve bu şekilde bütün insanların özgürlüğünü güvence altına almak için insanların hayatlarını korumak anlamına gelmektedir (Commission on Human Security, 2003, s.4). İnsan güvenliği, devlet güvenliğini tamamlar, insan haklarını geliştirir ve insani gelişmeyi güçlendirir. Devlet güvenliği ve insan güvenliği aslında sıkı sıkıya bağlıdır ve biri olmadan diğeri sağlamamak çok mümkün değildir. İnsani güvenliğe yönelik tehditler oldukça farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle insani güvenliğin geniş ya da dar olarak tanımlandığını görmekteyiz. Korkulardan özgürlük (freedom from fear) ve isteklerden özgürlük (freedom from want) kavramları da bu

tanımlama farkını belirtmek için kullanılmaktadır (Commissssion on Human Security, 2003).

İnsan haklarıyla sıkı bir bağlantıya sahip olan insani güvenlik kavramı özellikle Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde gündem maddesi haline gelmeye başlamıştır. Kanada ve Norveç bu yeni durumun öncüleri olarak, 1996 yılında başlattıkları Ottawa Süreci'yle kara mayınlarının insanlara verdiği zararı ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Bu nedenle de insani güvenlik kavramı ve koruma sorumluluğu (responsibility to protection) ilkelerinin ortaya çıkması Ottawa Süreci'ne dayandırılmaktadır (Axworthy, 2016, s.305). İnsani güvenlik söyleminin uluslararası manada bir zemin kazanmasını sağlayan bu süreç olmakla birlikte, NATO'nun 1999 yılındaki Kosova müdahalesiyle kavram uluslararası toplum tarafından kabul görmüştür.

Koruma sorumluluğu kavramı da, insani güvenlik anlayışıyla yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır. Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (International Commission on Intervention and State Severeignty) tarafından 2001 yılında yayınlanan “koruma sorumluluğu” raporuyla insani müdahale, insan güvenliği ve koruma sorumluluğu hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Koruma sorumluluğu prensibinin sınırları bu raporda iki aşamalı olarak çizilmiştir. İlk olarak bir devletin halkının korunmasının sorumluluğu o devletin kendisine aittir. İkinci olarak bir halk iç savaş, ayaklanma, baskı veyahut başarısız devletler yüzünden herhangi bir zarar görecektse olursa ve orada egemenlik sahibi olan devlet bu durumu engellemek konusunda isteksiz ya da aciz durumdaysa o zaman uluslararası koruma sorumluluğu devreye girmektedir (ICISS, 2001, s.11). Yani sivil halka yönelik herhangi bir saldırı durumunda devlet veya bölgesel otoriteler, insanların temel güvenlik ihtiyacını karşılayamadıklarında koruma sorumluluğu bir üst otorite olan uluslararası düzeye intikal edecektir (Griffiths vd., 2013, s.153).

2.2. İnsan Hakları

İnsanın sadece insan olduğu için hayatını haysiyetli bir şekilde sürdürmesini sağlayacak haklara sahip olması en genel anlamda insan hakları kavramının temelini oluşturmaktadır. Tarihsel olarak gelişimi düşünüldüğünde insan hakları kavramının öncelikle devletler içerisinde gelişme imkânı bulduğu sonrasında da uluslararası düzlemde kendisine yer edindiği görülmektedir.

Uluslararası manada insan haklarının gelişmesi BM'nin kuruluşu ile birlikte gerçekleşmiştir. Öyle ki insan hakları BM'nin gerçekleştirmek istediği temel amaçlar arasında yer almaktadır. Buna ek olarak üç ayrı evrensel insan

hakları belgesi bulunmakta ve bunlar Uluslararası İnsan Hakları Manzumesi adını almaktadır. Bunlardan birinci İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, ikincisi Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve sonuncusu ise İktisadi, Toplumsal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'dir (Çağırın, 2011).10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi uyarınca insanların sahip olduğu temel hak ve hürriyetler tanımlanmıştır. Her ne kadar bağlayıcı bir statüsü bulunmasa bile, uluslararası insan hakları hukukunun temel referans belgesidir. Nihayetinde insan haklarıyla ilgili bir durum söz konusu olduğunda danışılan baş ucu kitabı muamelesi görmektedir. Her bir maddesi kendi içerisinde çokça önemli olmakla birlikte, özellikle 14. Madde çerçevesinde sağlanan “sığınma hakkı” bu çalışma içinde oldukça önemlidir. Bu maddeye göre “Herkesin zulüm karşısında başka ülkelere sığınma ve bu ülkelerde sığınma imkanlarından yararlanma hakkı vardır.” (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948). Zulümden kaçma hakkı çerçevesinde milyonlarca Ukraynalı hem ülke içerisinde yer değiştirmiş, hem de diğer ülkelere sığınmak durumunda kalmıştır. Nitekim İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin bahsettiği bu sığınma hakkı, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi'ne de kaynaklık etmiştir.

Sonuç olarak bugün hala İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi savaşı ve çatışma ortamlarında temel alınarak insancıl hukuk kuralları işletilmeye çalışılmaktadır.

3. Rusya-Ukrayna Krizi

Rusya'nın son dönemde takip ettiği görece saldırgan olarak niteleyebileceğimiz dış politika anlayışı yalnızca bölgesel değil aynı zamanda küresel olarak da bir tehdit oluşturmaktadır. 2008 yılında Gürcistan'ın Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinin işgaliyle başlayıp, 2014 yılında Kırım'ın işgaliyle devam eden ve son olarak 2022 yılında Ukrayna savaşına giden süreçte bölgesel güvenlik dengeleri de sarsılmıştır. Bununla birlikte Rusya tıpkı Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi uluslararası sistemin devamlılığı ve huzuru içinde sorun teşkil etmektedir.

SSCB yıkılana kadar oldukça yakın ilişkilere sahip olan Rusya ve Ukrayna ortak bir tarihi geçmişe ve kültürel bağlara sahip olmuştur. SSCB sonrası bağımsızlığını kazanan devletlerden biri olan Ukrayna, her zaman Rusya'nın etki alanında olmuştur. Bu nedenle Ukrayna'nın dış politikasını belirleme konusunda zaman zaman kararsız kaldığı görülmektedir, çünkü ülkenin doğusu ve batısı arasında bölünmüş bir siyasi yapı mevcuttur (Çelik, 2022, s.526). Aslında Bosna ve Kosova krizlerinde gördüğümüz durum burada da yaşanmaktadır. Ülkenin doğusunda çoğunlukla Rusça konuşan Ruslar

yaşarken, batısında ise Ukraynalılar yaşamaktadır. Doğal olarak bu durum ülkenin dış politika tercihini de etkilemektedir. Doğuda yaşayan halk daha Rusya yanlısı bir dış politika yürütülmesini isterken, batıda yaşayanlar Batı ve Avrupa yanlısı bir dış politika yürütülmesini istemektedir. Aslında 2004 yılına kadar her iki tarafında istekleri göz önünde bulundurularak bir denge politikası takip edilmiştir. Ancak 2004 yılında patlak veren ‘Turuncu Devrim’ ile birlikte bu denge bozulmuş ve ülke daha çok Batı yanlısı bir politika izlemeye başlamıştır. Burada Batı ile yakınlaşmak için atılması gereken adımlar zamanında atılmadığından ve özellikle AB’nin Ukrayna ile ilişkilerini ağırdan alması, 2010 seçimlerinde Rusya yanlısı Viktor Yanukoviç’in devlet başkanı olarak seçilmesine neden olmuştur (Sarı, 2022). Sonuç olarak Ukrayna, kendisini yeniden Rusya ve AB arasında bulmuştur.

Ukrayna’daki krizin başlangıcı aslında 2013 yılında AB ile Ukrayna arasında imzalanması gereken ‘Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması’nın imzalanmaktan vazgeçilmesiyle başlamıştır (Öğüt, 2023, s.482). Devlet başkanı Yanukoviç bunun karşılığında Rusya’ya daha da yakınlaşacağı birtakım imtiyazlar (ekonomik yardımlar, Avrasya Ekonomik Birliği’ne üyelik) elde etmiştir. Ancak bu durum Batı yanlısı dış politika anlayışını savunan halkta tepkiye neden olmuş ve Kiev’de protestolar başlamıştır. Buna rağmen Yanukoviç, Rusya’yla ilişkileri bir adım daha ileriye götürecek adımlar atmaktan geri durmamış ve bu durum ülkedeki protestoların iyice alevlenmesine neden olmuştur. Protestoların şiddetiyle can kayıplarının yaşanması sonucunda 2014 yılının Şubat ayında Yanukoviç çareyi Rusya’ya kaçmakta bulmuştur. Ukrayna Parlamentosu tarafından görevinden azledilen devlet başkanının yerine Batı yanlısı yeni bir hükümet kurulmuştur (Çelik, 2022, s.527). Böylece protestolarla gergin bir hale gelen ortam yumuşamaya başlamıştır. Yeni hükümet Rusya’ya karşıt politikalarla Batı yanlısı bir duruş izleyeceğini ortaya koymuştur. Bu politikalardan en dikkat çekici olanı Rusçaya bölgesel dil statüsü tanıyan yasanın iptali olmuştur. Böylece Ukrayna’nın 13 bölgesinde Rusça, bölgesel dil olmaktan çıkartılmıştır. Bu durum Ukrayna’nın doğusunda tepkiyle karşılanmış ve yeniden protestolar başlamıştır. Bu durumu bir fırsat olarak gören Rusya ise Kırım’a askeri bir müdahalede bulunmuştur (Öğüt, 2023, s.482). Rusya’nın Kırım’ı ilhakı ve bu sırada Ukrayna’nın doğusundaki protestolar krizin uluslararası bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. Rusya’nın bu hamlesinin Avrupa güvenliği için tekrar bir tehdit olarak görülmesine neden olduğu söylenebilir.

2014 yılının Mart ayında Kırım’da bir referandum düzenlenmiş ve bunun sonucunda %97 gibi bir oranla “Rusya’ya bağlanma” isteği çıkmıştır. Bu doğrultuda Rusya’da Kırım’ın Rusya’ya bağlanması hususunda gerekli yasal düzenlemeleri yapmıştır. Uluslararası arenada geçerliliği tartışmalı

olan bu referandumun sonucunda Kırım tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir (TESAD,2023). Bu durum Ukrayna'nın doğusunda bulunan Donetsk ve Luhansk bölgelerinde protestolara neden olmuş ve bu bölgeler de Ukrayna'dan bağımsızlığını ilan etmiştir. Rusya'ya katılmak için girişimde bulunan bu bölgelerin isteği Rusya tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum Ukrayna ile ayrılıkçılar arasında çatışmalar yaşanmasına neden olmuş ve bu çatışmalar 2015 yılının Şubat ayına kadar devam etmiştir (Gökcesedef, 2022). Almanya ve Fransa'nın arabuluculuğu ile Belarus'un başkenti Minsk'te bir araya gelen taraflar Minsk Antlaşması'nı imzalamıştır. Ancak Ukrayna'nın Batı yanlısı dış politika tutumunda hiçbir değişiklik olmaması, Rusya'nın ayrılıkçıları desteklemesine neden olmuştur. Bununla birlikte Ukrayna sınırında askeri sığınak yapmaya başlayan Rusya, 2022 yılının Şubat ayında Donetsk ve Luhansk bölgelerinin bağımsızlığını tanıdığını duyurmuştur. İki ülke arasındaki kriz her geçen gün tırmanırken, uluslararası toplum bu çatışma ve anlaşmazlığın asla bir sıcak savaşa dönüşebileceğine ihtimal dahi vermemiştir. Ancak Putin 22 Şubat 2022 tarihinde yaptığı ulusa sesleniş konuşmasıyla Ukrayna'ya yönelik özel askeri operasyon başlattığını duyurmuş ve bununla birlikte Minsk Antlaşması'nın da artık geçersiz olduğunu belirtmiştir (Çelik, 2022, s.528).

Putin her ne kadar Ukrayna ile normalleşmek için bazı şartlar öne sürmüş olsa da asıl hedefinin iki ülkeyi birleştirip tek bir halk oluşturmak olduğu bilinmektedir. Çünkü Ukrayna'nın Rusya'nın bir parçası olduğuna inanmaktadır. İki ülke arasında başlayan savaş, Avrupa'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra gördüğü en büyük kara savaşı olarak belirtilmektedir. Avrupalı devletler bu durum karşısında hemen harekete geçmiş ve Rusya'ya çok ciddi ekonomik yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. Bu savaş nedeniyle Ukrayna'yı terk etmek zorunda kalan insanlar için Avrupa'da ilk defa geçici koruma yönergesi uygulanmış ve Ukrayna'ya silah yardımıyla bulunulmuştur (Adler, 2022). Rusya-Ukrayna arasındaki savaşın çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu olaya dâhil olan aktörlerin sayısı ile doğru orantılı olarak belirtilebilir. Bu durum iki ülke arasında yaşanan bu savaş durumunun yakın bir zaman içerisinde sona erdirilmesinin oldukça güç olduğunu göstermiştir.

4. Rusya-Ukrayna Krizi İnsani Bir Kriz Mi?

Rusya'nın asıl amacının yalnızca Ukrayna olmadığı görülmekte ve özellikle Soğuk Savaş sonrasında kaybedilen jeopolitik etkinliğin arttırılmak istendiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu durum Doğu Avrupa'daki ülkeler üzerinde bir baskı ve endişe oluşmasına neden olmuştur. Kırım'ın ilhakı ve

Ukrayna savaşı Rusya'nın artık Avrupa güvenliğini tehdit eden ve revizyonist politikalar izleyen bir ülke olduğunu göstermektedir (Ozan, 2017, s.43).

Uluslararası ilişkiler çerçevesinde Rusya'nın dış politika hedefleri ile açıklanmaya çalışan bu krizin aslında insani bir kriz olduğu gözden kaçmaktadır. Türkiye başta olmak üzere Avrupalı birkaç devletin arabuluculuk faaliyetleri ile bu kriz sona erdirilmek ve bölgede barışın sağlanması için çalışılmaktadır. Ukrayna kendisinden beklenmedik ölçüde büyük bir direniş ve savaş örneği göstermektedir. Bu doğrultuda eli silah tutan hemen hemen bütün erkek nüfus orduya katılmış ve fiili olarak savaşta yer almıştır. Hal böyle olunca yaşadığı yeri terk etmek, göç etmek veya başka ülkeye sığınmak zorunda kalanların çoğunlukla kadın, çocuk ve yaşlılardan oluştuğu görülmektedir. Kırılgan bir kitleyi oluşturan bu grup, insan tacirlerinin de hedefleri arasındadır. Böylesine büyük insani krizlerde sivillerin bölgeden güvenli bir şekilde tahliyesi adına genellikle "insani koridorlar" oluşturulmaktadır. Ancak acil bir insani ihtiyaç olarak ortaya çıkan ve akut dönem müdahalelerinden olan insani koridorlar, acele bir şekilde oluşturulduğundan yine de güvenlik zafiyetlerini sürdürmeye devam etmektedirler (Başcılar, Karataş ve Pak Güre, 2022, s. 794). Bununla birlikte Rusya-Ukrayna krizi özelinde bu duruma bakıldığında, müzakere süreçlerinde insani koridor oluşturulması konusunda anlaşıldı; ancak Rusya'nın bu duruma uygun hareket etmediği görülmüştür. Özellikle güvenli bölge olarak düşünülen kısımlara Rusya'nın gerçekleştirdiği saldırılar sivillerin hayatını riske atmış ve tahliyelerin ertelenmesine neden olmuştur.

Hedef ülke ve kaynak ülke arasında oluşturulan insani koridorlarda, insan güvenliğinin sağlanması birincil önceliktir. Bununla birlikte bu yolla hedef ülkeye ulaşmayı başaran sığınmacıların uluslararası sözleşmelerden doğan yasal hakları da bulunmaktadır. Her ne kadar hedef ülke buradaki ana yüklenici olarak görülse de küresel bir durumdan söz ettiğimiz için külfet paylaşımının yapılması oldukça önemlidir. Böylece bu sürecin daha sağlıklı ve kalıcı bir şekilde sürdürülmesi mümkün olacaktır. Nitekim Rusya-Ukrayna krizinde ülkeyi topluca terk etmek zorunda kalan Ukraynalılar için AB, geçici koruma statüsünü devreye almış ve böylece savaş sona erece kadar Ukraynalıların yerleştirildikleri ülkelerde insan onuruna yaraşır bir şekilde yani insani güvenlik anlayışı perspektifi ile yaşamlarını sürdürmeleri sağlanmıştır (Roy, 2023). BMMYK'nın verilerine göre; savaşın başından veri 6,9 milyon Ukraynalı mülteci statüsü elde etmiş, 3,7 milyon Ukraynalı Ukrayna'nın içerisinde yer değiştirmek zorunda kalmıştır. 42.000 sivil öldürülmüş ya da yaralanmıştır, ki bunlardan yaklaşık 2500'ünü çocuklar oluşturmaktadır (UNCHR, 2025). BM, krizin başından beri pek çok acil durum kiti dağıtmıştır. Ancak Ukrayna ev stoklarının çok büyük bir

kısmını bu çatışmalar sırasında kaybetmiştir. Savaş ve çatışma durumlarında bunların hepsi beklenen muhtemel senaryoları oluşturmaktadır. Ancak burada beklenmeyen ise sivil olduğu bilinen bölgelerin kasıtlı olarak bombalanmasıdır. Nitekim koruma altındaki bir hastaneye kasıtlı olarak gerçekleştirilen saldırının “savaş suçu” olarak nitelendirildiği görülmektedir (BM, 2024).

Yaşanan can kayıpları, ülkeyi terk eden insan sayısı ve Başkent Kiev başta olmak üzere Ukrayna toprakları üzerinde yaşanan yıkımlar göz önüne alındığında burada yaşanan durumun “İnsani Kriz” olarak nitelendirilmesinin doğru olduğu düşünülmektedir. Savaşın başlangıcından itibaren geçen yaklaşık dört yıllık süre düşünüldüğünde, hala barış konusunda somut bir gelişme yaşanmamış olması ve pek çok Ukraynalının hala farklı ülkelerde mülteci ya da geçici koruma statüsü altında hayatlarına devam ediyor oluşu bu insani krizin boyutlarını anlamak adına önemlidir. İnsan hakları temeliyle konuya yaklaştığımızda akut dönem ihtiyaçların büyük oranda karşılandığı görülmekle birlikte, insani güvenlik anlayışıyla durum analiz edildiğinde çok boyutlu bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle de insani koridorlar aracılığı ile yalnızca insan canının koruma altına alındığı görülmektedir. Çünkü insani güvenlik sağlıktan, ekonomiye, eğitimden çevreye pek çok alanı içerisinde barındıran ve güvenliği geniş kapsamlı bir şekilde yorumlayan bir kavramdır. Savaş sırasında yaşanan olaylar değerlendirilmeye alındığında uluslararası insancıl hukuk kurallarına uymayan ve savaş suçu olarak nitelendirilebilecek durumların yaşandığı ve Rusya’nın Ukrayna’da insanlık suçu işlediği pek çok örnek aracılığı ile görülmektedir. Uluslararası toplumun savaşın bu boyutunu göz önüne alarak, barış görüşmeleri konusunda daha proaktif rol alması oldukça önemlidir.

5. Sonuç

Uluslararası hukuk çerçevesinde haklı bir savaştan bahsedebilmek için meşru müdafaa veyahut ülke sınırlarının korunması söz konusu olmalıdır. Ancak bu krize baktığımızda haklı bir savaş olduğunu söylemek mümkün değildir. Yani Rusya’nın Kırımı işgali ve sonrasında Ukrayna ile sıcak savaşa girişmesinin herhangi bir meşruluğu bulunmamaktadır. Burada meşru müdafaa hakkı yalnızca Ukrayna tarafından olaya yaklaşıldığında mümkündür.

Rusya, Sovyet döneminden kalan hırsları ve ihtirasları ile eski topraklarını yeniden almak ve büyük Rusya idealine ulaşma iç güdüsü ile hareket etmektedir. Yani buradaki asıl sorun Ukrayna’nın Avrupa ya da NATO ile yakınlaşması değildir. Bu durum bu kriz için sadece bir bahanedir. Eğer

ki Rusya'nın buradaki ilerleyişi durdurulamaz ve Ukrayna planlandığı gibi Rusya hegemonyası altına girerse, Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki ilerleyişinin sürmesi beklenmektedir. Nitekim Putin son dönemde yaptığı halka sesleniş konuşmalarında bu hedefleri açık bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Geleneksel güvenlik anlayışı ile bu kriz ele alındığında ulusal ve uluslararası güvenlik anlayışıyla Rusya'nın ve Ukrayna'nın durumu sorgulanmakta ve belli başlı ülkeler küresel güvenliği sağlamak için arabuluculuk yapmaktadır. Ancak Ukrayna'da yaşanan bunun daha ötesinde insani bir krizdir. Pek çok Ukraynalı Avrupa ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkede mülteci durumuna düşmüşken, ülkesini terk etmek istemeyenler ise bitmek bilmez bir yer değiştirme durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Çünkü güvenli bölge olarak adlandırılabilcek bir yer artık kalmamıştır. Rusya, buradaki faaliyetlerini insan haklarına aykırı ve insan güvenliğini hiçe sayarak yürütmektedir. Nihayetinde bu durum Rusya'nın savaş suçu olarak nitelendirilen sivil bölgeleri kasıtlı olarak bombalamasına kadar gitmiştir. Avrupa güvenliği başta olmak üzere uluslararası güvenliğin devamlılığı için bu savaşın sona erdirilmesi ve Putin'in kontrol altına alınması oldukça önemlidir. Ancak krizin insani boyutu da göz ardı edilmemelidir. Neredeyse dört senedir süren bu durum hem Ukraynalı sığınmacı, mülteci ve geçici koruma altındakiler için hem de ev sahibi ülkeler için sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle külfet paylaşımı oldukça önemlidir. İnsani güvenlik perspektifi göz önüne alındığında konunun yalnızca can güvenliği değil, onun daha da ötesinde gündelik hayatı etkileyen pek çok parametreyi içerisinde barındırdığı görülmektedir. Bu nedenle de krizin insani boyutu daha fazla ön plana çıkartılmalı ve uluslararası toplumun ki buna sivil toplum kuruluşları da dahil külfet paylaşımı konusunda aktif rol alması sağlanmalıdır.

Rusya-Ukrayna arasındaki kriz, savaşa dönüşmüş ve bölgesel olmaktan çoktan çıkmıştır. Uluslararası güvenliği sağlamak ne kadar önemliyse, insani güvenliği sağlamakta o kadar önemlidir. Avrupa ülkeleri her ne kadar Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulayıp, Ukrayna'yı aktif bir şekilde desteklese de, aldıkları önlemler Rusya'yı durdurmaya yetmemiştir. Bu doğrultuda krizin insani boyutunun daha fazla ön plana çıkartılması, bir an önce sona erdirilmesi noktasında oldukça önemlidir.

Kaynakça

- Adler, K. (2022, Mart 10). *Ukrayna'nın işgali: AB liderleri Putin'in açtığı savaş karşısında birleşiyor mu?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60678238> adresinden alındı
- Axworthy, L. (2016). Kanada ve Anti Personel Kara Mayınları: Bir Dış Politika Önceliği Olarak İnsani Güvenlik. H. A. Smith Steve içinde, *Dış Politika Teoriler, Aktörler, Örnek Olaylar* (s. 284-307). İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Başçılar, M., Karataş, M., & Güre, M. D. (2022). Rusya-Ukrayna Savaşı, Zorunlu Göç ve İnsani Koridorlar: Sosyal Hizmet Bağlamında Bir Değerlendirme. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 11(2), s. 794-805.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu. (1948). *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*. https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/trk.pdf adresinden alındı
- BM. (2024, Temmuz 10). *Güvenlik Konseyi'nde Rusya'nın artan saldırıları nedeniyle Ukrayna'da artan can kayıpları konuşuldu*. <https://turkiye.un.org/tr/273678-g%C3%BCvenlik-konseyi%E2%80%99nde-rusyan%C4%B1n-artan-sald%C4%B1r%C4%B1lar%C4%B1-nedeniyle-ukraynada-artan-can-kay%C4%B1plar%C4%B1> adresinden alındı
- Commission on Human Security. (2003). *Human Security Now*. Temmuz 20, 2020 tarihinde <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/91BAEEDBA50C6907C1256D19006A9353-chs-security-may03.pdf> adresinden alındı
- Çağırın, M. E. (2011). *Uluslararası İnsan Hakları*. Ankara: Barış Kitap.
- Çelik, S. (2022). 2022 RUSYA'NIN UKRAYNA'YI İŞGALİ: AB ENTEGRASYONU İÇİN YENİ DÖNEM. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 6, Sayı 2*, 521-533.
- Gökcesedef, E. (2022, Şubat 23). *Rusya'nın Ukrayna'yı işgali: Türkiye'nin pozisyonu ne olacak?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60496231> adresinden alındı
- Griffiths, M., O'Callaghan, T., & Roach, S. C. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS). (2001). *The Responsibility to Protect*. Canada: International Development Research Centre.
- Ozan, E. (2017). UKRAYNA KRİZİ VE AVRUPA GÜVENLİK MİMARİSİNİN GELECEĞİ. *ANKASAM, Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 36-59.

- Öğüt, S. (2023). ULUSLARARASI HUKUKTA BARIŞÇIL ÇÖZÜM YOLLARI AÇISINDAN TÜRKİYE’NİN RUSYA-UKRAYNA ARASINDAKİ ARABULUCULUĞU. *DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ*, 475-493.
- Roy, D. (2023, June 8). *How Bad Is Ukraine’s Humanitarian Crisis a Year Later?* <https://www.cfr.org/in-brief/ukraine-humanitarian-crisis-refugees-aid> adresinden alındı
- Sarı, Y. (2022, Şubat 8). *Ukrayna krizinin çözümünde Türkiye’nin rolü.* <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/ukrayna-krizinin-cozumunde-turkiyenin-rolu/2495951> adresinden alındı
- TESAD. (2022, Nisan 27). *Rusya-Ukrayna Savaşında Türkiye’nin Arabuluculuk Rolü.* <https://www.tesadernegi.org/rusya-ukrayna-savasinda-turkiyenin-arabuluculuk-rolu.html> adresinden alındı
- UNCHR. (2025, February 21). *Explainer: War in Ukraine - the human cost and humanitarian response.* <https://www.unhcr.org/news/stories/explainer-war-ukraine-human-cost-and-humanitarian-response> adresinden alındı
- United Nations Development Programme (UNDP) . (1994). *Human Development Report 1994*. Kasım 5, 2019 tarihinde http://www.hdr.undp.org/sites/default/files/reports/255/hdr_1994_en_complete_nostats.pdf adresinden alındı
- Zorba Bayraktar, H. ; Ak, H. Ş. (2023), Pandemi Döneminde İnsani Güvenlik: Demokratik ve Anti-Demokratik Yönetimler. *Liberal Düşünce Dergisi*, 28(111), 63-92.

Rusya ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku: Normlar, İhlaller, Tepkiler

Editör:

Zeynep Deniz ALTINSOY